

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**TÜRBELER ÜZERİNE PSİKO-SOSYOLOJİK BİR
ARAŞTIRMA (KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

Rinat KAZMUKHANOV

Danışman

Prof. Dr. Hüseyin PEKER

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Rinat KAZMUKHANOV tarafından, Prof. Dr. Hüseyin PEKER danışmanlığında hazırlanan “Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (Kazakistan Örneği)” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 28.1.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan (Danışman)	Prof. Dr. Hüseyin PEKER		☒ Kabul
	Giresun Üniversitesi Din Bilimleri Anabilim Dalı		☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN		☒ Kabul
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Bozkurt KOÇ		☒ Kabul
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı		☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Muammer CENGİL		☒ Kabul
	Hitit Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Halil APAYDIN		☒ Kabul
	Amasya Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığımı taahhüt ve beyan ederim.

İmza

... / ... / 20...

Öğrenci Rinat KAZMUKHANOV

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (Kazakistan Örneği)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 15.12.2020 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 8

Tek kaynak oranı : % 5 çıkmıştır.

... / ... / 20...

Danışman Hüseyin PEKER

ÖZET

TÜRBELER ÜZERİNE PSİKO-SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA (KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ)

Rinat KAZMUKHANOV

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Doktora, Ocak/2021

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin PEKER

İnsan bu dünyada yaşamış olduğu müddetçe mutlaka bir şeylere inanmıştır. Herhangi bir inancın olmadığı dönemi tarihten bulabilmek neredeyse imkansızdır. İnançlar ister dinin içinde, ister dışında olsun, ister dini şartlara uysun, ister uymasın var oldukları kesindir ve binlerce araştırmaya konu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Büyük bir çerçevede yer alan inanç objeleri de kutsallık atfedilen nesnelere, şahıslar ve diğerleridir. Hatta bu inançlar, kutsallık atfedilen şahıslar bu hayattan gittiği zaman da devam etmekle kalmayıp, daha da güçlü bir inanç kaynağına dönüşmüşlerdir. Buna açık delil günümüzdeki türbelerdir.

Türbeler ziyaret etme mekanları şeklinde akıllarda yer almakla birlikte, korkutma, sakındırma özellikleriyle de tanınmaktadır. Bu özellikleri açısından da onlar farklı sosyal grupları bir araya getirmektedir. Buralar kutsallığın belirtilerini taşıdığından dolayı etrafında kurban kesme, adak adama, ve saire gibi işlevler gerçekleşmektedir. Buna benzer özellikler ve törenler eski türklerde şamanların etrafına yoğunlaşırken, günümüzde türbedeki kutsal zatların üzerine yoğunlaşmaktadır.

Türbeler ve benzeri mekanlar dünyanın hemen hemen her yerinde ziyaret edilmeye devam etmektedir. Böyle olması da bu çerçevede çok sayıda araştırmanın yapılmasına etki etmiştir. Bu çalışma Kazakistan'daki türbeler üzerine yapılan psiko-sosyolojik bir araştırmadır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, problemi, önemi, yöntemi ele alınmakta, Birinci Bölümde, teorik çerçevede türbeler ve türbelerin anlamı, tarihsel ve kültürel arka planı hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türbe, Ziyaret, Türbe ziyaretleri, Din, Kutsal, İnanç.

ABSTRACT

A PSYCHO-SOCIOLOGICAL RESEARCH ON TOMBS (EXAMPLE OF KAZAKHSTAN)

Rinat KAZMUKHANOV

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Philosophy and Religious Sciences

Ph.D., January/2021

Supervisor: Prof. Dr. Hüseyin PEKER

As long as man has been living on Earth, he definitely believed in something. It is almost impossible to find a period in history when there was no belief. Aside from the effects of religions themselves, people continue to resort to other kinds of beliefs. Whether these beliefs are in or out of religion, whether they comply with religious conditions or not, they have certainly existed and have been and continue to be subject to thousands of research. The belief objects in a large frame are objects, individuals and other things that are attributed holiness. In fact, these beliefs not only continued to exist when those individuals passed away, but have also turned into an even stronger source of faith. Clear evidence for this is today's tombs.

Although the tombs are remembered as places to visit, they are also known for their scary and evasive features. In terms of these features, they bring different social groups together. Since these places bear the signs of holiness, events such as sacrifices, dedication, and etc. are carried out around them. While similar features and ceremonies concentrated around shamans in ancient Turks, today they are focused on sacred people in the tomb.

Tombs and similar places continue to be visited almost everywhere in the world. This causes a great number of research to be carried out within this framework. Our study is a psycho-sociological research on the tombs in Kazakhstan.

This dissertation consists of three sections. The introduction is composed of the purpose, problem, importance and method, while the first section introduces the tombs and their meaning in a theoretical framework and the historical and cultural background of tombs. The second part consists of findings and comments.

Keywords: Tomb, Visit, Tomb visits, Religion, Holy, Faith

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

İnsanların kutsal kabul edilen mekanlarla ilgili inanışları, buralara yönelik tutum ve davranışları ilgimi çekmekteydi. Halk arasında farklı şekillerde karşımıza çıkan inanışlar bazen beklenmeyen bir his yaratmasıyla, bazen de mantıksız görünmesi ile göze çarpmaktadır. Bunların değişik etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaları, kişiler üzerindeki psikolojik etkileri, farklı şekillerde gelişmeleri bilim insanlarının çalışmalarına konu olmuştur. Türbelerle ilgili inanışlar da aynı özelliğe sahiptir. İnsanlar bir çok nedenle türbeleri ziyaret etmekte, dertlerini, sıkıntılarını, beklentilerini, istek ve arzularını dile getirerek psikolojik bir atmosfer içerisine girmektedir.

Bu araştırmada türbelerin psiko-sosyal etkileri Kazakistan örneği üzerinde araştırıldı. Çalışma Giriş ve iki Bölüm'den oluşmaktadır. Giriş Bölümünde, araştırmanın konusu, problemi, önemi, amacı ve yöntemi açıklanmakta, birinci bölümde teorik çerçeve, ikinci bölümde de bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

Çalışmamız sırasında her zaman yardımına başvurduğum hocalarım Sayın Prof. Dr. Hüseyin PEKER'e, Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN'a, Prof. Dr. Bozkurt KOÇ'a şükranlarımı saygıyla arz ederim. Bazı istatistiksel meselelerde çözüm aradığımda sürekli uğradığım hocam Prof. Dr. Hasan DAM'a teşekkürü bir borç bilirim.

Rinat KAZMUKHANOV

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	İ
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	İİ
ÖZET	İİİ
ABSTRACT.....	İV
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLOLAR DİZİNİ.....	XI
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Problemi	1
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Araştırmanın Amacı	3
5. Hipotezler	4
6. Varsayımlar	5
7. Sınırlılıklar	5
8. Araştırmanın Yöntemi.....	5
9. Evren ve örneklem	6
10. Veri toplama araçları.....	6
BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE.....	9
1.1. Türbeler	9
1.1.1. Türbenin Anlamı	10
1.1.2. Türbelerin Tarihsel ve Kültürel Arka Planı	11
1.2. Kazakistan’da Türbeler	20
1.2.1. Hoca Ahmed Yesevi Türbesi	20
1.2.1.1. Menkıbeleri	23
1.2.2. Arıstan Bab Türbesi	25
1.2.3. Hazret Ukaşa Ata Türbesi	26
1.2.3.1. Menkıbeleri	26
1.2.4. Baydibek Ata Türbesi	27
1.2.4.1. Menkıbeleri	27
1.2.5. İbrahim Ata Türbesi	28
1.2.6. Karaşaş Ana Türbesi	29

1.2.7. Gauhar Ana Türbesi	29
1.2.8. Domalak Ana Türbesi	29
1.2.9. İsmail Ata Türbesi	30
1.2.9.1. Menkıbeleri	30
1.2.10. Korkut Ata Türbesi	31
1.2.11. Karahan Türbesi	32
1.2.11.1. Menkıbeleri	32
1.2.12. Ayşe Bibi Türbesi	33
1.2.13. Babaca Hatun Türbesi	33
1.2.14. Öşik Yusuf Ata Türbesi	33
1.2.15. Beket-Ata Yeraltı Camiyi	34
1.2.16. Şakpak-Ata Mezarlığı ve Camiyi	35
1.2.17. Kozı Körpeş - Bayan Sulu Türbesi	35
1.2.18. Rayimbek Batır Türbesi	36
1.2.19. Joşı-Han Türbesi	36
1.2.20. Karabura Evliya Türbesi	36
1.2.21. Begim Ana Türbesi	37
1.2.22. Saraman Kos Türbesi	38
1.2.23. Koblandı Batır türbesi	38
1.2.24. Baytak Türbesi	38
1.2.25. Akmeşit Mağarası	39
1.2.26. Gayıp Eren, Kırk Şilten	39
1.2.27. Baba Tükti Şaştı Aziz Türbesi	41
1.3. Türbe Ziyaretlerinde Psiko-Sosyal Etkenler	41
BÖLÜM 2: ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR	55
2.1. Kazakistan'daki türbelerde yaptığımız gözlemlerle elde ettiğimiz bulgular	55
2.2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Durumları	62
2.2.1. Cinsiyet Durumları	62
2.2.2. Yaş Durumları	63
2.2.3. Medeni Durumları	64
2.2.4. Öğrenim Durumları	64
2.2.5. Meslek Durumları	65
2.2.6. Sosyo-Ekonomik Durumları	65
2.2.7. Yaşadığı Bölgeye Göre Durumları	66

2.2.8. Hayat Geçirdiği Mekanlarla İlgili Durumları.....	67
2.3. Dini Tutum ve Davranış Durumları	68
2.3.1. Dini Davranış Durumu	68
2.3.2. Allah'a İnanç Durumu.....	68
2.3.3. Dini Bilgi Edindiği Yerle İlgili Bulgular	69
2.3.4. Namaz Kılma Durumuyla İlgili Bulgular.....	70
2.3.5. Oruç Tutma Durumuyla İlgili Bulgular.....	71
2.3.6. Dini Bilgi Düzeyiyle İlgili Bulgular.....	71
2.4. Alkollü İçecek Kullanma Durumları.....	72
2.4.1. Alkollü İçecek Kullanma Durumuyla İlgili Bulgular.....	72
2.4.2. Alkollü İçecek Kullanma Sıklığıyla İlgili Bulgular	72
2.5. Türbe Ziyareti İle İlgili Bulgular.....	73
2.5.1. Türbeden İlk Defa Haberdar Olmayla İlgili Bulgular	73
2.5.2. Ziyaretten Önce Yaptığı Hazırlıkla İlgili Bulgular	74
2.5.3. Ziyarete Gelme Sıklığıyla İlgili Bulgular.....	75
2.5.4. Aile Fertlerinin Ziyarete Bulunmasıyla İlgili Bulgular	75
2.5.5. Türbedeki Kişinin Şefaata İnançla İlgili Bulgular	76
2.5.6. Türbedeki Kişinin Yardımına İnançla İlgili Bulgular	76
2.5.7. Türbe Ziyaretinde Yaptığı Davranışla İlgili Bulgular.....	77
2.5.8. Türbe Ziyareti Yapma Niyetiyle / Amacıyla İlgili Bulgular	79
2.5.9. Hangi Duygu Durumunda Ziyaret Yaptığıyla İlgili Bulgular	82
2.5.10. Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnançla İlgili Bulgular	84
2.5.11. Dileğin Gerçekleşmesinden Sonra Ziyarete Gelme Sıklığıyla İlgili Bulgular	84
2.5.12. Türbeyle Hakkında Bilgisiyle İlgili Bulgular.....	85
2.5.13. Türbe Ziyaretinde Yanlış Olarak Algıladığı Davranışla İlgili Bulgular ...	87
2.6. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasında Çaprazlama Analiz Sonuçları, Bulguları, Yorumları.....	91
2.6.1. Cinsiyet İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	91
2.6.1.1. Cinsiyet ve Türbe Ziyaretine Gelme Sıklığı İlişkisi	91
2.6.1.2. Cinsiyet ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi	95
2.6.1.3. Cinsiyet ve Daha Çok Hangi Duygu Etkisiyle Ziyaret Ettiği Durum İlişkisi.....	97

2.6.1.4. Cinsiyet ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi..	99
2.6.1.5. Cinsiyet ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi.....	101
2.6.1.6. Cinsiyet ve Dileğin Gerçekleşmesinden Sonra Ziyaret Etme Sıklığı İlişkisi.....	102
2.6.2. Yaş İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	102
2.6.2.1. Yaş ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi	102
2.6.2.2. Yaş ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi	106
2.6.2.3. Yaş ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi.....	109
2.6.2.4. Yaş ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi.....	111
2.6.2.5. Yaş ve Dileğin Gerçekleşmesinden Sonra Ziyaret Etme Sıklığı İlişkisi.....	112
2.6.3. Medeni Durum İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	113
2.6.3.1. Medeni Durum ve Türbe Ziyaretine Gelme Sıklığı İlişkisi	113
2.6.3.2. Medeni Durum ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi ..	116
2.6.3.3. Medeni Durum ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi.....	119
2.6.4. Öğrenim Durumu İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	121
2.6.4.1. Öğrenim Durumu ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi	121
2.6.4.2. Öğrenim Durumu ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi.....	124
2.6.4.3. Öğrenim Durumu ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi.....	127
2.6.5. Sosyo-Ekonomik Düzey İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	129
2.6.5.1. Sosyo-Ekonomik Düzey ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi.....	129
2.6.5.2. Sosyo-Ekonomik Düzey ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi	131
2.6.5.3. Sosyal-Ekonomik Düzey ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi.....	134
2.6.6. Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yer İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler.....	135
2.6.6.1. Yaşadığı Yer ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi	135

2.6.7. Dini Davranış Durumu İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	136
2.6.7.1. Dini Davranış Durumu ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi.....	137
2.6.7.2. Dini Davranış Durumu ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi	139
2.6.8. Dini Bilgi Düzeyi İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	142
2.6.8.1. Dini Bilgi Düzeyi ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi	142
2.6.8.2. Dini Bilgi Düzeyi ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi.....	144
2.6.9. Alkol Kullanma Durumu İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler	146
2.6.9.1. Alkol Kullanma Durumu ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi.....	147
2.6.10. Türbe Ziyaretine Gelme Sıklığı İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler ..	148
2.6.10.1. Türbelere Gelme Sıklığı ve Ailede Ziyaret Edenlerin Mevcudiyeti İlişkisi.....	148
2.6.10.2. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi	149
2.6.10.3. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi.....	152
2.6.10.4. Türbelere Gelme Sıklığı ve Daha Çok Hangi Duygu Etkisiyle Ziyaret Ettiği Durum İlişkisi	153
2.6.10.5. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi.....	155
2.6.10.6. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbeyle İlgili Tarihi-Kültürel veya Dini Bilgi Sahibi Olması İlişkisi	155
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	161
EKLER	165
Ek-1	165
Ek-2	169
ÖZ GEÇMİŞ.....	179

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Cinsiyete Göre Dağılım	62
Tablo 2.2. Yaşa Göre Dağılım	63
Tablo 2.3. Medeni Duruma Göre Dağılım	64
Tablo 2.4. Öğrenim Durumuna Göre Dağılım	64
Tablo 2.5. Meslek Gruplarına Göre Dağılım	65
Tablo 2.6. Sosyo-Ekonomik Düzeylerine Göre Dağılım	65
Tablo 2.7. Kazakistan'ın Hangi Bölgesinde Oturmakta Olduğuna Göre Dağılım	66
Tablo 2.8. Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yere Göre Dağılım	67
Tablo 2.9. Dini Davranış Durumuna Göre Dağılım.....	68
Tablo 2.10. Allah'a İnanç Durumuna Göre Dağılım	68
Tablo 2.11. Dini Bilgiyi Daha Çok Nerede Edindiğine Göre Dağılım	69
Tablo 2.12. Namaz Kılma Durumuna Göre Dağılım	70
Tablo 2.13. Oruç Tutma Durumuna Göre Dağılım	71
Tablo 2.14. Dini Bilgi Düzeyi Dağılımı.....	71
Tablo 2.15. Alkollü İçecek Kullanma Durumuna Göre Dağılım.....	72
Tablo 2.16. Alkol Tüketme Sıklığına Göre Dağılım.....	72
Tablo 2.17. Türbeden İlk Defa Nasıl Haberdar Olduğuna Göre Dağılım.....	73
Tablo 2.18. Ziyarete Gelirken Ne Gibi Hazırlıklar Yaptığına Göre Dağılım	74
Tablo 2.19. Ziyarete Gelme Sıklığına Göre Dağılım	75
Tablo 2.20. Ailesinde Türbe Ziyaretinde Bulunanların Olup Olmamasına Göre Dağılım.....	75
Tablo 2.21. Türbedeki Kişinin Şefaathçi Olacağına İnanıp İnanmamasına Göre Dağılım.....	76
Tablo 2.22. Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmamasına Göre Dağılım.....	76
Tablo 2.23. Türbe Ziyaretinde Duadan Başka Ne Yaptığına Göre Dağılım.....	77
Tablo 2.24. Türbe Ziyaretini Hangi Niyetle / Amaçla Yaptığına Göre Dağılım	79
Tablo 2.25. Daha Çok Hangi Duygu Durumunda Ziyaret Ettiğine Göre Dağılım	82
Tablo 2.26. Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanıp İnanmamasına Göre Dağılım	84
Tablo 2.27. Ziyarettten Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İncancına Göre Ziyaret Sıklığı Dağılımı.....	84

Tablo 2.28. Ziyaret Ettiği Türbeyle İlgili Tarihi-Kültürel veya Dini Bilgisinin Olup Olmamasına Göre Dağılım.....	85
Tablo 2.29. Cinsiyet Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	91
Tablo 2.30. Cinsiyet Değişkeni İle Ziyareti Hangi Niyetle / Amaçla Yapması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	95
Tablo 2.31. Cinsiyet Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	99
Tablo 2.32. Cinsiyet Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	100
Tablo 2.33. Yaş Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	102
Tablo 2.34. Yaş Değişkeni İle Ziyareti Hangi Niyetle / Amaçla Yapması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	106
Tablo 2.35. Yaş Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	109
Tablo 2.36. Yaş Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	110
Tablo 2.37. Medeni Durum Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	113
Tablo 2.38. Medeni Durum Değişkeni İle Ziyareti Hangi Niyetle / Amaçla Yapması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	116
Tablo 2.39. Medeni Durum Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	119
Tablo 2.40. Medeni Durum Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	120
Tablo 2.41. Öğrenim Durumu Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	122
Tablo 2.42. Öğrenim Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	124
Tablo 2.43. Öğrenim Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	125
Tablo 2.44. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	129

Tablo 2.45. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	131
Tablo 2.46. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	133
Tablo 2.47. Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yer Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	135
Tablo 2.48. Dini Davranış Durumu Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	137
Tablo 2.49. Dini Davranış Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	139
Tablo 2.50. Dini Davranış Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	140
Tablo 2.51. Dini Bilgi Düzeyi Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	142
Tablo 2.52. Dini Bilgi Düzeyi Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaatçi Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	144
Tablo 2.53. Dini Bilgi Düzeyi Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım	145
Tablo 2.54. Türbelere Gelme Sıklığı Değişkeni İle Daha Çok Hangi Duygu Durumlarında Ziyaret Etmesi Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım.....	153

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, “Türbeler Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Araştırma (Kazakistan Örneği)”dir.

2. Araştırmanın Problemi

Herhangi bir araştırma için “kişiyi, belli bir grubu veya toplumun tamamını fiziksel veya zihinsel yönden rahatsız eden kararsızlık ve birden fazla çözüm yolu olasılığı görülen her durum, bir problemdir. Bu durum, bireyi araştırma yapmaya zorlar”.¹

Bu araştırmanın Kazakistan’daki türbeler üzerine olmasının nedeni Kazakistan’da böyle bir çalışmanın günümüze kadar yapılmamış olmasıdır. Bu alanda araştırma yapmak çoktan merak ettiğimiz konulardandı. Halk arasında gözle görülen, çokça tanınan, yapılmakta olan bir sürü popüler dindarlık eylemleri ve ocakları vardır. Ama onlar herhangi bir sebeple araştırılmamış, yazılmamıştır. Bu nedenle de bunun gibi araştırmaların Kazakistan’da seçici olacağı kanaatindeyiz. Kazakistan’da genel olarak türbelerle ilgili araştırmalar olsa da bunlar sadece türbenin tarihi, zamanı, başlangıcı üzerinde durmakla yetinmiştir. Yaptığımız bu araştırma ise türbelerin tarihsel çerçevesine değinmenin yanında ayrıca psiko-sosyolojik altyapısını da ele almaktadır. Araştırma Kazakistan’daki popüler dindarlığın ocakları olan türbelere gidilerek, anket, mülakat ve gözlem yapılarak gerçekleştirilmiştir.

İnsanlar değişik etkenlere bağlı olarak türbe ziyaretlerinde bulunmaktadır. Türbe ziyaretleri esnasında bazı davranışların akla ve mantığa uymadığı kitle iletişim araçlarınca sıkça söylenmektedir. Günümüzde bilimin ve teknolojinin gelişmesi ile elde edilen imkanlar, geçen devirlerle karşılaştırılamayacak derecede iyileşmiş durumdadır. Bu şartlarda bile insanlar türbeleri ziyaret etmekte ve bu ziyaretlerinde ortaya çıkan bazı davranışlar geçmişteki özelliklerini aynı şekilde korumaktadır. Durum böyle ise, bunun altında yatan, bireyleri türbe ziyaretinde bulunmaya iten etkenler nelerdir ve türbe ziyaretleri bireyler üzerinde nasıl bir psikolojik etki meydana getirmektedir? İşte bu soru araştırmanın problemlerini oluşturmaktadır.

¹ İbrahim Arslanoğlu, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016, s. 80.

Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır:

✓ Ziyaretçilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, sosyo-ekonomik düzeyi, dini davranış durumu, dini bilgi düzeyi, hayatının çoğunluğunu geçirdiği yeri, namaz kılma durumu, oruç tutma durumu, alkol kullanma durumu ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı ilişki var mıdır?

✓ Ziyaretçilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, dini davranış durumu, namaz kılma durumu, oruç tutma durumu, dini bilgi düzeyi ve soyoekonomik düzeyi ile türbede defnedilen kişinin dünyada kendisine yardımcı olacağına ve öte dünyada / öldükten sonra şefaatchi olacağına inanma durumu arasında anlamlı ilişki var mıdır?

✓ Ziyaretçilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, sosyo-ekonomik düzeyi, dini davranış durumu, namaz kılma durumu, oruç tutma durumu, dini bilgi düzeyi ve türbelere gelme sıklığı ile ziyaretten sonra dileğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine inanma durumu arasında anlamlı ilişki var mıdır?

✓ Ziyaretçilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, sosyo-ekonomik düzeyi, dini davranış durumu, namaz kılma durumu, oruç tutma durumu, dini bilgi düzeyi ve türbelere gelme sıklığı ile türbe ziyaretini yapma niyeti / amacı arasında anlamlı ilişki var mıdır?

✓ Ziyaretçilerin dileğinin gerçekleşmesinden sonra türbeyi daha sık ziyaret edip etmemesi durumu arasında anlamlı ilişki var mıdır?

✓ Ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi ile mekanla ilgili tarihi-kültürel veya dini bilgisinin olup olmaması durumu arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Ziyaretçilerin türbelere gelme sıklığı ile türbe ile ilgili tarihi-kültürel veya dini bilgisinin olup olmaması durumu arasında anlamlı ilişki var mıdır?

✓ Ziyaretçilerin ailesinde türbe ziyaretinde bulunanların olup olmaması ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı ilişki var mıdır?

3. Araştırmanın Önemi

Kazakistan'da yoğun bir şekilde ziyaret edilmekte olan kutsal mekanları araştırmak, o mekanların değeri kadar önemlidir. Çünkü bu mekanlar asırlardır

varlıklarını sürdürmüş, halk arasında önemli yerlerini korumuştur. Türkiler devrinden başlayıp, Cengiz han ve Aksak Demir zamanlarının, sonunda da Sovyetler döneminin şahitleri gibi günümüze değin süregelen mekanlardır onlar. Halk arasındaki yaygın olan inançlar bu mekanlarla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Halkın inancını, kutsal mekanları bir kenara bırakarak araştırmak imkansızdır. O yüzden araştırmamızın önemi ve değeri de halkın geçmişi ve bugünü bağdaştırmasındadır. Genel olarak, bu güne kadar yapılan çalışmalarda türbelerin tarihi, onlarla ilgili menkıbeler veya inşası vs. gibi konular üzerine odaklanılmıştır. Halkla temasa geçilerek, derinlemesine incelemeler yapılarak yürütülen kapsamlı araştırmalar nadirdir. Bu açıdan da araştırmamız belli bir seviyede önem taşımaktadır.

4. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Kazakistan'daki türbe ziyaretlerini psiko-sosyal açıdan incelemektir. Özellikle ziyarette bulunanların ziyaret motivasyonlarını ve beklentilerini, ziyaret ritüellerini, dini bilgi düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmamızın genel amacı Kazakistan'da bulunan türbeler ve onlarla alakalı psiko-sosyolojik etkenleri araştırmak; Ziyaretçiler ile türbeler arasındaki bağlantıyı din psikolojisi açısından incelemektir. Ziyarete gelenlerin duygu, düşünce ve beklentilerini belirlemektir. Özellikle Kazakistan'da din psikolojisi açısından yapılan araştırmaların sayısına katkıda bulunarak, bu alanın altyapısının oluşmasını desteklemek de amacımızdır.

İnsan bazı psikolojik durumlarda kutsallığa ihtiyaç duymaktadır. Türbeler ise kutsallığın yoğunlaştığı mekanlar olarak sayılmaktadır. Bu mekanlarda yapılan duaların daha hızlı kabul olduğu inancı yaygındır. Bazıları türbedeki zatın mübarekliğini öne sürerek onu aracı edinmektedir. Araştırmamız söz konusu davranışların doğasını, türbe – insan, insan – türbe aralarındaki oluşan “iletişimleri” incelemeyi amaç edinmektedir.

Ziyaretçilerin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, mesleği, ekonomik durumu, yaşadığı mekan, dini davranış durumu, inanç durumu, dini bilgi düzeyi, namaz kılma durumu, oruç tutma durumu, alkol kullanma durumu gibi özelliklerinin türbe ziyareti eylemine değişim sağlayıp sağlamadığı, türbe ziyaretinin sebeplerini incelemek araştırmanın bir diğer amacıdır.

5. Hipotezler

“Hipotez, test edilmek için düzenlenen genellemelerdir. Bunlar olasılığa dayanıp araştırmadan önce kesinlik ifade etmezler, ancak bilgilerin toplanması, verilerin analizi, ölçme ve değerlendirmeden sonra doğrulukları veya yanlışlıkları ortaya çıkabilir”.²

“Araştırmaların bazılarında araştırma sonucuna ilişkin tahminler yapılabilir. Araştırma sonucuna yapılan tahminlerin ifadesinde de hipotezler kullanılabilir. Hipotez bazı kaynaklarda denence olarak da ifade edilmiştir. Denenceler, denenen yargılar olarak ifade edilir”.³

Türbeler üzerinde yapılan önceki araştırmaların sonuçlarına ve gözlemlerimize dayanarak oluşturulan hipotezler aşağıda sunulmaktadır;

Kadınlar erkeklere göre türbe ziyaretine daha sık gitmektedir.

Kadınlar erkeklere göre türbe ziyaretinden yardım ummaya daha eğilimlidir.

İleri yaştakiler gençlere göre türbe ziyaretine daha fazla ilgi göstermektedir.

İleri yaştakiler gençlere göre türbe ziyaretinden yardım ummaya daha eğilimlidir.

Evliler bekarlara göre türbe ziyaretine daha sık gitmektedir.

Evliler bekarlara göre türbe ziyaretinden yardım ummaya daha eğilimlidir.

İnsanın öğrenim seviyesi yükseldikçe türbe ziyaretinde daha az bulunmaktadır.

Öğrenim seviyesi düşük olanlar türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır.

Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretine daha çok başvurmaktadır.

Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır.

Dinin gereğini yerine getirmeyenler türbe ziyaretine daha sık gitmektedir.

Dinin gereğini yerine getirmeyenler türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır.

Dini bilgi düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretine daha sık gitmektedir.

Dini bilgi düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır.

² Arslanoğlu, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*, s. 84-85.

³ Ali Şimşek (ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 1. Basım, Anadolu Üniversitesi, Ağustos 2012, s. 40.

Ziyaretçinin cinsiyetine, yaşına, medeni durumuna göre türbe ziyaretine yüklediği amacı da değişmektedir.

İnsan daha çok olumsuz duygu durumuna kapıldığı zaman türbe ziyareti yapmaktadır.

6. Varsayımlar

Araştırmamızın varsayımları:

- ✓ Araştırmamızın örnekleme evreni temsil etmektedir.
- ✓ Araştırmamıza katılan ziyaretçilerin anket sorularına doğru cevap verdikleri varsayılmaktadır. Gerekli durumlarda sorularla ilgili olarak, araştırmacı tarafından gerekli açıklamalar yapılmıştır.
- ✓ Anketimizin geçerlilik ve güvenilirliği ziyaretçilerin verdiği cevaplara bağlıdır.

7. Sınırlılıklar

Araştırma Kazakistan sınırları içerisinde bulunan türbelerle sınırlı olup, örneklem olarak sınırlı sayıda türbeler tercih edilmiştir. Dolayısıyla her türbeye gidebilme imkanımızın ve zamanımızın olmamasından, hepsine örnek olabilecek mekanlar seçilmiştir. Örneklem olarak alınan türbelere Kazakistan'ın her tarafından ziyaretçiler gelmektedir. Bu da sınırlamalarımızın genellenmeye uygun olduğunun önemli belirtilerindendir.

Düzenlenen anket formu evreni temsil edecek şekilde, ziyarete gelen 13 ve yukarı yaştaki kişilere tesadüfi olarak dağıtılmış, bunların sayısı 296 kişiyle sınırlandırılmıştır.

Araştırma, araştırmanın yürütüldüğü zamanla sınırlıdır. Anket, Temmuz 2018 – Eylül 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır.. Araştırma bazı özel günlerde yapılan ziyaretlerin özelliklerini kapsamayabilir. Araştırmadan önce ve araştırmadan sonra gerçekleşen olaylar da sınırlamaların dışındadır. Bulgular tartışılırken yukarıda bahsettiğimiz sınırlılıklar göz ardı edilmemiştir.

8. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada gözlem, anket ve mülakat yöntemleri kullanılmış, örnekleme tekniği uygulanmıştır. Anket uygulandıktan sonra, gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Anket sorularına verilen cevaplar, mülakatlarla

zenginleştirilmiştir. Böylece bu teknikler bu araştırmada birbirlerini tamamlamaktadır.

Tez konusu ile doğrudan bağlantılı olan veya olmayan bir çok araştırma mevcuttur. Onlardan bazıları konuyu farklı açıdan değerlendirmekte olsalar bile, onların okunup taranması, bu araştırmanın bulgularının değerlendirilmesinde önemli katkı sağlamıştır.

Araştırma Kazakistan'da mevcut olan türbelere gidilerek yapılmış, oradaki bireylere anket uygulanmış, kendileriyle bizzat görüşülmüştür. Kazakistan'daki mevcut kütüphanelerden yararlanılmıştır. Toplanan verilere uygun olan istatistik işlemler uygulanarak sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma genel olarak bilgi toplama, değerlendirme ve yazma gibi aşamalardan oluşup, iki sene sürmüştür.

9. Evren ve örneklem

Araştırmanın evreni Kazakistan sınırları içerisinde olan türbeler ve türbelere gelen ziyaretçilerdir. Kazakistan'ın sınır genişliğinden dolayı, her türbeye gitmek imkansızdır. Bu nedenle örneklem olarak çok sık ziyaret edilen türbeleri seçtik. Bu türbeler şunlardır: Hoca Ahmed Yesevi Türbesi, Arıstan Bab Türbesi, Rayımbek Batır Türbesi, Baydibek Ata Türbesi, Domalak Ana Türbesi, İbrahim Ata Türbesi, Kaja Ata Türbesi, Az Almerik Ata Türbesi, Özbekali Janibek Türbesi, Kurban Ata Türbesi, Ükaşa Ata Türbesi ve Kuyusu, Karaşaş Ana Türbesi, Kozi Bayzovi Türbesi, Akmeşit Evliya Mağarası, Gayıp Eren Kırık Şilten, Jılak Ata Pınarı, Az Almerik Baba Pınarı.

Araştırmamızın örneklemini bu türbeleri ziyaret edenlerden seçilen 296 kişi oluşturmaktadır.

10. Veri toplama araçları

“Din psikolojisinin malzeme kaynakları, din hakkında takınılan tavırların gözlemleri, din ile ilgili sözlü ifadeler, yapılan anket ve mülakatlarla alınan cevaplar ve şahsi dokümanlardır”.⁴

Araştırma teorik ve pratik olarak belirlenen iki bölümden ibarettir. Teorik çerçeve alanla ilgili araştırmalar taranarak elde edilmiş bilgilerden oluşmaktadır.

⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 60.

Pratik boyutunda ise örneklem olarak belirlenen türbelere bizzat gidilerek anket, katılımcı gözlem ve mülakat aracılığıyla elde edilen veriler toplanmıştır.

Anket soruları 4 ana bölümden ve 30 sorudan oluşmaktadır:

- ✓ Sosyo-demografik durumu ölçen sorular: İlk 8 soru bu alanı irdelemektedir (cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, meslek, sosyo-ekonomik düzey ve ikamet).
- ✓ Dini tutum ve davranış düzeyini ölçen sorular: 9-14 arası sorular bu alanı irdelemektedir (dini davranış durumu, Allah'a inanç durumu, dini bilgileri nereden aldığı, namaz kılma durumu, oruç tutma durumu, dini bilgi düzeyi).
- ✓ Alkol kullanma durumlarını inceleyen sorular: 15-16. sorular bu durumu irdelemektedir (alkollü içecek alma durumu, ne sıklıkla tüketme durumu).
- ✓ Türbe ziyaretleri ile ilgili sorular: 17-30 arası sorular bu grupta değerlendirilmektedir (türbeden haberdar olma durumu, ziyarete gelirken hazırlık yapma durumu, türbelere gelme sıklığı, ailesinde türbe ziyaretinde bulunanların olup olmaması durumu, türbedeki kişinin şefaatinde inanma durumu, türbedeki kişinin yardımına inanma durumu, ziyarette duadan başka yaptığı davranışlar, ziyareti yapma amacı, hangi duygu durumlarında ziyaret yaptığı durumu, dileğinin gerçekleşmesine inanma durumu, dileği gerçekleştikten sonraki ziyarete başvurma sıklığı, mekanla ilgili bilgi durumu, mekanla ilgili bilgisinin açıklaması, türbede yapılması yasak olan davranışlar hakkındaki bilgi durumu).

Anket yöntemi ile elde edilen veriler SPSS 21.0 (Statistical Package For Social Sciences) programı ile değerlendirilmiştir. Öncelikle verilerin frekans sonuçları elde edilmiş sonra da çaprazlama analizleri ile ki kare testleri yapılmıştır.

Anket daha önce bu alanda yapılan çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Hazırlanmasından sonra da hocalarımın tavsiyeleriyle tekrar gözden geçirilmiştir. Soruların çoğu “diğer” yanıtını içermektedir, bu da yanıtlayıcının sınırları aşmasını ve istediği yanıtı yazabilmesi kolaylığını sağlamaktadır. Anlamlılık düzeyi *0,05 ($p < 0,05$)’tir.

Araştırma gözlem, mülakat ve anket yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Ziyaretçilerin ziyaret esnasındaki durumlarını görmek ve incelemek için bizzat ziyaret yerlerine gidilmiştir. Ziyaretçilere yaklaşırken öncelikle araştırmamız

hakkında kibarca bilgi verilmiş, ancak istekli olduğu durumda anketler dağıtılmış, mülakat soruları sorulmuş, duruma göre uzunca sohbetler yapılmıştır.

Anketler kazakçaya çevirilerek uygulanmış, kişilerin kolay anlaması için basit kelimeler kullanılmıştır. Bazı anketler sohbet ederken doldurulmuş, bazıları dağıtılarak yanıtlanmıştır. Bazı hasta, yaşlı vs insanların durumu hesaba katılarak, onları rahatsız etmeyecek şekilde sorular sorularak, bizzat kendimiz tarafından doldurulmuştur. Anketler geri alındığı zaman - teşekkür edilerek, araştırma hakkında soru soranlara açıklamalar yapılarak, şüphe bırakılmamaya çalışılmıştır. - “Ankete eklemek istediğiniz varsa lütfen yazınız” şeklinde oluşan 31. soru yanıtında, anketimiz hakkındaki ziyaretçilerin dilek ve görüşleri yansıtılmıştır.

Anketler toplandıktan sonra tekrar gözden geçirilmiş, eksik yanıt bulunduranlar çıkartılmıştır.

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Türbeler

Halk arasında genişçe yaygınlaşan, genellikle “türbeler” adıyla tanınmakta olan mekanların ne zamandan veya hangi dönemlerden itibaren ortaya çıktıkları genel olarak bilinmemektedir. Ama türbe adıyla tanınan her bir mekan veya bina kendi üzerinde özel çıkış tarihini, zamanının bir parçasını, geçmiş devrin kültür belirtilerini bize bildirmektedir.⁵

Günümüzde veli, evliya, eren, ermiş, abid, zahid, alim, seyyid, şeyh, gazi, dede olarak tanınan zatların kabirleri halk arasında “türbe” olarak bilinmektedir. Bu mekanların yoğun ziyaret edilme yerlerine dönüşmesi de halkın orada yatan zatı “Allah’ın sevgili kulu” olarak değerlendirmesine bağlıdır. Dolayısıyla bu mekanlar kutsal mekanlar olarak değerlendirilmektedir.⁶ Öyle olması da zaman geçtikçe değerlerinin daha da artmasını sağlamaktadır. Zaman geçtikçe eskime ve unutulma gibi kanunlar kutsal sayılan zatlara, mekanlara hüküm etmemektedir.

Türbeler genelde ziyaret edilme sebebiyle tanınmakta ve adları halk arasında yaygınlaşmaktadır. Onların halk dindarlığı içeriğinde geniş şekilde yerlerini almaları da onların belli bir dini inanca, belli halk mensuplarına, belli bir kültüre ait olmama özelliği sebebiyledir.⁷

Üzerinde yapı bulunmayan kabirler genelde yatır olarak tanınır. Dede veya tekke ismi de geçebilir. Türbe dendiği zamanda ise akla daha çok geniş çevrece tanınan zatlar gelir.⁸

Genelde türbeler içinde gömülü zatların kendileri tarafından, vefatından önce yapılır veya vefatından sonra çocukları, torunları, taraftarları veya devlet tarafından inşa edilir. Dolayısıyla, mimari açıdan farklı olmaları söz konusudur.⁹

⁵ Osman Cilacı, “Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999, s. 344.

⁶ Emre Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, s. 13.

⁷ Filiz Nurhan Ölmez ve Şirin Gökmen, “İsparta İl Merkez’inde Bulunan Türbeler”, *Biliş*, Güz/35, 2005, s. 72.

⁸ Erdal Aday, *Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2013, s. 21.

Bazı türbelerin yapılarında İslam'a ait belirtiler yer almakta olsa da, ortaya çıkış tarihi İslam'dan önceki devirlerden başlamaktadır. İslam'dan önceki ölüyü gömme tarzları (evin içine, döşemelerin altına, höyüklere, odacıklara, kuyu şeklinde kazılmış yerlerdeki özel küplere, taştan oyulmuş yerlere) ve mezar duvarlarına ölü hakkında yazma gelenekleri türbelerin günümüzdeki şeklinin altyapıları olarak sayılabilir.¹⁰

Dolayısıyla türbeler, kendi başına sadece bir mezarlıktan ibaret değil, aynı zamanda ölüyü tanıtıcı, kendi devrinin kültür taşıyıcısı, halkların inançlarının çıkışına sebep olan obje, türlü dinler ile kültürlerin mensuplarını bir araya toplayan biriktirici güç olarak da tanımlanabilir.

1.1.1. Türbenin Anlamı

“Türbe” kelimesi kendi çıkışını arapça kelimeler olan “türab” veya “terb” sözcüklerinden almaktadır. Bu sözcüklerin anlamları ise, üstü kubbe şeklinde örtülen mezar, şeklinde geçmektedir.¹¹ “Türab” sözcüğü aynı zamanda “toprak” anlamını da vermektedir.¹² Mezarların üzerine inşa edilen binaları anlatmak amacıyla de “türbe” kelimesi kullanıldığı söylenmektedir.¹³

Kazakçada ise “Kesene” diye adlandırılır. Anlamı da hemen hemen aynı anlama gelmektedir. Ama daha başka bir anlamı da Türki halkları genelde ev veya kapalı binaları da kesene diye adlandırmışlardır. Orta asırda kipçaklar – kezene, malkar ve karaşailar – keşene, kırgızlar – kasana, kabardalılar – çamana, inguşlarla şeşenler – kaşi demektedirler. Türkler arasında karşılaşılan “kakane” kelimesi de güzel bina ve evleri bildirmek için kullanılmaktadır.

Türbe bazı yerlerde farklı isimlerle de adlandırılmaktadır. Mesela kübbe, künbed, meshed, makbere, ravza kelimeleri de alternatif olarak kullanılmaktadır. Batı kaynaklarında “Türbe” kelimesinin Fransızca “*tombeou*” kelimesinden

⁹ Semra Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012, s. 10.

¹⁰ Ölmez ve Gökmen, “Isparta İl Merkez’inde Bulunan Türbeler”, *Biliğ*, s. 72.

¹¹ Ölmez ve Gökmen, “Isparta İl Merkez’inde Bulunan Türbeler”, *Biliğ*, s. 72.

¹² Ali Köse ve Ali Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, 1. Basım, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 14.

¹³ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezi Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, Kayseri 2003, s. 9.

kaynaklandığını söyleyenler de vardır.¹⁴ Bazıları ise “Tombeau” veya “Tomulus” kelimelerinin “Türbe” kelimesi ile etimolojik açıdan hiç bağlantısının olmadığını söz etmektedir.¹⁵ Genelde Türkiye’de “Ziyaret yeri” ismiyle kullanıldığı gibi, Kazakistan’da da “Zirat” veya arapçada ev anlamını veren “Beit” kelimeleri ile de sık anılmaktadır.

Türbe algısı Hristiyan Batı ülkelerinde de, türk ülkeleri ile hemen hemen aynı şekildedir. “Türbe” kelimesinin ingilizcedeki karşılığı ise “Shrine” kelimesidir, bu kelime ise latince “scrinium” kelimesinden gelmektedir. Scrinium kelimesi “kutu” veya “sanduka” anlamını vermektedir. Shrine (şrain) adıyla belli olan mekanlar, bizim türbeler gibi sık sık ziyaret edilirler. Orada yatan insanlar da zamanında manevi güçleri olduğuna inanılan kimselerdir. İnsanlar oralara gelip medet, yardım vs. ummaktadırlar.¹⁶

Sonuç olarak diyebiliriz ki, türbeler farklı kültürlerde yerini almış olsalar da anlamları, kullanım şekilleri, dini etkileri benzerlikler taşımaktadır. Sadece ülkelere göre isimleri açısından farklılaşma söz konusudur.

1.1.2. Türbelerin Tarihsel ve Kültürel Arka Planı

Türbelerde yapılan ritüel ve hareketler tarih boyunca toplanagelmiş kültürlerin yansımalarını göstermektedir. Asırlar boyunca her türlü tarihi ve kültürel olaylara şahit olan türbeler o olayların bazı belirtilerini günümüze kadar getirmiştir. Türbeleri ziyaret etme adetleri de geçmiş zamanlardan bir bilgi ve işaretler içerir. Bu kültürler ve dinlerin yansımaları İslam dininin hükmü altında bile ortadan kalkmadı. “İslamiyet, XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’da alperenler ve ahiler eliyle kolayca yayıldı ve karşılaştığı kültürleri dönüştürdü. Anadolu’ya teşkilatlı bir din olarak gelmişti, kendine güveni tamdı. Bu nedenle mevcut kültürlere ait çeşitli unsurların kendi şemsiyesi altına girmesine müsaade etti. Böylece, yeni coğrafyada karşılaştığı halk kitlelerini başarılı bir şekilde kendi safına çekti. Bu başarıda alperen dervişlerin rolü büyüktü. Manevi güçleri olduğuna inanılan alperenler yerli halkın sevgisini kazandı. Bu sevgi, alperen kabirlerinin türbeleştirilmesine yol açtı”.¹⁷ Bununla birlikte tekkelerin eski kilise, manastır, türbenin yakınına kurulmaları da olayı

¹⁴ Aziz Doğanay, “Sultan II. Murad’ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarimize Te’siri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 102.

¹⁵ Osman Cilacı, “Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 344.

¹⁶ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 59.

¹⁷ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 16.

etkilemiş ve İslam'ın daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Türbelerin çevresine farklı kültür ve dine mensup kişilerin toplanması türbe algısının derinleşmesine sebep olmuştur.¹⁸

İslam gelmeden önce de atalar ruhundan medet ummak, onlardan yardım istemek gibi inançlar türki halklarda vardı. Onlar Gök Tanrısı'na tapıyorlardı. O inanç içeriğinde ataların ruhları insanları yukarıdan seyredip, lazım olduğu zaman yardımda bulunuyorlardı. Bunların hepsi İslam'daki öbür dünya hayatı inancı ile hemen hemen aynı idi. Bu inançların birleşmesi sonraki dönemlerde mezarların ziyaret edilmesine, mezarın üzerlerinin kapatılıp, iyi bakılmasına, oralarda geceleme için özel binalar kurulmasına, bazı kişilerin orada sürekli kalıp oranın etraflarının bakımını üstlenmesi gibi bir sürü adetleri ortaya çıkardı. “Türbe ziyaretlerinde gözlemlenen inanç ve ritüellerin tarihsel ve kültürel kalıntılarını geriye doğru incelediğimizde, Orta Asya'dan getirilen animizmi, atalara tapınma, ölümler kültü, tabiat kültü (dağ, ağaç, su), ateş kültü, kurban kültü, bereket ve yeniden doğuş kültüne ait unsurları, mistik ve büyüsel kalıntıları görebiliriz”.¹⁹

Türklerin erken dönemlerindeki mezar kültürü şekline kurganları sayabiliriz. İçeriği ahşaptan veya taştan inşa edilen odalardan, dışı da üzerini kapatan toprak veya dalların yığılmasından oluşmaktadır. Sonraki dönemlerdeki Göktürk'lerde mezar külliyesi de inşa edilmeye başlamıştır. Ölenin önce çadır içine konulması geleneği de yer almıştı. Zaman geçtikçe bu çadırların yerini türbelerin aldığı bilinmektedir. “Türklerin mezarın üzerine ölenin savaşlarının belirtilerini andıran binalar inşa ettiğine dair yazılar da vardır”.²⁰

Atalar kültürünün yerini de İslam'dan sonraki veliler kültü değiştirmiştir. Başka dinlere ait olan mekanların etrafına kurulan tekkeler de zaman geçtikçe halkı kendi tarafına çekmiştir. Menkıbeler de İslam'a uygun olarak değiştirilince, İslam dinine ait mekanlar ünvanını almıştır.²¹

Türbe ziyaretlerinin etrafında oluşan batıl inanışların altyapısını Hıristiyanlık'la bağdaştırabiliriz. Velilerin kabirine gidip dilekte bulunma

¹⁸ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 16-17.

¹⁹ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 18.

²⁰ Aday, *Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, s. 21.

²¹ Asiye Altan, *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 16-18.

Hristiyanlık'ta yaygındı.²² Ayrıca Hristiyanlığ'ın Nesturilik dalından türklerin etkilendiği söylenmektedir. Hristiyanlık'la yoğun bir biçimde karışmaları Anadolu'da gerçekleşmiştir. Bazı zamanlar hristiyanlar ile müslümanlar aynı mekanı birlikte ziyaret ettikleri bilinmektedir.²³ Mum yakma ritüelini de Hristiyanlık'la ve eski türk kültürüyle bağdaştırabiliriz. Eski türklerde “bir evden cenaze çıktığı zaman, ölünün ruhu geldiği zaman karanlıkta kalmaması gerektiği inancına bağlı olarak, kırk gün ışığın yanması gerektiği adetleri vardır”.²⁴

Çoğu ritüellerin geçmiş Şamanizm'le bağlantılı olduğu tahmin edilmektedir. “Mezarlara bırakılan düğümler ve birbirine geçirilmiş veya bağlanmış ağaç parçaları gibi büyüsel nitelik taşıyan ritüeller örnek verilebilir. Türbelere yönelik inanç ve ritüellerin "şamanist" kültürlerden özellikler taşıdığını gösteren birçok benzerlik vardır. En önemli benzerlik de şaman inancı ile veli inancının neredeyse aynı mahiyette olmasıdır”.²⁵ Şamanlar da gelecekte haber verirdi, hava durumunu etkilerdi, kötülükleri önlerdi, hastaları iyileştirirdi, uçarlardı, ataşta yanmazlardı, vefatından sonra insanlara yardımda bulunurlardı. Bu özelliklerinden dolayı insanlar arasında saygın yerleri vardı.²⁶ Ayrıca, veli kültürünün oluşmasına onun yattığına inanılan kabir, ondan kaldığına inanılan eşyalar, kabrinin ziyaret edilmesi durumunda insanlara yararlı olacağı inancı, adak ve kurbanların gerçekleşmesi gibi olaylar neden olmaktadır.²⁷

Eski türklerdeki “yer kültüründe” dağ, tepe, taş, kaya, ağaç, su vb. maddelerin de canlı olduğu algısı vardı ve onlara saygı duyma, şifa arama anlayışıyla dua etme, onlara kutsallık yükleme adetleri olmuştur. Bunların da türbelerin etrafında yerleşmeleri yerli halk nazarı dışında kalmamasına sebeptir. Nerede türbe varsa, etrafında kesinlikle ağaç, kaynar, şelale, kuyu vb. olacak ve onlar da kutsallık kazanacaktır. Evliya hakkındaki menkıbeler içeriğinde de genelde bu şeyler yer alacaktır. Etrafındaki kuyu, kaynarların suları da şifa olarak algılanmakta, değer

²² Aysun Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 21.

²³ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 15.

²⁴ Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, s. 24.

²⁵ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 19.

²⁶ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 15.

²⁷ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 17.

kazanmaktadır. “Ateş kültünün yansımalarıyla da aynı mekanlarda karşılaşmak mümkündür. Mum yakma ritüelleri bunlara delildir”.²⁸ Kazakistan’ın şimdiki sınırlarında ateşe tapma kültünün geniş bir şekilde yayıldığını tarihten biliriz. Ondan dolayı göze görülmeyen şeylerin ateşle temizleneceği inancı günümüze kadar süregelmiştir. Günümüzde ateşle ilgili bir sürü deyimler ile atasözleri çokça karşılaşmakta: “ak otau”, “ot bası - oşak kası”, “tütününg tüzü şıksın”, “otagası”, “otanası”, “tütün tütetu” vs. gibi deyimlerin altında geniş maanalar bulunmaktadır. Bunlar ateşin insan hayatında ne kadar önemli olduğunun belirtileridir.

İslam tamamen yayılana kadar definler eski türk inanışlarına göre yapılmaya devam edegelmiştir. Sonra da Karahanlılar döneminde devletin resmi dini İslam olsa bile orada İslam’a inanmayan aileler birlikte yaşıyorlardı. Bu dönemlerde defini tamamen eski türk inanışlarına uygun olmayıp, biraz farklı yapma olayları yer almıştı. XII. asırlardan itibaren defin eşyaları, atları vs. ile beraber değil, sade gömülmeye başlanmıştır.²⁹ Eski türklerin inancına göre insan öldükten sonra da hayata devam ediyordu ve mezara eşyaları ile birlikte defin ediliyordu. Bu mezarlıklar kurganlar olarak tanınırdı. Bu inanış ve adet İslam dininin yaygınlaşmasıyla birlikte değişmeye ve Kuran okumaya, dua etmeye tahsis iki katlı türbeler tipi ortaya konmaya başladı. Bu şekilde halk arasında eski inanışlar İslam’ın kabulünden sonra da devam edegelmişti.³⁰

Eski türklerdeki atalar kültü inancını, sonraki İslam dönemindeki veli kültü ile karşılaştırmak mümkündür. İslam’ın ortaya gelmesi ile atalara tapma, onlarla övünme şeklindeki adetlerin ortadan kaldırılması zorunlu oldu. Halkın eski inanışları kolayca unutulmayacağına göre, onlar başka bir türde, şekil değiştirerek ortadan kalkmadı.³¹

Türbelerin inşaları hakkında Selçuklu ve Osmanlı dönemi kaynaklarında da bilgiler verilmektedir. Farklı dönemler olsalar da türbeler konusunda ortak yönleri bulunmaktadır. Bu kaynaklardan biri olan Ahmet Eflâki'nin *Menakib al-Ârifin'de*

²⁸ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 20.

²⁹ Yaşar Çoruhlu, “Kurgan ve Çadır (Yurt)’dan Kümbet ve Türbeye Geçiş”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999, s. 51.

³⁰ Doğanay, “Sultan II. Murad’ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarimize Te’siri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 99-101.

³¹ Erman Artun, “Günümüz Adana Aşıklık Geleneğinde Ölüm ve Mezar Teması”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999, s. 366.

Mevlânâ'nın aşağıdaki rivayeti nakledilmektedir: “Dostlarımız türbemizi, uzak mesafelerden gözükmeye için yüksek yapılar. Kim bizim türbemizi uzaktan görür, itikat eder ve bizim veliyetimize güvenirse, yüce Tanrı onu rahmetine kavuşmuşlar arasına kor. Hususiyle tam bir aşk, riyasız doğrulukla, mecazsız bir hakikat ve içinde şüphe olmayan bir bilgi ile gelip türbemizi ziyaret eden ve namaz kılan bir kimsenin her dileğini yüce Tanrı yerine getirir ve kendi maksatlarına ulaşır. Onun dine ve dünyaya ait istekleri hâsıl olur”.³²

Türbe ziyaretlerinin yoğun bir şekilde devam etmesinin diğer sebeplerinden biri de din adamlarının konuşmalarıdır. Mevlana'nın türbe ziyaretleri, mum ve kandil yakmaları, bez bağlama adetleri hakkında söyledikleri ortadadır: “Tıpkı bu şunun gibidir: bir kimse eline bir mum ve bir çerağ alır; bunu nurlu ve nurlandırıcı bir komşudan bir nur alarak parlatır ve parlattığı kandille veya mumla kendi evini aydınlatır. Velilerin ve peygamberlerin mezarlarına götürdükleri mum ve kandiller tıpkı, senin eline bir kandil alıp karanlık mezarını aydınlattığın gibidir. “Bize bakınız da, nurunuzdan biraz alalım!”³³ âyetinde buyurulan gün geldiğinde “Onların nurları, önlerinde ve arkalarında koşacaktır”³⁴ âyetinde bulunduğu gibi senin elinde bir nur bulunur...” şeklinde cevapladıktan sonra, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamberin mescidini çerağ, kandil ve daha başka şeylerle aydınlatması ve Hz. Peygamberin: “Ey Ömer! Benim mescidimi nurlandırdığın gibi, Tanrı da senin kalbini ve kabrini nurlandırsın” şeklindeki sözlerini örnek vererek, bu adetlerin faydalarının çok olduğunu belirtmektedir”.³⁵

Türbelerin gündelik hayatta önemsenmesinde onların çoğunlukla cami, medrese gibi gündelik toplanma mekanlarının yanında inşa edilmeleri de büyük neden olmaktadır. Tarikat binalarının yanında yer almaları da türbelerin halk arasındaki önemini artırmaktadır. Tarikatın bir parçası olarak sayılan türbeler, tarikat büyükleri tarafından kutsal sayılması ziyaret merkezlerine dönmesine bir sebep olagelmiştir.³⁶

³² Turgay Yazar, “Çadır-Bark-Türbe”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999, s. 423.

³³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Mustafa Özel (sad.), Haktan Yayın Dağıtım, Konya, Hadid, 57/13.

³⁴ Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Mustafa Özel (sad.), Tahrim, 66/8.

³⁵ Yazar, “Çadır-Bark-Türbe”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 423-424.

³⁶ Yazar, “Çadır-Bark-Türbe”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 426-427.

Dinen yasaklar olmasına rağmen, tarih boyunca türbe inşa edilmesi hep devam edegelmiştir. Sadece binası ile sınırlı kalmayıp, dini inancın, dua ve ibadetin merkezlerine dönüşvermiştir. Onlar hakkında binlerce menkıbeler halk arasında dolaşmaktadır. Artık türbeler basit mezar derecesinden çıkmış vaziyettedir. İslam'dan sonraki mezarlara olan saygı, erken dönemdeki mezar geleneklerinin devamı şeklindedir. Gök Tanrı, Atalar Kültü ve benzeri inançlar, genel dinin değişmesine rağmen varlığını sürdürmüş olduğunu söyleyebiliriz.³⁷

Eski türklerin kutsal mekanları yardım isteme amaçlı ziyaret etme geleneği veya inancı eski destanlarda da yer almıştır. Mesela “Manas Destanında Çakıp (Yakub) Han, çocuğu olmayan eşinden şöyle şikâyet etmektedir: “Seninle evleneli tam 14 yıl oldu... Bir çocuk doğurmadın. Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip, kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarlarda kalıp çocuk istemedin...” Bu satırlar eski türkler devrindeki türbelerin çocuk sahibi olabilmek için ziyaret edildiğine dair bir örnektir. Günümüzde bile genişçe yaygın inançlardandır.³⁸

Türklerin Anadolu bölgesine geldikten sonra buralarda yerleşip kalmalarında da türbelerin büyük rolünün olduğu söz konusudur. Türbelerin yanına kurulan inşalar çevresini büyüterek yaygınlaşmış, insanları çekerek, türk köyleri haline gelmişlerdir. Divriği'ye bağlı Ahî Baba Köyü, Ahî Baba Türbesi etrafında, Suşehri'ne bağlı Çobanlı Köyü Çoban Baba Türbesi etrafında, Yıldızeli'ne bağlı Şeyh Halil Köyü Şeyh Halil Türbesi etrafında kurulmuş ve köy yerleşimi gelişmiştir.³⁹

Türbelerin gelişmesinin altyapısında halk davranışlarının payı önemli olduğu gibi, türbelerin de şehir kültürüne eklediği payları vardı. Çünkü onun etrafına şehirce önemli olan merkezler - cami, mescid, zaviye, yetimhane vs. yerleşiyorlardı. Yerli halk ile göçebelerin bir araya gelmelerinde de türbelerin rolü büyüktü.⁴⁰ Ölümden sonra diğer bir dünyaya geçip, orada yeni hayat başlanacağına dair inanışlar çok eski devirlerde de olmuştur. Hükümdarlar vefat ettiğinde günlük kullandıkları eşyaları, hatta hizmetçileri ile birlikte defin edilen çağlar olmuştur. Bunun gibi inanışlar

³⁷ Yazar, “Çadır-Bark-Türbe”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 427-428.

³⁸ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, 1. Basım, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 20.

³⁹ Mustafa Demir, “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999, s. 471-472.

⁴⁰ Demir, “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 476.

zamanla şekil değiştirerek günümüze kadar sürmüştür. Türbedeki zatın zor durumlarda yardım edeceğine inanç günümüze değin anlamını kaybetmemiştir. Çünkü İslam’da Türbe inşasının uygun olmadığı bellidir. Yardımın da sadece Yüce Allah’tan dileneceği ortadadır. İslam’da kabir ziyareti sünnet bir hareket olarak sayılır. Ziyaretin başlı amacı da ölümü hatırlamaktır. Günümüzde ise mezar ziyaretleri biraz şekil değiştirmiş vaziyettedir. Bunlara rağmen türbe ile ilgili medeniyet de halk arasında yaygındır. Benzer inanışları başka dinlerde de görebiliriz “Bütün Ortaçağ boyunca kilise, manastır ve şapellere ölü gömüldüğü bilinmektedir. Yine Ortaçağ Hristiyan inancında mezar, gökte varlığına inanılan bir evin yeryüzündeki simgesi olarak algılanmıştır”⁴¹

Diğer bir açıdan halk kendisinin geçmişi ile bugünü arasında bir bağ kurma çabası altındadır.⁴² Bu davranış Anadolu türklerine has olduğu gibi Kazakistan halkları arasında da görülmektedir. Tarih boyunca kendi tarihi ve kültüründen türlü sebeplerle ayrılmış halklar, şimdi sanki o boşluğun yerini tarihi mekanlar ve atalarının ruhuna inançlar ile doldurmak çabasında gibi görünüyor. Bu çaba sadece türbeler açısından değil başka da kültürel alanlardan açık hissedilmektedir. Böylece kendi kültürüne dönme yollarını her alandan aramaktadır.

Kazakistan’daki tarihi mekanlar başlangıcını Türkler devrinden almaktadır. Dolayısıyla onların belli bir kriterlere bağlı olarak ayrılması tabiidir. Evliyalı mekanlara bağlı menkıbelerin ortaya çıkma zamanı ile ideolojik anlamı açısından onları aşağıdaki şekilde birkaç maddeye birleştirip bakmamız mümkündür:

- İslama değin kutsal sayılagelen mekanlar. Ancak, onlar İslam dini geldikten sonra islami şekil alan, tarihi çıkışı belli olmayan kutsal mekanlardır.

- VIII - X. asırlarda İslam dininin ilk geldiği dönemle bağlantılı evliyalı mekanlar. Bu mekanlar Kazakistan’ın Güneyi ile Güney doğusunda bulunmaktadır. Onlardan Evliya Karahan, Ayşe bibi, Babaca Hatun, İshak Bab, Abd al-Aziz Bab, Horasan Ata ve benzeri mekanları sayabiliriz. Bu evliyalı mekanlar Türkler arasına İslam dinini ilk getiren tarihi şahıslar isimleriyle doğrudan bağlantılıdır.

- XII - XVIII. asırlar arasını kapsayan, Hoca Ahmed Yesevi ile onun öğrencilerinin, takipçilerinin isimleriyle doğrudan bağlantılı evliyalı mekanlar. Onlar

⁴¹ Cilacı, “Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 345.

⁴² Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 35-36.

tüm Kazak toprağına tamamen yayılmış ve onları tek tek saymak mümkün değildir. Kazak halkının ruhani, medeni birliğı ile bütünlüğünü kuran da bu Yesevi yolu'nun üyeleri idi.

- XVI - XVII. asırlarda Kazak toprağına dışarıdan giren sufilik tarikatlara bağı evliyalı mekanlar.

Bu evliyalı mekanları böylece ayırarak göstermemizin başlı nedeni, onların arasındaki idiolojik ruhani, medeni özelliklerinin zamanında Kazak toprağında yer alan halklar arasındaki ruhani birliğin zayıflaması ile etnik bölünmelere kadar götüren karışık süreçlerin önemli itici gücü olduğunu söylemekti.⁴³

Halkın evliyalara ve türbelere olan saygılarını, vefat eden meşhur zatlarını defnetme kültüründen farkedebiliriz. En değerli, saygılı adamlarını evliyaların etrafına gömmüşlerdir. 1781 yılında Abılay Han vefat ettiğinde Han cesedinin Hoca Ahmed Yesevi kabrine yakın, sağ taraf koridora türbe penceresinin önünde gömülmesinin önemli nedeni de halkın kendi Hanına gösterdiği en değerli hürmeti idi.⁴⁴

Türbelerin tarihinden bahsettiğimizde, onların ülke tarihi, halk tarihi ve kültürü ile sıkı bağlantılı olduğunu farkedebiliriz. Abılay Han'ın vefatından sonra Kazak Hanlığı da zayıflayarak, gücünü kaybetti. 1816 yılında Kazak Hanlığının Güney yarısını Kokan yöneticisi Omar Han askeri ele geçirdi. Merkez Türkistan'ı ele geçirme hürmetine 70 tane aksarı baş koyun keserek, büyük kutlama yaptılar.⁴⁵ Bu dönemden sonra Türkistan'daki Kazak halkının tarihi eserleri üzerine tehlikenin kara bulutu dönmeye başladı. 1825 yılında Kokan Hanlığına gelen elçilik içerisinde olan başkan (хорунжий) Potanin (G. Potanin'in babası) Hazret Sultan türbesi önünde Esim Han, Jangir Han, Tauke Han'ların mezarları olduğunu, Esim Han türbesi kubbesinin bir tarafının biraz çökmüş olduğundan bahsetmekte. Şimdi 1864 yılında Rus askerleri Türkistan'ı ele geçirdikten hemen sonra Hazret Sultan etrafını, türbe içerisini araştıran çar subayı G. Bekçurin Potanin yazan kazak Hanları mezarlarından bahsetmemiştir.⁴⁶

1896 yılında P. Ahmerov yayınlayan Hazret Sultan türbesi içindeki mezar taşları yazıları arasından Abılay Han'dan başka hiçbir tarihi şahıs isimlerini bulamayız. Yoksa Kazak halkının tarihi şahıslarının çoğunun orada gömüldüğü tarihi

⁴³ Жандарбек Зікірия, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, Ел-Шежіре, Алматы 2006, б. 84.

⁴⁴ Зікірия, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 236.

⁴⁵ Зікірия, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 236-237.

⁴⁶ Зікірия, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 237.

gerçektir. Oysa, 1825-1864 yılları arasında Kokan yöneticileri tarafından Kazak tarihiyle alakalı eserleri, mirasları bilerek sistemli bir şekilde yok etmeye çalışan siyasetini görebiliriz. Başka bir ifadeyle, Kokan yöneticileri Kazak karalarını sahiplenmeye, buradaki Kazak ismini bile ortadan kaldırmaya bütün gücüyle hareket ettiğini görmekteyiz. Araştırmacı E. M. Masson - “Hoca Ahmed Yesevi Türbesi” konusunda yazdığı makalesinde Kudayar Han devrinde Hazret Sultan’daki mutavali hizmetinin kesilip, onun yerine yeni hizmet yerlerinin açıldığını, onları şeyh-azizler, şeyh-nakipler diye adlandırdığını, yeseviye şeyhlerinin, Hoca Ahmed Yesevi’nin abiyi Sadr şeyh torunlarının da Hazret Sultan’dan uzaklaştırıldığını, Emir Temur veren vakfılık şartın ilk defa bozulduğunu yazmaktadır.⁴⁷

Bu olumsuz siyasetin çar hükümeti döneminde de, Sovyetler döneminde de devam edip, kazak halkının tarihine, ruhani dünyasına bağlı ne kadar değerli eserlerin mahvedildiği, Hazret Sultan’a ait yüzlerce, binlerce eşyaların çalınarak, hiçbir yerde izi bile kalmadığı söz konusudur. Türbe tamiri, onarımı çalışmalarında ne kadar eşyalar kaybolmuştur. Hazret Sultan türbesini sadece mimari açıdan değerlendirerek, tarihi açıdan değersiz sayan siyasetin zararı ne kadar tarihi eserlerin kaybolmasına neden olmuştur. 1942 yılına kadar bozulmadan muhafaza edilegelen elyazma fonu hiç bir iz bırakılmadan kaybolmuştur. Halk arasındaki konuşmalara göre 1943 yılında trene yüklenerek götürülmüştür.⁴⁸

Türkistan ile Hoca Ahmed Yesevi inşa eden yolun Kazak halkının tarihi kaderinde yaptığı görevi bu şekildedir. Dolayısıyla halk Türkistan’ı şöhret kazandırarak “Hazreti Türkistan”, Hoca Ahmed Yesevi’yi “Hazret Sultan” diye adlandırdı. Türkistan ile Yesevi ismi halkın iman birliğinin temel düzenleyicisi idi. Yesevi ilmi yayılınca bozkırda yerleşen kahraman halkın güç-kuvveti Yesevi ilmi etkisinin güçlenmesi ile zayıflamasına bağlı oldu. Halkın iman birliği güçlü dönemde Kazak halkı kimseye öncelik vermedi. O yüzden de Orta Asya’yı yöneten yöneticiler Türkistan için ne kadar kan akıttı. Sır kenarındaki şehirler bu yolda kurban oldu. Çünkü, Türkistan’ı yönetmek Türk halkını yönetmek anlamına geliyordu. Kısacası, Türk halkının sarsılmaz ruhunun temeli burada idi.⁴⁹

Görüldüğü gibi türbelerin tarihsel ve kültürel arka planları çok karışıktır. Çoğu mekanların geçmiş tarihi, mimari yapısı kadar basit olmamaktadır. Türbeler türlü

⁴⁷ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 237.

⁴⁸ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 237-238.

⁴⁹ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 238.

devirler ile tarihi olayların şahitleridir. Herbir olay kendi izlerini üzerlerinde bırakmışlardır. Onların arkasında türlü dinlerin sıra değiştirme olayları olmuştur. Dinler gelmiş gitmiş, ama türbeler hala yaşamaktadır. Türbelerin etkisiyle yerli halklar bir araya gelmiş, türlü kurumlar türbelerin çevrelerine toplanmış, öylece büyük köylerin ortaya çıkmasına altyapı oluşturmuştur. Toplumların türbeleri yaptığı kadar, türbeler de toplumu çevresine çekmiştir.

Diğer yandan türbeler devirler arasını birleştiren bir köprüye benzemektedir. Her halk kendi geçmişini özlediği zamanlarda türbelere başvurmakta ve onları kendi esas değerlerinin parçaları sıfatında görmektedir. Bu nedenle de türbeler halk arasında uzunca yıllar yaşamını sürdürmektedir. Her devirde onlara devlet veya özel kurumlar tarafından bakım sağlanmış ve bu faaliyetlere günümüzde bile devam edilmektedir.

Dolayısıyla, onların halk arasında önemli yere sahip olduğu içindir ki, onlara karşı şer gler tarafından saldırılar uygulanmış, yerle bir edilmeye çalışılmıştır. Çünkü her halk kutsal mekanlarda kendi geçmişini görebilmektedir ve türbeler her an atalarının kim olduklarını, ne yaptıklarını anımsatmaktadır.

1.2. Kazakistan’da Türbeler

Kazakistan sınırları içerisinde kayda alınan toplam türbe sayısı 25000 civarındadır. Bunların hepsi bu sınırlar içerisinde geçmişten günümüze kadar medeniyetin mevcut olduğunu temsil etmektedir. Dünyada kurulan en eski ve tuğladan yapılmış kubbelerin biri olarak sayılan Balandı II türbesi (M.. IV-II) bunlardan biridir.⁵⁰ Her anıt ve türbeler kendi devirlerinin belirtilerini üzerlerinde taşımaktadır. Onlar tarihin, geçmişin somut göstergesidir. Bunlarla birlikte halkın manevi destekleri olmaya bugünlerde de devam etmektedir. Bu anıt ve türbelerin bazılarında aşağıda bahsededeğiz. Araştırmamız esnasında birkaç anıt ve türbeye gidilmiş, gözlemler yapılmıştır. “Türbelerin çoğu da eski şehirlerin etrafında, soy mezarlıklarında, ilk dönem İslam vaizleri mezarları etrafında vs inşa edilmişlerdir”.⁵¹

1.2.1. Hoca Ahmed Yesevi Türbesi

Hoca Ahmed Yesevi Türbesi Güney Kazakistan’da, Türkistan şehrinde bulunmaktadır. Hoca Ahmed Yesevi vefatından sonra (1166-67) türbeye yerleştirilir.

⁵⁰ Надира Жандоскызы, “Қазақстанда Қанша Ескерткіш Бар?”, Abai.kz, Атырау қаласы, <https://abai.kz/post/1075>, (24.01.2020).

⁵¹ Мурадхан Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, Издательство “САГА”, Алматы 2001, с. 129.

Bu türbe müslümanlarca çokça ziyaret edilen mekana dönüşüverir. Türbe ziyaretçiler ile yerli halk fedakarlıkları sebebiyle dünyadaki en zengin mekanların birine dönüşüverir. Altın Ordu Hanlarından Toktamış'ın saldırıları döneminde birkaç kere yağmaya da uğramıştır. 1395 yılında Timur Altın Orda'yı fethinden sonra eski türbenin üzerine yenisini inşaa etmeyi planlar. O dönemki şartlarla türbe inşası hızlı yürümeye başlar, Timur inşaat işini kendisi yürüttür. Ama 1405 yılının Şubat ayında, çoktan planlanan Çin'e doğru seferini gerçekleştiremeden vefat eder. Onun vefatıyla türbe binası tamamen bitmeden inşaat işleri de kesilir.⁵²

Hoca Ahmed Yesevi Türbesi muazzam portaldı-eksenel portaldı-kubbeli binayı içermektedir. Binada kocaman portal ve kubbeler dizisi yükselmektedir. Büyük merkez odanın etrafında 35 oda bulunmaktadır. Merkez oda, cemaat-han (içinde bronz kazan bulunduğundan dolayı kazanlık diye de adlandırılmıştır) üzerindeki kubbenin ucuna kadar binanın yüksekliği 37,5 m. Dış duvar kalınlığı 1,8 – 2 m, kazanlık duvarının kalınlığı – 3 m. Türbe küzeybatı tarafında süslü giriş portalını, ikişer kubbeleri bulundurmaktadır. Bu portal Muhammed-Hanafîya ismiyle adlandırılmaktadır. Kazanlıktan iki katlı koridor diğer odalara yönelmektedir. Bu koridorlar binayı sekiz bloka bölmektedir. Güneybatı blokta cami bulunmakta. Güneydoğu blokta ise halimhana, orada tören yemekleri hazırlanmıştır. Bütün ölçeği açısından bu türbe Samarkand'taki Bibi-Hanım camisi ile, Şahrısyabz'daki Dorussiyadat türbesi ve Aksaray ile denk gelmektedir. Bunlarla birlikte, o dönemlerde Kazakistan'da ve Orta Asya'da en gelişmiş inşaat incelikleri kullanılmıştır. Merkez odanın (Kazanlık) ortasında bronz kazan bulunmaktadır. Onun kapasitesi 80 kova, ağırlığı iki ton ve çapı 2,45 m. Bronz kazan Karnak ilinde hicri 797 yılında kalıba kuyulmuş, Karnak Yası'nın küzey tarafında, 25 km uzaklıktaymış. Usta ise Abd-al Aziz, Tavrizli Sarvareddin'in oğluymuş. Kazanda şekerli su bulunuyormuş, cuma namazından sonra insanlara dağıtılmış. Suyun şifalı olduğuna inanılmış. 1935 yılında kazan Leningrad şehrindeki Ermitaj'a götürülüp, yerleştirilmiş. 1989 yılında ise tarihi kazan kendi ezeli yerine tekrar getirilip konulmuş. 1864 yılında, Türkistan şehrinin çar askerleri tarafından zaptında koruyucuların sığındığı türbe top ateşine tutulmuştur. Türbe duvarına birkaç ateş yapılmış ve neticede on bir tane rahne oluşmuştur.⁵³

⁵² Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 139.

⁵³ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 139-142.

Hazret Sultan'ın hayatı ve yapıtları kaç senelerdir araştırılmaktadır. Ama biyografisi hakkında bazı meselelerde polemige girilmektedir. Onlardan biri Onun kökeniyle bağlantılıdır. Ayrıca, M. E. Masson kendi "Hoca Ahmed Yesevi" (Taşkent, 1930) adlı eserinde aşağıdaki sonuçları yazmaktadır: "Hoca Ahmed Yesevi'nin arap kökenli, Fatıma soyundan geldiğine dair uydurma silsile kanıtlar da vardır. Orada Şeyh kendi on birinci atasında İshak-bab'tan dağılmaktadır".

Vakayiname'de (şejire) Hoca Ahmed Yesevi Turkistan'a ilk İslam dinini getirici, İshak bab'ın on birinci neslindedir. O'nun kendi babası İbrahim Şahi bilgili ve kendi zamanının meşhur şahıslarından olmuştur. İlk bilimi Hoca Ahmed Yesevi kendi babası İbrahim'den aldı. Sonra İbrahim kendi oğlun Arıstan bab'ın terbiyesine verdi. Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretmenlerinin içinde kesin ismi belli şahıs Arıstan Bab'tır. Arıstan Bab hakkında kaynaklar Hoca Ahmed Yesevi'nin kendi hikmetlerinde, XV - XVI. asırlarda yazılmış "Raşahat ain al-Hayat", "Sadr ad-din şahi risalası" gibi yazma kaynaklarda rastlanmaktadır. O kaynakların hepsinde Arıstan Bab'ın Muhammed Peygamber'in sahabesi olduğu beyan edilmiştir. Mesela, Hoca Ahmed Yesevi hikmetlerinde de, diğer yazma kaynaklarda da Arıstan Bab – Peygamber emanetini Hoca Ahmed Yesevi'ye ulaştırıcıdır, öğretmendir. Hoca Ahmed Yesevi hikmetlerinin Otırar arkiolojik koruma-müzesinin içeriğinde muhafaza edilmekte olan elyazılarında Peygamber'in Arıstan Bab'a emanet vermesi aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

Bir gün dedi Mustafa, vereceğim sana bir hurma.
Bizden sonra çok zaman, geçtikten son bir oğlan,
Doğulacak bir başkan, Bablar Babı Arıstan Bab.
Bunu ona verirsin, verip ismini sorarsın,
Sonra da bilirsin, Bablar Babı Arıstan Bab.
Onun ismi Ahmed dür, zatı onun Rahmet dür,
Seçilene ümmetin, Bablar Babı Arıstan Bab.
Arıstan dedi: - Ey, Nebi! Şimdilik ben yaşlandım,
O güne ulaşır mıyım? Bablar Babı Arıstan Bab.
Nebi dua etedi. "Amin" - diye herkes katıldı,
Neşeli neşeli oldu onlar, Bablar Babı Arıstan Bab.
Kabul etti, can sağlam. Omuzuna aldı emanet,

Emire boyun eğmişti, Bablar Babı Arıstan Bab⁵⁴

Bu hikmet Arıstan bab'ın Peygamber sahabesi olduğunun kesin işaretidir. Ancak, günümüz insanların bir kişinin diğer birisine emaneti teslim etmesi için 400 seneden fazla yaşamasına güvenmesi zordur. Ama, X. asırda Nacm ad-din Umar ibn Muhammad ibn Ahmad an-Nasafi'nin "al-Kand fi zikr ulama Samarkand" başlıklı eserinde İsficap ualayatinin Barab yerinde Peygamber'in bir sahabası hayatta olduğunu, ismi de Abu Ja'far Muhammad ibn Nastur ar-Rumi olduğunu, onun Peygamber'le Tabuk savaşına birlikte gittiğini belirtmiştir. O Peygamber'in birkaç hadisinden bahsetmiştir.⁵⁵ Bu kaynak Arıstan bab'ın gerçekten Peygamber sahabesi olduğunu vurgulayan bir kaynaktır. Ancak, şimdilik bu tarihi kaynak tektir. Başka da kaynakların ortaya çıkma ihtimali vardır. Bazı yazılı kaynaklar ile menkıbelerde Arıstan bab'ın - ismi tarihte belli sahabe Selman Farisi olduğunu öğrenebiliriz. Mesela, Molla Muhammed Sadık Sapabekoğlu'nun "Türkistan'daki tarihi ziyaret" adlı eserinde emaneti Ahmed'e ulaştırmayı Selman Farisi'ye yüklediği beyan edilmiş.⁵⁶ Ama, Arıstan bab ile Selman Farisi'nin bir şahıs olmadığını tarihi kaynaklar göstermektedir. Arap kaynakları Selman Farisi 644-656 seneler içerisinde Madaina şehrinde vefat edip, aynı yere yerleştiğini beyan etmiştir. Şimdi, Emir Temur Mada'ina şehrindeki Selman Farisi'nin nurlu kabrinin bakımı için ayrıca para ayırdığı tarihi kaynaklarda geçmektedir.⁵⁷ Bu kaynaklar Selman Farisi ile Arıstan Bab'ın bir şahıs olması ihtimalini ortadan kaldırıyor.⁵⁸

1.2.1.1. Menkıbeleri

Türki'lere sufilik yolunun kudretini anlatmak Hoca Ahmed Yesevi'ye kolay olmadı. Ne kadar zorlukları, sürgünleri başından geçirdi. İası halkı onu otuz sene boyunca taş fırlatarak, tehlikeler yaşattı. Tek olan oğlu İbrahim'i öldürdüler. Ama o maksadından vazgeçmedi. Sadece bu olaydan sonra, halk Yesevi yolunun doğruluğuna inanıp, boyun eğmeye başladılar.

⁵⁴ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 27; Иасауи Хикметтері I, II, Rinat Kazmukhanov (çev.).

⁵⁵ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 27; Надж ад-дин Умар Ибн Мухаммад Ибн Ахмад Ан-Насафи, *Әл-Канд Фи Зикр Улама Самарканд*, Мұра, Түркістан 1996, б. 116.

⁵⁶ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 28; Мұхаммедсадық Сапабекұлы, *Түркістандағы Тарихи Зиарат*, Ясауи Тағлымы, 1996, б. 124.

⁵⁷ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 28; Мұхтар Қожаев, *Арыстан Баб және Оның Кесенесі*, Жібек Жолы, Шымкент 1996, б. 11.

⁵⁸ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 238.

Hoca Ahmed'in kendine ilk öğrenci toplaması hakkında menkıbe şöyle anlatılıyor: "Bir gün Hoca Ahmed, bir ak sakallı, bastığı yeri gök direyen baba ile karşılaştı. O Ahmed'e, "Oğlum, sen kırk mirasçı tut kendine. Ben kişi başı günlük bir tenge verir, bir kere karınlarını doyururum. İşlerin o ki – sabah, akşam iki defa kırk gün "zikir" yapacaksınız", - dedi. Dedesinin kim olduğunu kendisi biliyordu. Öylece kırk mirasçı kiralayıp, günde bir tenge, bir kere yemek yeyip, iki kere sabah, akşam "zikir" yapıp, kırk gün geçince, kırk birinci günü "dağılın" dedi, ama mirasçılar dağılmadı. Biz yemek istemeyiz, "zikir" yapmayı sürdüreceğiz dediler. Kendi başlarına "zikir" yapınca, bunu gören başka öğrenciler de "zikire" başladılar. Onların toplandığı mekan büyük şehir'e dönüşüverdi".

Hoca Ahmed'in kendine öğrenci toplama olayını menkıbe böylece beyan etmektedir. Bu olaydan sonra Yesevi ilmi halk arasında çabuk tanınmaya başladı. Yesevi saygınlığının gitgide güçlenmesini farkederek Akman, Karaman isimli Bek'ler onun yolunu engellemeye çalıştılar. Onlar han'ın öküzünü çalıp, etini Hazret'in otluğuna saklayıp, Han'a şikayet ettiler:

- Siz nasıl evliya dersiniz, konuştuğu yalan, yaptığı hırsızlık. Gündüz etrafı rahatsız ederek "zikir" yaparlar, gece ise – halkın malını çalıp, etrafına dağıtıp, herkesi aldatmakta. Sizin dün kaybolan öküzü o kesmiş. Güvenmiyorsan bize yardımcılar ver, herkesin önünde onu arayıp, bulup, suçlu olduğunu ispatlayarak, rezil edelim, - dedi.

- Türkistan Hanı Akman ile Karaman'ın söylediklerine güvenerek, yanlarına yardımcılar verdi. Onlar öğlen zamanında "Hazret'in otluğunu arayacağız", - diye toplanıp gelirler. Akman ile Karaman otluğunu arayıp, kendileri sakladığı eti buldular. Bakın, - deyip otluktan çıktıkları zaman birisi ak köpek, diğeri kara köpeğe dönüşüp, parça eti tartışıp, hırlaşmaya başladılar. Bunu gören halk her tarafa kaçtılar. İman edip, Hazret'in gerçek evliya olduğuna inananlar iki zalimin Hazret'e yaptıkları iftirayı farkedip, batasını alıp sevindiler. İki köpek karşılaşanlara saldırmaya başladı. Onları atarsa ok, vurursa kılıç kesmedi. Akman, Karaman'ın yaptıkları kötülük tüm çevrede belli olmaya başladı.⁵⁹

Bu menkıbe Türkmen halkının arasına da genişçe yayılmıştır. Menkıbe Abdal kabilesinin iki beğ'i Akman ile Karaman'ın Hoca Ahmed Yesevi'ye karşı iftira

⁵⁹ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 40-41; Сапабекұлы, *Түркістандағы Тарихи Зуарат*, б. 127.

attıklarını, bunun için onları Hoca Ahmed'in "Akman ak köpek, Karaman kara köpek olarak, birbirinizin etini yeyin!" - diye beddua ettiği beyan edilmektedir. Sonra Abdal kabilesi Mangıstau tarafına göç ettiler. Diğer bir menkıbede Hoca Ahmed'in Akman ile Karaman'ın zalimliği için tüm Abdal kabilesini: "Sizin asla sayınız yüzü geçmesin, geçerse başınız birikmesin", - diye beddua ettiği beyan edilmektedir.⁶⁰

Diğer bir menkıbede şöyledir: Hoca Ahmed Yesevi öğrencilerinin sadıklığını sınamak için, beline su dolu bağırsak bağlayıp, namazdayken bağırsağı farketirmeden ezip, suyu akıtıvermiş. Onu gören öğrencileri, ustat abdestini bozdu, arkasından namaz kılmayız deyip, dışarı çıkmışlar. Namazda sadece iki kişi kalmış. Onların birisi Hakim ata, ikincisi Şopan ata idi. Namazdan sonra camiden çıktılar. Diğer öğrenciler onlara: "temiz olmayan birisinin arkasından namaz kılınır mı?" - diye sordular. Onlar ise hocanın öğrencileri sınamak için bilerek yaptığı hareket olduğunu tarif etmişler. Onu duyan başka öğrenciler utanarak, hocalarından özür dilemişler.⁶¹

1.2.2. Arıstan Bab Türbesi

Arıstan Bab türbesi eski Otırar şehrinin sınırlarında bulunmakta. Türbenin ne zaman inşa edildiği belli değil. Tahminen Otırar şehrinin gelişmiş dönemlerinde (IX-X. a.) inşa edilmiş olabilir. 1218 yılında Cingizhan şehri fethettiği zaman yıkılmış olabilir. Timur'un restorasyon yaptırdığı türbe yapısı 1905-1909 yıllarına kadar sürmüş, sonra yine restorasyon yapılmıştır.⁶² Günümüzde Arıstan Bab kabri üzerinde 30 x 13 m alanında türbe bulunmaktadır. Tarihi verilere göre bu türbe XII – XVIII. asırlar aralığında birkaç kere tekrar inşa edilerek, restorasyon yapılmıştır.⁶³

Türbenin uzun şekilde yapılmış binasının ortasından arkat yerleşmiş. Arkattan içeri girince iki tarafta kapılar bulunmakta. Sol taraftan girilen odada Arıstan bab'ın kabri bulunmakta, sağ taraftan girilen oda ise ibadethane şeklinde ayarlanmıştır. Türbenin önünde, azıcık sağa doğru, kuyu bulunmakta. Kuyunun suyu aşırı tuzludur, ziyaretçiler şifalı su olduğuna inanmaktadır. Halk arasında "Arıstan Bab'a tüne (gecele), Hoca Ahmed'ten dile" şeklinde deyim var. Türbenin ibadethane bölümünde geceleyen ziyaretçilerin kalabalığı sürekli bulunmaktadır.

⁶⁰ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 41; Джикіев А., *Материалы По Этнографіи Мангышлакских Туркмен*, Т. VII, ТИИАиЭ АН Туркменской ССР 1963, с. 198-199.

⁶¹ Зікірія, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, б. 92.

⁶² "Қазақстан Жеріндегі Кесенелер", baribar.kz, 2017, <https://baribar.kz/student/6679/qazaqstan-zherindegi-keseneler/>, (03.02.2020).

⁶³ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 155.

Efsaneye göre Arıstan bab Hz. Peygamber'in savaş arkadaşı olmuştur. Bir gün Peygamber ve arkadaşları oturdular ve hurma yediler. Bir tane meyve tabaktan dışarı devamlı düşmeye başladı ve Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Bu hurma Sizden 400 sene sonra yaşayacak olan Ahmad'a aittir”. Hz. Peygamber arkadaşlarına sordu, “kim bu hurmayı gelecekteki sahibine verecek?”. Kimse yanıt vermedi. Hz. Peygamber sözünü tekrarladı ve Arıstan Bab yanıt verdi: “Eğer Allah'tan 400 sene hayat sorarsanız, ben vereceğim”. Halk menkıbelerine ve yazma kaynaklara (“Risolaiy Sarem-İsficob” ve Kuprilizada kitabına) göre, Arıstan bab 400 sene sonra Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretmeni olmuş ve hurmayı gerçekten vermiştir.⁶⁴

1.2.3. Hazret Ukaşa Ata Türbesi

Türkistan şehrinin kuzeydoğusunda 55 km, Babaykurgan köyünün etrafında, dağın tepesinde bulunmaktadır. Türbenin etrafında meşhur Hazret Ukaşa kuyusu vardır. Türbeye giden yol Birlik, Karaşık, Çipon, Yuğnak, Kızıl ul, Karnak, Şert köylerinden geçmektedir.⁶⁵

Uzun zaman içerisinde, türbeye birkaç kere restorasyon yapılmıştır. Ukaşa Ata kuyusu ise VII. asırlarda kazılmış, altında da dere bulunmaktadır. Menkıbelere göre, Ukaşa Ata'nın ölümünden sonra ancak, kuyuda su bulunmaya başlamıştır. Türbe ile kuyu halkın ruhani sıkıntılarının iyileşmesine yardım ettiğine inanılan mekanlardır. İnsanlar önce türbeye gider, dua ederler, sonra da kuyuya giderler. Buralar her zaman ziyaretçilerle doludur. Kuyuklarda bekleyen ziyaretçiler, saatlerce bekleyeceğinden dolayı, kendileriyle birlikte çadırlarını da getirmektedir. Uzun zaman beklentilerin olmasına rağmen buralarda herkes sabırlı ve anlayışlı bulunmakta, çünkü herkesin bir problemi veya dilekleri mutlaka vardır.⁶⁶

1.2.3.1. Menkıbeleri

Hz. Peygamber vefatından önce halkı toplamış:

- Ey Allah'ın kulları, benim dünyadaki yolculuğum tükenmek üzere. Şariat boyunca, kimsenin bende hakkı varsa, söylesin.

Hazret Ukaşa ileri çıkmış:

- Benim hakkım var

⁶⁴ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 155.

⁶⁵ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 145-146.

⁶⁶ “Колодец Укаша-Ата”, *tourister.ru*, <https://www.tourister.ru/world/asia/kazakhstan/city/turkestan/placeofinterest/27389>, (05.02.2020).

Halk ürpermiş. Ukaşa Ata sakince devam etmiş:

- Savaş zamanlarında Siz bana omuzlarımdan iki kere vurmuştunuz. Dolayısıyla, Allah Elçisi, ben de size bu kamçıyla vurmak isterim. İsteğimi yapmaya izin verin.

Bunu duyunca Sahabalar şaşılar:

- Ey Ukaşa! Sözlerini geri al. Eğer Peygamber'de hakkın varsa, biz veririz, bizi kamçıyla istediğin kadar dövrebilirsin.

Ama Ukaşa vazgeçmedi. Hatta Hz. Ali'nin ricaları bile etkilemedi. O zaman da Peygamber omuzlarını sundu.

Ama Ukaşa buna da kanaat etmedi.

- Siz vurduğunuzda omuzlarım çıplaktı. İzin verirsiniz hakkımı da aynı şekilde almak isterim.

Peygamber de elbisesini kaldırıncı herkes Allah'ın nurunu gördü.

Ukaşa kamçıyı bıraktı ve Onun gözlerinden yaşlar pırıl pırıl aktı.

- Ya Allah'ın Elçisi, özür dilerim. Benim tek isteğim üzerinizdeki Allah'ın mühürünü görmek idi, ben amacıma ulaştım, - diye Peygamber'in önünde eğildi.

Peygamber Ukaşa'nın açık yürekli teslimini duyunca, cevapladı:

- Ukaşa'yı ziyaret eden herkes cehennem ateşinden kurtulacak!⁶⁷

1.2.4. Baydibek Ata Türbesi

Baydibek Ata Türbesi Güney Kazakistan bölgesi, Baydibek ilçesi, Baydibek köyü sınırlarındadır. Karahan devri örneğinde, Balabögen ırmağının kenarında muhafaza edilen eski mezar kubbesi olmuş. Mezar kubbe uzun zaman içerisinde, birkaç kere restorasyon geçirmiştir. Baydibek Ata türbesi inşasına Samarkand, Taşkent, Sayram, Şımkent şehirleri ustaları katılmış. Kazakistan cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbaev 6 ton ağırlığında mermer mezar taşı koymuş.⁶⁸

1.2.4.1. Menkıbeleri

Bir menkıbeye göre Karatau'da yerleşip, kışın Sır'da yaşayan Baydibek bir gün yanında birkaç yiğitleriyle Sır'ın kenarında geziyordu, aniden kalın çalılar arasından kocaman bir kaplanla karşılaşmış. İyi hazırlıklı, beklenmeyen olaylara alışık yiğitler

⁶⁷ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 145.

⁶⁸ “Бәйдібек Ата Кесенесі”, *kazislam.kz*, 2014, <https://kazislam.kz/eislam-114/?lang=ru>, (11.02.2020).

kaplanı tutmuşlar. Ganimetlerini ata asıp, yol üzerindeki bir köyün etrafından geçerken, bunlarla karşılaşan bir kadın:

- Bu kaplanın karaçiğerini bana verin, - diye rica etmiş. Baydibek kadının ricasını karşılayıp:

- İsteğiniz bu ise, buyurun, - deyip, kaplanı kesip, karaçiğerini alıp, sunmuştur. Kadın karaçiğeri tuttuğu an, yakın etraftaki eve doğru koşup gitmiş.

- Gidip, takip edin, o kadın ne yapacak? – deyip, Baydibek yiğitlerinden birisini göndermiş. Takipçiler, evde, kaplanın karaçiğerini aldığı şekilde, kanını akıtarak, yeyip oturduğunu gördüler. Araştırdıkları zaman, bu kadın Kızılbi'yin genç karısı – Tauirköz olduğunu öğrendiler. Hamile olduğundan kaplanın karaçiğerine isteği varmış. Bunu duyan Baydibek:

- Bu kadından kaplan gibi cesur nesil doğacak, - diye sonuç çıkarmış.

Olaydan on yedi sene geçtikten sonra Tauirköz baybişeden doğan Jupar'ı birkaç at sürüsünü kalım olarak verip, Kızılbi'yin soylu kızını özel olarak yaptırılmış ak otava gelin olarak getirmiş. Kanına kaplanın kanı karışıp, özgür büyüyen zengin kızı Jupar'ın göz şekli kaplan gibi keskin, yeşil ve güçlü idi. Genç gelinin bu yapısına bağlı, onu herkes Mapraş, ondan doğan oğlu Şapıraş diye adlandırmış. Tanrı'nın buyruğu mu, yoksa doğal olay mı, kaplanla alakası olan Jalmenbet'ten doğan Şapıraştı nesillerinden idareciler, savaşta askeri yöneten bahadürler çokça çıkmıştır.⁶⁹

1.2.5. İbrahim Ata Türbesi

Türbe XII-XIV. asırlarda Hoca Ahmed Yesevi'nin babası, İbrahim şeyh'in kabri üzerine inşa edilmiş ve Sayram şehrinin küzeydoğu tarafında bulunmaktadır. XIX. asırda restore edilmiş, XX. asrın 50. yıllarında ise depremde dolayı kubbesi yıkılmış. Köprülüzade'nin açıklamasına göre İbrahim şeyh Sayram ve çevresinde meşhur olmuş. Kehanetlerinden dolayı ünlü olmuş. Birkaç bin müritlere öğretmenlik yapmış. Dini makam sahibi olmasına rağmen, kendi ailesini yetiştirmek için tarımcılıkla uğraşmış. Şeyh İbrahim'in soy ağacı Hz. Ali'nin oğlu Murtaza Muhammed Hanafya'dan başlamaktadır. İbrahim Ata'nın şecere kitabı Sayram'ın bölge etnografy müzesinde bulunmaktadır.⁷⁰

⁶⁹ Тұрысов, *Бәйдібек. Тарихи Хикаят, Деректі Әңгімелер, Толғаныстар, Арнаулар*, б. 29-30.

⁷⁰ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 152.

1.2.6. Karaşaş Ana Türbesi

Karaşaş Ana türbesi Sayram köyünde bulunmaktadır. Karaşaş Ana – Hoca Ahmed Yesevi'nin annesidir. Gerçek ismi ise – Ayşe Hatun ve Sayram'da meşhur olan Musa Şeyh'in kızıdır. Karaşaş Ana kabri üzerine 9,3 m uzunluğunda, 7 x 6,5 m genel alanda türbe inşa edilmiştir. Türbe geçen asırlarda yıkılmış ve XIX. asırda tekrar inşa edilmiştir.⁷¹

1.2.7. Gauhar Ana Türbesi

Türbe Türkistan-Şauildir yolunun sol tarafında 400-500 m, Türkistan şehrinin güneyine doğru 4 km uzaklıkta bulunmaktadır.⁷²

Gauhar Ana Hoca Ahmed Yesevi neslinin tek temsilcisidir (Hazreti Sultan'ın oğlu İbrahim yedi yaşında vefat etmişti).⁷³ Şifacı yeteneğine sahip olan Gauhar Ana insanların illetlerinden kurtulmasında yardımda bulunmuştur. Ancak, kendisinin çocuğu olmamıştır. Bir gün Gauhar Ana Babasına hitaben, çocuk vermediği için Yaratıcı'dan şikayetçi olduğunu söylemiş. Hoca Ahmed ise “Senin tedavi ettiğin her insan – senin çocuğundur!” yanıtını vermiştir. Menkıbeye göre, Gauhar Ana ölümünden önce: “beni küçük kardeşim İbrahim'in kanı döküldüğü mekana defnedin” diye söylemiş. İbrahim ise “kuyudan izinsiz su almış” bahanesiyle öldürülmüştü. Günümüzde ise türbe etrafında bulunan kuyu suyunda, çocuk isteyen kadınlar, özel odalarda yıkanmaktadır. Gauhar Ana'nın çocuğu olmayanlara yardımda bulunacağına inanılmaktadır. Kuyu suyunun her zaman buz gibi olmasına rağmen, hastalanan olmamıştır.⁷⁴

1.2.8. Domalak Ana Türbesi

Ali Sırankızı Nurila'nın mezarı üzerine inşa edilmiştir. Karadağ eteğinde, Balabögen ırmağının kenarında bulunmaktadır. Domalak Ana Baydibek Ata'nın sonuncu eşi olmuştur. Türbeye XI-XV asırlarda birkaç kere restorasyon yapılmış, 1966 yılında beyaz tuğladan tekrar inşa edilmiştir.⁷⁵

⁷¹ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 152.

⁷² “Мавзолей Гаухар Ана, XII-XIV вв”, *azretsultan.kz*, 2019, <https://azretsultan.kz/rus/mavzolej-gauhar-ana-hii-hiv-vv/>, (15.02.2020).

⁷³ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 143.

⁷⁴ “Экскурсии в Туркестан Для Путешественников и Паломников”, *shopomania.kz*, <https://shopomania.kz/travel/87-ekskursii-v-turkestan-svyatye-mesta.html>, (15.02.2020).

⁷⁵ Мөлдір Дарханбаева, “Оңтүстіктегі Киелі 20 Орын”, *el.kz*, 2017, https://el.kz/news/cities/ontustiktegi_kieli_20_orin/, (16.02.2020).

Domalak ana kazak yerlerine VII asırda, Arap halifelerinin askerilerinden önce barış maksadıyla gelen, İslam vaazcısı Arabın kızıymış. Kendisi de halka vaaz edip, gençliğinden kahinliğiyle tanınmıştır. Bunun gibi iyi hareketleriyle Baydibek Ata'nın ilgisini çekmiştir. Domalak Ana torunları Alban, Suan, Dulat'la birlikte, Baydibek Ata yönetimi altındaki tüm halkları İslam'a davet edip, Kazak karalarında medeniyet ile iyilik dağıtıcısı olmuştur. Gençliğinden itibaren Hanlığa kendini dinletebilen, Allah'ın izniyle olayları önceden görebilen kahinliği ile tanınmış, etrafındakiler Onun bu kerametlerine hayran olmuşlardır. Baydibek Ata evlatlarının kalabalık olup, dünyaya genişçe dağılacağını o zamanda söylemiş olduğu, halk arasında menkıbelerde anlatılmaktadır.⁷⁶

1.2.9. İsmail Ata Türbesi

İsmail Ata türbesi Kazakistan'da, Şımkent şehri etrafında, Turbat ilçesinde bulunmaktadır. İsmail Ata'nın babası şeyh İbrahimdir. Orta Asya sınırlarında İbrahim Ata ismini taşıyan üç türbe bulunmaktadır. Birincisi Sayramda, Hoca Ahmed Yesevi'nin babası – şeyh İbrahim'in. İkincisi Turbat ilçesinde, Şımkent'in yakınlarında, şeyh İbrahim'in oğlu İbrahim Ata'nın (büyük ihtimalle, Ahmed Yesevi'nin üvey kardeşi). Üçüncü türbe Taşkent'te, Şukursay mahallesinde, aynı isimli mezarlıkta bulunmaktadır.⁷⁷

Eski Turbat'ta (o dönemler ismi farklıydı: Huzien, Sanjab, Yagmo) müslümanlarla birlikte kayalara (orada bulunan Teşiktaş, Tuyataş, Kırkkız) tapınan başka inançtaki insanlar da yaşıyormuş. Bir gün kıpçaklar saldırmış ve müslümanları katletmiş. Bu zamanda da İbrahim Ata, karısı ve büyük oğlu öldürülmüş. Küçük oğul 20 yaşındaki İsmail esir alınmış, bozkırlara koyun çobanlığı yapmak için köleliğe gönderilmiş. Kölelikte 20 sene geçirmiş.⁷⁸

1.2.9.1. Menkıbeleri

İsmail Ata'nın esirlikten nasıl kurtulduğu hakkında ilginç menkıbe de bulunmaktadır. İsmail Ata çobanlık yaparken onun canı Allah'la beraber oldu ve her zaman zikir yapıyordu. Zikir yaptığı zaman koyunlar onu çevreleyerek taklit edermiş. Bu başka kölelere tuhaf görünmüş ve onlar sahiplerine söylemişler. Sahipleri gelmiş ve çobanla birlikte zikir yapan koyunları görmüş. Sahibi bunu

⁷⁶ Тұрысов, *Бәйдібек. Тарихи Хикаят, Деректі Әңгімелер, Толғаныстар, Арнаулар*, б. 10.

⁷⁷ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 156-157.

⁷⁸ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 156-157.

beğenmeyip, kamçıyla İsmail'e saldırmış. O zaman da çoban demiş ki: "Beni vuran ellerin kırılınsın". Tekrar eller vurmaya kalkınca aniden sarkılmış. Şaşırان sahibi, ellerini düzeltmesini rica etmiş. İsmail Ata dua edince elleri tekrar iyileşivermiş. Hayret dolu sahip, neyle uğraştığını merak etmiş. İsmail ata demiş: "Zikir yaparken Allah'la bağlantıdayım, Allah her şeyi yapabildir, O her illeti tedavi eder", – "Ama senin için çobanlık yapmak, değil mi?", - sahip itiraz etmiş. – "Sen onlara bak, besili olma açısından başka koyunlardan önde değil mi?" – İsmail ata yanıtlamış. Bu zaman da sahip sürüsüne bakmış ve anlamış. Sonra demiş: "Senin Allah'ın gerçekten her şeye kadirdir ve merhametlidir. Hatta koyunlar bile senin ibadetlerine katıldıysa, insan olarak, ben niye her şeye kadir olana inanmayayım? Ben seni serbest bırakacağım, bana İslam'ı öğret, öğretmenim ol, müridin olayım, ben de Allah'ın kulu olayım". Serbest kalan İsmail Ata birkaç sene sahibinde kalıp, ona şeriat kurallarını öğretmiş. Sonra da kendi mülklerini fakirlere dağıtmış ve pir Hoca Ahmed Yesevi'ye yola çıkmış.

Hoca Ahmed Yesevi'den ders aldıktan sonra İsmail Ata kendi Turbat'ına 60 yaşında dönebildi. Orada dini lider olarak çalışan babasının yerine başka birisinin oturduğunu öğrendi. Köydeşleri İsmail Ata'yı tanımadılar. Kırgınlıktan dolayı O içe kapanıklığa düştü, ama abisi Jabrail'in karısı onu tanıyıp, ona dedi: "Eğer bıçağı düzenli olarak bilersen keskin olur, bilemezsen kör olur". Bu sözlerle çoşan İsmail Ata yalancı şeyhe geldi ve dedi: "Yalan konuşanın karnı patlasın". Yalancı da bu sözü tekrarlardı ve karnı şişti ve patladı. Öylece doğruluk üstün geldi. Yalancı şeyhin adı Mandut'tu. Ama İsmail Ata onu affetti. Mandut saygıyla gömüldü, onun kabri İsmail Ata türbesinin sol tarafında bulunmaktadır. Bu olayı Fahriddin Ali as-Safi "Raşahat" kitabında yazmıştır.⁷⁹

1.2.10. Korkut Ata Türbesi

Bu türbe işlenmemiş tuğladan inşa edilmiş, yuvarlak ve altıgen piramit şeklindeki kubbeden oluşmuştur. Bina belirtileri Sırdarya deltasındaki eski işlenmemiş tuğla anıtlarını hatırlatmaktadır. Türbe ulu özgün kompozitör-şaman kabrinin üzerine kurulmuştur. Korkut türk toplumunun ayrı uluslara bölünmesinin parlak temsilcisi oldu. Bir zamanlar ulu bozkırlara sahiplik yapan türkler, zamanla önemli kökünden koptu. Korkut zamanında – VIII. asır sonu IX. asır başları – Deşt-i-

⁷⁹ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 156-157.

Kıpçak tamamen İslam'ı kabullenmedi. İslam yeni yaygınlaşıyordu. Korkut da bir süre sonra İslam'ı kabul etti.⁸⁰

1.2.11. Karahan Türbesi

Güney Kazakistan bölgesi, eski Taraz şehri yakınlarında karahanlılar devrinden kalan anıtlar yıkıntıları bulunmaktadır. Stil belirtilerine göre onlardan en eskisi Karahan türbesidir (XI. asır). Menkıbelerin birine göre Evliya-Ata Karahan Hoca Ahmed Yesevi'nin torunlarından biri olarak gösterilmektedir. Başka bir efsaneye göre türbenin İslam'ı yaymak için Suriye'den gelen üç azizin biri Abd-ar-Rahim'e ait olduğu söylenmektedir. Abd ar-Rahim'in başka adı da Evliya-Ata Karahan idi ve Ayşa-Bibi isimli kızı vardı. Babası Taraz'da Talas ırmağında gömülen, kızının kabri ise babasından iki farsang (yaklaşık 8 km) uzaklıkta bulunmaktadır. Bazı tarihçilere göre, türbe İslam'ı ilk kabülleyen taraz-türk hakimi Karahan'ın kabri üzerine inşa edilmiştir. Tarihi-arşivlik ve kaynakçalı araştırmalara göre, o ortasyalı mimari eserlerin içindeki seçkini ve o yüzden de onun mimarisi günümüzde bile çokça araştırmacıların ilgisini çekmektedir.⁸¹ İnşaat esnasında 30 türlü farklı nakışlarla süslenen tuğlalar kullanılmıştır. Türbede merkez oda ve üç oda ek bulunmaktadır. Dördüncü odada cadıra yükselen merdiven bulunmakta olup, tavanı da keçi evi şeklinde kapatılmıştır. Eski mimari anıt XX. asrın başına kadar muhafaza edilmiş, 1906 yılında kubbenin yerine yeni türbe inşa edilmiştir. 1979 yılında ise rekonstrüksiyon çalışmaları yapılmıştır.⁸²

1.2.11.1. Menkıbeleri

Gençken Karahan Ayşe isimli bir kıza aşk olur. İki evlenmeye antlaşırlar. Ancak, aniden Ayşe'yi yılan ısırır ve vefat eder. Ölmek üzereyken Karahan ikisinin nikahlarını kıydırır. Vefat ettiği yere de Türbesini inşa eder. Aynı mekana Karahan kendi Türbesini de inşa eder.⁸³

Evliya Karahan kendi döneminde bilge ve kudretli padişah olmuş. Sınırsız servetine rağmen sade hayat tarzıyla yetinmiştir. Arslanları bile at gibi biner, gezermiş. Ancak, Karahan kendi karısına sözünü geçiremezmiş. Karısı dediklerini

⁸⁰ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 139.

⁸¹ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 158-159.

⁸² Гүлжанат Әбдімомынова, “Көне Ғимараттар: Қасиет Қонған Қарахан Баба Кесенесі”, *e-history.kz*, 16 Маусым 2015, <https://e-history.kz/kz/publications/view/1218>, (15.03.2020).

⁸³ Әбдімомынова, “Көне Ғимараттар: Қасиет Қонған Қарахан Баба Кесенесі”, *e-history.kz*, (15.03.2020).

hiç yapmıyormuş. Buna hayran olan yanındakiler: “Sizin önünüzde bütün dünya hizmetinizde koşarken, karınız nasıl size eğilmemekte” – diye sorarlarmış. Karahan ise: “Eşimin öyle birisi olmasına Allah’a bin kere şükür ederim. Tüm dünya önümde eğilip durarsa, kendimi hepsinden üstün görerek, iblise erip, nefsimin dediklerini yaparmıydım? Eşimin sayesinde kendimi Tanrı’nın zayıf kullarının birisi olduğumu anlayıp, her zaman tevbe ederim” – dermiş.⁸⁴

1.2.12. Ayşe Bibi Türbesi

Taraz’dan 18 km uzaklıkta, tepe üzerindeki ağaçlıkta büyük dini anıt – Ayşe Bibi Türbesi (XI-XII. asırlar) bulunmaktadır. Bugün ise bu anıt UNESCO kayıtlarındadır. Türbe türlü terrakotlu karolarla kaplanmış ve Buhara’daki İsmail Samani türbesi gibi dünya çapındaki eski şaheserlerle yarışabilir durumdadır. Ayşe Bibi türbesi eski Orta Asya Türk halklarının bezek hazineleri saklı müze deposu sayılmaktadır.⁸⁵

1.2.13. Babaca Hatun Türbesi

Babaca Hatun türbesi Taraz şehri yakınlarında bulunmaktadır. İşlenmiş tuğladan yapılmış ve iyi muhafaza edilmiştir. Bu anıt erken Karahanlılar devrine ait ve eşsiz yapısıyla meşhurdur. Türbenin inşası XI. asıra aittir. Kare biçimindeki (6,8 x 6,78 m) inşası küp şeklindeki yapıdan (yüksekliği 5,5 – 6 m), çok yüzlü davuldan (yüksekliği 87 sm) ve sivri kaburgalı konik formlu kübbeden oluşmaktadır.⁸⁶ Türbe – Ayşe Bibi’nin hizmetçisi adına inşa edilmiştir. Efsaneye göre, Babaca Hatun Ayşe Bibi’nin vefatından sonra, mezarında çırakçı olarak devam etmiştir.⁸⁷

1.2.14. Öşik Yusuf Ata Türbesi

Ulu İpek Yolu’nda, Türkistan şehrinin güneyine doğru 22 km uzaklıkta eski İkan köyü, yerli mezarlıkta Yusuf ata (Öşik – aşk olan) türbesi bulunmaktadır. Eski tarihi kaynaklara göre Yusuf Ata Hoca Ahmed Yesevi’nin çağdaşıdır. Hakim Yesevi’nin emriyle Yusuf Ata İkan köyüne temsilci olarak gönderilmiştir. O dönemler İkan bağcılıkla ünlüydü. Yusuf ata en yüksek manevi dereceye ulaşmıştır. Yesevi Ona hitaben: “Aydınlık senin neslinden gitmesin, ve senin dördüncü

⁸⁴ Обдімомынова, “Көне Гимараттар: Қасиет Қонған Қарахан Баба Кесенесі”, *e-history.kz*.

⁸⁵ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 159.

⁸⁶ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 159.

⁸⁷ “Бабажа Хатун Кесенесі”, *el.kz*, 2014, https://el.kz/news/archive/babadzha_khatun_kesenesi/, (16.03.2020).

neslinden Kamoliddin Şeyh adında ünlü adam çıkacak” demiş. Sonra da bu dilek gerçekleşmiş, neslinden Kamol şeyh İkanı çıkmış ve kendi doğum yeri - İkan’ı, tüm eski Turan’a tanıtmıştır. Yusuf Ata hakkında başka da menkıbeler bulunmaktadır.

1.2.15. Beket-Ata Yeraltı Camiisi

Beket-Ata Yeraltı Camii Üstürt yaylası sınırında bulunmaktadır. Ona en yakın olan yerleşim yeri Senek 115 km uzaklıktadır.⁸⁸

Beket-Ata yeraltı Camii kayalığı oyarak yapılmıştır, güneybatı tarafı kapısı önünde kuyu bulunmaktadır. Caminin başlıca odası – yuvarlak biçimdedir (çap 4,5 m). Tavan kubbe tarzındadır. Tam biçimi kazakların keçi evini hatırlatmaktadır. Güneybatı tarafında mihrabın bulunması burasının ibadet odası olduğuna işaret eder. Batı ve kuzey tarafında görevi tam belli olmayan odalar bulunmaktadır. Onlar ibadet odasının devamı veya depo olabilir. Son odanın tavanı yıkılmıştır, zemininde ise mezar anıtları parçaları bulunmaktadır. Caminin tüm duvarları yontulmuş ve süsleme izleri görünmemektedir. Sadece lambalar için delikler bulunmaktadır. Eserin bu kadar güdümlü olmasını yerli halkın devamlı bakmasıyla bağdaştırabiliriz. Menkıbelere ve yazılı kaynaklara göre Beket-Ata XVIII. asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Gençken O Hiva medreselerinin birinde okumuş, kırık yaşlarında sofuyolmuş ve gençlere İslam ilimlerini öğretmiştir. Beket-Ata asker olarak da tanınmış ve savaşta kahramanlık göstermiştir. Türkmenlerle tartışmalı sorun çıktığında iki tarafa da uygun kararlar çıkararak bilgelik yapmıştır. Sofu ileri yaşlarına kadar yaşamış ve tahminen 1813 yılında vefat etmiştir. Yeraltı camisinin etrafındaki Oğlandı tepesine gömülmüştür.⁸⁹

Beket-Ata insanları tedavi etmede de başarılar elde etmiştir. O sinir hastalarını, engellileri tedavi etmiştir. Menkıbelerde Beket-Ata’nın fiziksel güç ve konuşma yeteneğine sahip olduğu da anlatılmaktadır. Beket-Ata’nın inşaat işleriyle de uğraştığı ve hayatında dört cami yaptığı, o binaların hepsinin günümüze kadar süregeldiği söylenmektedir.⁹⁰

⁸⁸ “Подземная Мечеть Бекет-Ата”, www.tourister.ru, 2019, <https://www.tourister.ru/world/asia/kazakhstan/city/zhanaozen/temples/32937>, (16.03.2020).

⁸⁹ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 131-132.

⁹⁰ “Подземная Мечеть Бекет-Ата”, www.tourister.ru, (16.03.2020).

1.2.16. Şakpak-Ata Mezarlığı ve Camiyi

Şakpak-Ata Camii kayalık oyularak yapılmıştır. Onun yerleştiği kayalık Üngazi dağından Hazar denizi Sarı-taş körfezine kadar inmektedir. Caminin batı kapısına kayalıktan oyulan merdiven götürmektedir, doğu kapısı hizmet için tasarlanmıştır. Ana kapısı üçgen tarzındadır. Kapıdan girince büyük oda bulunmaktadır (4,3 x 3,22 m). Tavanı ile zemini girişe doğru eğim şeklindedir. Giriş odasının merkezinde yarım yuvarlak kubbe ve dört tane sütun bulunmaktadır. Kubbenin ucunda ışık için oyuk yapılmış, çapı 1,2 m ve yüksekliği 5 metredir. Caminin girişinde süsleme elamanları yoktur. Ana kapı duvarlarında ve deliklerde farklı yazılar, atlar, boğalar, el içi, tirfil resimleri bulunmaktadır. Yazılar arasında sofuluk şiirleri, bu hayatın faniliği ve kısalığı hakkındaki öğütler vardır. Bunlar bina kurulup bittikten sonra yapılmıştır ve binanın yaşını tahmin edebilmek için değerli kaynaktır. A.G. Medoev altmışıncı yılların sonunda Şakpak-Ata binasını araştırarak, yaşını IX-X. asırlar olarak belirlemiştir.⁹¹

Halk menkıbelerinde Şakpak-Ata lakabının ortaya çıkması hakkında anlatmalar bulunmaktadır. Düşmanlarla savaştığı zaman Onun silahlarından sanki çakmak taşından çıktığı gibi devamlı kıvılcımlar çıkıyormuş. Bu düşmanları paniğe düşürüp, meydan alanından kaçırmış.⁹²

1.2.17. Kozi Körpeş - Bayan Sulu Türbesi

Jezkazgan bölgesindeki Kengir ırmağının kenarında bulunmaktadır. Bu ünlü türbe lirik destana konu olan şahıslarla bağlantılı, bizim zamanımıza kadar süregelen Kazakistan'daki en eski anıtlardan biridir. Türbe'ye giriş kapısının önünde ikişerden dört tane heykel bulunmakta: Kozi Körpeş, Bayan sulu, onun küçük kız kardeşi ve büyük yengesi. Heykelin resmi 1856 yılında Ş.Ş. Ualihanov tarafından çizilmiştir. Yapıtın ilk biçimi dörtgen (6 x 6 m) piramit şeklinde olmuş, ucu da mala şeklinde bitmiş, duvar uçları da orada birikmiştir. Sonra ise başka şekilde tamir edilmiş ve giriş kapısı üzerine arkat yerleştirilmiştir. Anıtın kule biçimli olmasını, inşaat tekniğinin arkaik olmasını, kupayle erkek ve kadın heykellerini hesaba alırsak, bu anıtı İslam dininden önceki dönemlere ait diyebiliriz, tahminen X–XI. Asırlar.⁹³

⁹¹ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 132.

⁹² Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 132-134.

⁹³ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 137-138.

1.2.18. Rayimbek Batır Türbesi

Kazak Halkı'nın hürriyeti için savaşıyan Rayimbek Batır'ın defnedildiği yer halk için kutsal mekan sayılmaktadır. 1981 yılında üzerine heykel koyuldu, 1994 yılında ise türbesi yükseltildi. 1991 yılından itibaren türbe yerleşen sokak Rayimbek adını aldı. Yüz senelere yaklaşık devam eden kazak-jongar savaşlarında, jongarların dünyadan kaybolmasının nedenlerinden biri de Rayimbek Batır olduğu söz konusudur. 17 yaşından itibaren savaşlara katılan Batır'ın kahramanlığı kendisi hayattayken bile efsane olmuştu. 1705 yılında Almatı bölgesi, Narıncol ilçesinde dünyaya gelen Rayimbek Tükeoğlu'nun dedesi Hangeldi XVIII. asır başında ismi dünyaya yayılmıştır. Rayimbek de gençliğinden itibaren silah kullanıp, savaş taktiklerini öğrenmeye başladı. Hayatının 33 senesini savaşta geçiren Rayimbek 77 kere ağır yaralanmıştır. Rayimbek sadece savaşa giren biri değil, onunla birlikte halka yerleşik hayatı da öğreten biriydi.⁹⁴

1.2.19. Joşı-Han Türbesi

Türbe Jezkazgan bölgesi, Ulutau'da bulunmaktadır. Portallı çadır şeklinde inşa edilmiştir. Onun geniş şekli prizma gibi dörtgen, anıtsal portal, çok yüzlü silindir ve konus biçimli kübbeden oluşmaktadır. Mimarlık tarz açısından ve tarihsel kaynaklara göre (Joşı-han'ın vefatı - 1227) anıtın yaşı 1228 -1230 yıllardan başlamaktadır. İlk defa Hafız Tanış yazmalarında ismi geçmektedir.⁹⁵ Bu anıtın Cengiz Kağan ile onun evladından kalan tek anıt olmasından çoğu habersizdir. Sarıarka'nın törüne yerleşen bu anıt Kazak karalarının Altın Ordu mirasçısı olduğunun bir işaretidir.⁹⁶

1.2.20. Karabura Evliya Türbesi

Karabura Evliya Türbesi XIII. asırlara aittir. Alanı 4 x 4 m, kubbesi çadıra benzemektedir. Karabura Evliya Ahmet Yesevi'nin çağdaşı olmuştur. Tahminen XI – XII. asırlarda, Karahanlılar yönetimdeyken yaşamıştır. O dönemlerde doğu Türkistan ve Yedisu'yu Arslanhan, Güney hanlık – Taraz ve İsficab'ı Bugrahan yönetti. Tarihi verilere göre, Buğrahan soyunda yöneticiler, dini şahıslar fazla olmuştur. Onların içerisinde meşhür hanlar Kadirhan Yusuf, İbrahim Tomgaç, Arslanhan ve diğerleri,

⁹⁴ Жазира Берғалиева, “Райымбек Батыр Кесенесі”, *el.kz*, 2017, https://el.kz/news/sakral_nii_kazahstan_raiimbek_batir_kesenesi/, (20.04.2020).

⁹⁵ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 138.

⁹⁶ Дархан Қыдырәлі, “Ұлыстың Негізін Қалаған Жошы Хан: Ұлық Ұлыстың Атасы”, *www.inform.kz*, 2019, https://www.inform.kz/kz/ulystyn-negizin-kalagan-zhoshy-han-ulyk-ulystyn-atasy_a3562264, (21.04.2020).

İslamı yaymada etkili oldu ve “Şarafudavla” unvanını aldılar. Efsaneye göre Karabura Evliya Kazaklardaki Tama soyunun azizi sayılmaktadır. Başka kaynaklara göre, Karabura isminin arkasında ulu han Bugrahan saklanmaktadır. Bu türbe ise onun adına kurulmuştur, sonra da Karabura evliya adıyla devam etmiştir.⁹⁷

Halk arasında türbe onarımı esnasında yer alan bir olaydan bahsedilmektedir. Bir gün inşaat işleri devam ederken, türbenin yanındaki ağacı kesmeyi planlamışlar. Bir genç usta baltasıyla ağacı kesmeye başlarken, aniden düşürmüş. Elleri, bacakları çekilir, yerden kalkamaz olmuş. Haftalarca hastanede geçinir, ama bir türlü iyileşemez. Ustanın babası da imammış, oğlunu hastaneden evine götürür. Babası oğlu için evliyanın ruhuna duada bulunur, biraz zaman geçince usta iyileşmeye başlar. İyileşince de bu şahıs türbenin onarım işlerinde yardımda bulunur.⁹⁸

1.2.21. Begim Ana Türbesi

Türbe eski şehir Jankent’in yıkıntılarının yakınlarında bulunmaktadır. Sade tuğlayla inşa edilmiş, üzerinden de işlenmiş tuğlayla kaplanmış, günümüze kadar iyi muhafaza edilmiştir.

Halk arasında şöyle anlatılmaktadır: “Begim-Ana Karabura evliya’nın kızıymış. Oğuz kıpçaklarının Han’ı Sanjar’la evlenmiş. Begim Ana zeki, ifetli birisiymiş. Buna rağmen eşi aşırı kıskanç birisiymiş. Bir de seferden dönen Sanjar, eşine atılan iftiralara inanır, Begim Ana’nın saçı ile sağ elini kesiverir. Begim Ana babasına haber gönderir. Karabura evliya gelir ve halkı toplar ve Sanjar’a hitaben: “kızımın ifeti ile namusuna şüphem yok. Eğer bu sözüm doğru ise, Beğim güzelin eli yerine gelir, kuş olur uçar gider” demiş. Evliya konuşmasını bitirince, Beğim sulu kuşa dönüverir, batı tarafa doğru uçup gider. Toplanan halk evliyanın kudretine hayran olurlar. Giderken de evliya: “Sanjar, sen iyileşmezsin, tek kendi başına değil, buradaki toplanan halkına kötülüğün dokunur. Senden nesil kalmaz. Seni ve halkını yılan ısırır” deyip beddua eder. Fazla zaman geçmeden Sanjar sultan’ın şehrini yılan ordusu basar ve harap olur. Begim güzelin konuştuğu mekana türbesi inşa edilmiş ve günümüze kadar sapa sağlam gelmiş”. Türbeye ziyaretçiler çokça gelmektedir. Çocuk isteyenlerden, dilekleri yerine gelenlerin sayısı da fazlaymış.⁹⁹

⁹⁷ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 155.

⁹⁸ Киікбай Ізетұлы, “Қара-Бура Әулиенің Құдіреті”, *almaty-akshamy.kz*, 2013, <http://almaty-akshamy.kz/ara-bura-ulieni-dy-reti/>, (22.04.2020).

⁹⁹ Ізетұлы, “Қара-Бура Әулиенің Құдіреті”, *almaty-akshamy.kz*, (22.04.2020).

1.2.22. Saraman Kos Türbesi

Bu türbe de Jankent şehri yıkıntılarında bulunmaktadır. Türbe hakkında Kastan'ye bahsetmiştir: Türbeyi karakalpak bahadürleri Jaba ile Aydos inşa etmişlerdir. İşlenmemiş tuğladan yapılmış, işlenmiş tuğlayla de kaplanmıştır ve 15 sajen boyundadır. Büyük ihtimalle, Saraman-Kos önceden işaret kulesi hizmetinde kullanılmıştır ve türbeye dönüştürülmesi şehrin yıkılmasından sonra gerçekleşmiştir. Binanın yüksekliği ve kubbenin altında özel alanların olması onun nobetçi kulesi hizmetini anımsatmaktadır.¹⁰⁰

1.2.23. Koblandı Batır türbesi

“Koblandı Batır” destanındaki Kosoba, Jirenköl, Eşkikırgan, Tasbulak dağı, Tuşman kainarı günümüzde bile aynı isimleri taşımaktadır. Koblandı mezarı – Aktöbe bölgesi, Kobda ırmağının doğu tarafında, Jirenkopa ilçesinin sınırlarındadır. 2007 yılında Koblandı batıra inşa edilen türbe - XXI. asrın eşsiz mimari eserlerinden biridir. Bu türbe eski mezarının yerine inşa edilmiştir. Türbenin yüksekliği – 17,5, eni – 12 m. Bilme taşının uzunluğu – 3 m, eni – 60 sm. Batır'ın kılıcı da günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Batır'ın eski mezarı hakkında 1906 yılında V. V. Karlson, sonra Jozef-Antuan Kastan'e yazı bırakmışlardır. Eski mezarı XX. asrın başında yığın şeklinde bulunmuştur. Günümüzde “Koblandı Batır” destanının 29 varyantı bulunmaktadır.¹⁰¹

1.2.24. Baytak Türbesi

Aktöbe bölgesi, Hobdı rayonu, Beskopa'da bulunmaktadır. Türbe çadırlı bina biçiminde, kare şeklindeki planı 8,13 x 8,25 metredir. Duvarlar basit tuğlayla yükselmiş ve işlenmiş tuğlayla kaplanmıştır. İlk yüksekliği 16 m olmuştur. Tahminen türbe XIII. asrın ilk yıllarında inşa edilmiştir.¹⁰²

Mimari açıdan özel tarza sahiptir. Buna benzer anıtlar Rusya'nın Çelyabinsk bölgesi, Başkırıya'da bulunmaktadır. Efsaneye göre, Baytak meşhur kazak felsefecisi Asan Kaıgı'nın oğlu Batır Abat'ın vefat ettiği mekana inşa edilmiştir.

¹⁰⁰ Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 138.

¹⁰¹ “Қобланды Батыр Кесенесі”, *e-history.kz*, <https://e-history.kz/kz/map/view/145>, (24.04.2020).

¹⁰² Хашимов, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, с. 161.

“Kırım’ın kırk Batırı” derlemesinde “Abat Batır” hakkında destan bulunmaktadır. Destanda Abat Batır’ın ülke hürriyeti için savaştığı, düelloda düşmanı Kaibar batırı öldürdüğü hakkında bahsedilmektedir.

Janibek han bir gün kendi danışmanı Asan Kaığı’ya, “Dünyada sinirlenmez, kırılmayan, kadını kıskanmayan, korkmayan, aynı zamanda cömert olan adam bulunur mu?” – diye sorar. Asan Kaığı ise: “Var, emirim. Bu özelliklerin hepsi bizim Abat’ta bulunur” – demiş. Janibek Han da Abat’ı birkaç kere sınar ve gerçekten öyle birisi olduğuna şahit olur.¹⁰³

1.2.25. Akmeşit Mağarası

Güney Kazakistan bölgesinde, Baydibek rayonunda bulunmaktadır. Uzunluğu 254 m, eni 65 m, derinliği 25 m dir. Duvarlarından sürekli su damlamaktadır. İçerisinden bakıldığında keçi evinin şangragına (tavanına) benzemektedir. Efsanelere göre geçmişte bir evliya adam buralarda yaşamıştır. Mağaraya çocuk isteyen, şifa arayan ziyaretçiler sürekli gelmektedir.¹⁰⁴

Bazı menkıbelerde jongarların saldırısı döneminde kadınlar ile çocukların saklandığı söz edilmektedir. Bazılarında ise Süleyman peygamberin ejdarhayı kovaladığı mekan olarak geçmektedir. Mağara kendine özel havasıyla de tanınmaktadır. Onun içerisi kışın ılık, yazın ise serin kalmaktadır.¹⁰⁵

1.2.26. Gayip Eren, Kırk Şilten

On yaşındaki Gazali’yi annesi “şehre gidip alışveriş yapıp dön” deyip kervanla gönderir. Yolda kervanı kırk korsan bekliyormuş. Akşam olunca korsanlar kervana saldırır. Halkın hepsi altınlarını saklamaya çalışırken, Gazali tersine tüm paralarını korsanların başkanına getirip vermiş. O:

- Sen niye altınlarını saklamadın? – diye sorar. Gazali:
- Malım – canımın sadagası. Altın insanın canından değerli değil, - der.
- Ama, altının da rağbeti vardır, değil mi? – der korsan.
- Evet, var. Ama altın insanı bulmaz, insan altını bulur. Sağlam olursam, helal emeğimle altından daha değerli şeyi bulurum.

¹⁰³ Айшуақ Дәрменұлы, “Абат-Байтақ Кесенесі”, www.danaqaz.kz, 2019, <http://www.danaqaz.kz/barlyk-nomirler/2019/44/item/660-abat-bajtak-kesenesi>, (23.04.2020).

¹⁰⁴ “Ақмешіт Әулие Үңгірі”, ulagat.com, 2019, <http://ulagat.com/2019/11/23/акмешит-әулие-үңгірі/>, (23.04.2020).

¹⁰⁵ “Ақмешіт Үңгірі”, kazakhstan.travel, <https://kazakhstan.travel/tourist-spot/kk/163/阿克麦希特神圣的洞穴>, (23.04.2020).

- Altından değerli şey yoktur, yavrum!

- Altından değerli Allah var! “Kim Benim nurumu bulursa, iki dünya servetini birlikte bulur. Kim benden uzaklaşırsa, iki dünya nimetini kaybeder” – demiş. Bu yüzden Allah’ı bulmam için bana hayat daha değerlidir, - der çocuk. Saf gönüllü çocuğun cevabı korsanların kalbini titretir.

- Ararsak, O Tanrı’yı biz de mi bulabiliriz? - der korsan.

- Evet, Ulu Allah Kur’anı Kerim’de: “Yaptığına pişman olarak, yürekten tevbe edenler şüphesiz Beni bulacak. Ben onları rahmetimle müjdeleyeceğim” diye söz vermiş. Allah sözünden dönmez.

Kur’an’ın ayetlerini duyan korsanların kalpleri yumuşar.

- O zaman bize dua et, bu yaptıklarımızdan vazgeçip, iki dünyanın nimetini biz de bulalım, - derler.

Gazali ellerini kaldırır dua eder. Aniden kırk korsan kırk şiltene dönüşüverir.

Kırk şiltен – kazak dünya görüşünü etkileyen mistik şahıslardır. Kazakların efsane, destan, dileklerinde sıkça bahsedilmektedir.

Güney Kazakistan bölgesi, Töle bi İlçesindeki Akbastau köyünde “Gayıp eren kırık şiltен” adında kutsal mekan bulunmaktadır. Orada Adam Ata ile Haua Ana sembolü şeklinde iki büyük taş yan yana durmaktadır. Bu iki taşın çevresinde kazak dünya görüşünde bulunan tüm mistik şahıslar taşlar şeklinde muhafaza edilmiştir. Sanki, “evliyalı taşların topluluğu” bir mekanda bulunmaktadır. Buralara yılın her döneminde ziyaretçiler gelmektedir¹⁰⁶

Efsanelere göre, yan yana yükselen iki taşın ortasından geçen adam günahkar ise iki taş onu sıkıp, engel olurmuş, eğer adam temiz birisiyse hiç zorlanmadan rahatlıkla geçermiş. Zor durumda kalan insanlara Gayıp eren kırık şiltен yardımında bulunmuş. Adam Ata ile Haua Ana’ya da hayat kanunlarını öğreten Gayıp Eren kırık Şiltен olduğu efsanelerde anlatılmaktadır. Buradaki taşların bir anda, yoktan var olduğu söylenmektedir. Gayıp eren – güç-kudret, kırık şiltен – gözle görünmeyen kırık bir ataymış. En büyük işaret – Adam Ata ile Haua Anadır. Erkek kadını korumaktadır. Ananın yanında kazana benzeyen işaret var. Burası dilek yapılacağı yerdir (“төрт құбыламыз түгел, төрт түлігіміз сай болсын, қора малды болсын” деп тілек тілейтін жер). Oradan biraz geçince çocuk işareti vardır. Orada çocuk

¹⁰⁶ “Ғайып Ерен Қырық Шілтен”, *syrboyi.kz*, 2019, <https://syrboyi.kz/adebiet/ayyp-eren-tyry-shlten-31356/>, (23.04.2020).

isteyenler dilekte bulunurlar. Bu mekana giden yolda üç tane pınar – göz suyu, kulak suyu ve boğaz suyu – bir arada bulunmaktadır. Suyu şifa olduğu söylenmektedir.¹⁰⁷

1.2.27. Baba Tükti Şaştı Aziz Türbesi

Sozak ilçesi Qumkent köyünün etrafında Jılıbulak'ta bulunan değerli tarihi eserlerin birisi – Baba tükti Şaştı Aziz türbesidir. Baba tükti Şaştı Aziz Kazak halkının zor durumlarında yardım isteyen, rüyalarında ilham veren, savaşlarda ruh gücü kazandıran evliya olarak tanınmaktadır. Baba tükti Şaştı Aziz kazak halk edebiyatında, destanlarında sıkça karşılaşılan mitik şahıs ve batırdır. Efsanelere göre, Orta Asya, Kazakistan'a İslam dinini getiren İshak Bab'ın çağdaşı ve arkadaşı olarak tanınmaktadır. Diğer efsanelerde Edige Batır Baba Tükti Şaştı Aziz'in oğlu şeklinde geçmektedir. Birde Baba Tükti Şaştı Aziz su kenarında namaz kılarken peri kızıyla karşılaşır. Sonra onunla evlenir. Peri kızı ona üç şart söyler. Ama Baba Tükti Şaştı Aziz bu şartı bozmasından dolayı, peri kızı: “İçimde altı aylık çocuğun bulunmakta. Onu Qumkent'e bırakacağım, oradan bulursun!” – deyip, uçar gider. Baba Tükti Şaştı Aziz oraya gider, çocuğu bulur, Ediğe ismini verir. “Ediğe Batır” destanında da Baba Tükti Şaştı Aziz Batır'ın babası olarak geçmektedir.¹⁰⁸

1.3. Türbe Ziyaretlerinde Psiko-Sosyal Etkenler

Yukarıda bahsettiğimiz gibi türbeler geçmiş tarihin “canlı” örnekleridir. Zaman, dönem ve atmosfer olaylarının olumsuz etkilerine rağmen günümüze kadar süregelmiştir. Buraya kadar türbelerin ve türbeler etrafında oluşan kültürlerin özellikleri üzerine yoğunlaşmıştık. Bu bölümde ise türbe ziyaretlerinin insanlar üzerinde oluşturduğu bazı psiko-sosyal etkenlerden bahsedilmektedir.

Türbelerin ziyaret ocakları haline gelmesinin altında oralara olan inancın etkisi yatmaktadır. İnanılanların doğru olup olmadığı da fazla önemli değildir. Ama insanlar bir şekilde yararını görmektedir. Kısaca, “inançlar doğru oldukları için işe yaramazlar, işe yaradıkları için doğrudurlar”.¹⁰⁹ Bazen bu inançlar veya ritüeller kültürel dinlerin “kurallarıyla” çatışmaktadır. Belki popüler dinleri daha etkili ve cazip yapan da bu yanıdır. Halk bazı ruhsal tatminlerini türbe ziyaretleri sebebiyle

¹⁰⁷ “Ғайып Ерен Қырық Шілтен”, *akbotamusabekkyzy.blogspot.com*, 2014, http://akbotamusabekkyzy.blogspot.com/2014/07/blog-post_9153.html?_escaped_fragment_#, (24.04.2020).

¹⁰⁸ “Баба Түкті Шашты Әзіз Кесенесі”, *qazir.kz*, https://qazir.kz/article/Baba_tuqti_shashty_aziz_qesenesi, (24.04.2020).

¹⁰⁹ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 24.

gidermektedir. Türbelerin rahatlıkla gidilebilen bir mekan olması da ziyaretçilerin yararına olmaktadır.

Türbe ziyaretinde genişçe yaygın olan bazı ritüeller ve davranışlar resmi din tarafından onaylanmayan hareketler olsalar bile, insanlar inandığı için yapılmaya devam edilmekteler. Geniş bir toplumun buna benzer hareketleri dinin bir gereği gibi algılayarak yapmaları başkalarının da onlara katılmalarına temel hazırlamaktadır.¹¹⁰ Çoğunluk tarafından yapılan hareketlerin doğru olarak algılandığına gözlemlerimiz esnasında şahit olduk. İnsanlar davranışlarının doğru olup olmadığını araştırmaktansa, toplumun davranışlarını takip etmeyi tercih ediyorlar. “Toplumlar bizzat kendilerinin oluşturduğu bir dünya algısına sahiptirler. Bunun içindir ki Türk toplumunun oluşturduğu din algısının yansımaları diğer Müslüman toplumlardan ya da kitâbî din öğretisinden ayrılabilir. Toplumlar kendilerine ait bu birikimleri yeni nesillere aktarırken bir önceki neslin oluşturduğu göreceli gerçeklik nesnelleşir. Yani ebeveynler, kendi oluşturdukları sosyal yapıyı çocuklarına aktarırken buna bir kez daha inanırlar. Eylemler, düşünceler bilinçte kökleşir ve daha güçlü bir gerçeklik haline gelir. Artık karşımızda kurumsal, tarihsel ve nesnel bir gerçeklik ve onun doğurduğu olgular vardır”.¹¹¹

Öylece popüler dindarlığın parçalarından olan türbe ziyaretleri de halkın kendi tarafından üretilmiş adet ve ritüellerden oluşmaktadır. Orada resmi dinin “dedikleri” takip edilmeyebilir (türbelerin duvarlarını öpme, duvara eliyle sürme ve yüzüne sürme, etrafını yedi kere dönme, kuyulara, pınarlara para atma vs). Halk kendi istek ve arzularını, diğer kültürlerden yararlanarak ortaya atarlar.¹¹² Bazı durumlarda geleneksel din ile popüler din bir arada kaynaşmaktadır. Ziyaretçiler yaptıklarını İslam dininin gerekçeleri şeklinde algılamaktadır. Tabii bu davranışlar toplumun sosyal özelliklerine göre değişmektedir. Bunlar hakkında bir sonraki bölümde söz edeceğiz.

Türbeler insanların bilincinde soyut kalan şeyleri somutlaştırmaya yardım eder. İnsan bir türlü ulaşamayan, akıyla kavrayamayan gerçekliklerin cevabını bulmuş hisseder.¹¹³ Ölümün korkusundan kurtulup, ikinci bir dünyanın temsilini göz önünde görür ve ona dokunur. Türbedeki zatın öldükten sonra da hayattaki gibi

¹¹⁰ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 25.

¹¹¹ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 39-40.

¹¹² Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 26.

¹¹³ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 39.

davranabilmesi yok olma hissini ortadan kaldırır. Dini açıdan zayıflayanlar inancını güçlendirir, dini davranışlarını yerine getirmede huşu kazanır. Bunların hepsi ziyaret zamanında rahatlama hissettirir. Türbeler veya türbedeki zat rüyalarında görünür, bazı tavsiyelerde bulunur. Problemlerini dualar sayesinde türbelerle paylaşır. Türbe ziyaretinde sıkça göze çarpan ritüellerden biri de dua etmektir. İnsanlar Kur'an okur, dua ederler. Başka birisi dua ederse onlara katılır, kendileri de başkalarından dua etmelerini rica ederler.

İnsan vicdan temizliğine fazla önem verirse, günahlardan da o kadar uzak durmaya çalışır. Başkalarına göre önemsiz sayılan günahlar, böyle birisini daha derin etkiler, kendini günahkar hisseder. Başına gelen talihsizlikler insanın vicdanının uyanmasına sebep olur. Kendi bilgisi veya başkalarından duydukları tavsiyeler çerçevesinde günahlarından arınmaya çalışır.¹¹⁴ Türbe ziyaretçilerinin çoğu da, araştırmamızın sonuçlarında belli olduğu gibi, daha çok başkasını takip ederek, ailesinden öğrenerek ziyarete başvurmaktadır. Vicdan yapıları ta çocukluk dönemlerinden belirleneceğine göre, vicdanın gelişmesinde ana babanın etkisi öncelik edecek, sonra da dini anlayışlara doğru kaymaya başlayacaktır. Bunların hepsi insanın Super-egosunun gelişmesini destekler.¹¹⁵

Daha önce de bahsedildiği gibi halk ritüelleri kendi tarafından uygularlar. Onlar hiç akla uygun olmasalar bile yapılır ve başkaları tarafından özümser. Ziyaretçileri gözlemlerken şahit olduğumuz bir olay da, Ükaşa Ata türbesinde gerçekleşmişti. Orada insanlar tepedeki kuyudan kova ile su çıkarırlar. Kuyudan çıkarıldığında kovada su mevcutsa, insan iyi birisi anlamına gelmektedir (ziyaretçilere göre). Eğer kovada su yok ise insan kötüdür ve Ükaşa Ata ona su vermemiştir. Hatta bazı kovaların yıpranan şekilde çıkanları oluyormuş (çünkü kuyu taşlak tepenin üzerindedir ve kovanın taşlara vurularak yıpranması normal bir olay), böyle olunca da insan kötü birisi olarak algılanır. Kovasında su olan insan gerçekten sevinir. Bunlara halk ciddi bir şekilde inanmaktalar. Benzer şekildeki hayal gücünden kaynaklanan binlerce inancı karşılaştırmak mümkündür.

Bazı türbelerin bizzat kendisi bir hayal ürünü olduğundan araştırmalarda söz edilmektedir. Buna örnek oluşturacak pek çok veli türbeleri bulunmaktadır. Yazılı

¹¹⁴ Sigmund Freud, *Uygurluğun Huzursuzluğu*, Haluk Barışcan (çev.), 5. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.

¹¹⁵ Sigmund Freud, *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, Emre Kapkın ve Ayşen Kapkın (çev.), Payel Yayınevi, İstanbul 1998, s. 84.

veya sözlü kaynaklarda haklarında bilgi bulunmayan, yaşadıklarına dair hiçbir delil olmayan bu velilere “hayali veliler” denmektedir. Bunlar genelde belirli bir şahıs ismi taşımaktan çok, Susuz Dede, Ardiç Baba, Hızır Dede gibi isimlerle anılırlar. İstanbul’daki Oruç Baba ve Telli Baba türbeleri hakkında da bu tür belirsizlikler vardır, öyle türbeler vardır ki orada kim yatıyor veya birisi yatıyor mu belli değildir. Ancak ziyaretçiler için bu belirsizlik pek bir anlam taşımamaktadır, insanlar, inanıyorlar ve bu inançlarının sorgulanmasından hoşlanmıyorlar. Bir mekana bir kere kutsallık atfedilince, gerçeğin ne olduğu onlar için artık önemsiz hale geliyor.¹¹⁶ Böyle olmasının nedeni de insanlar yaşam olaylarından kaynaklanan korkularını bu yollarla yatıştırmaya çalışmaktadır. Hayatın zorluklarıyla peş peşe geldiği zaman bir rahatlık noktasını bulmaya çalışır ve oraya ruhen bağlanır, mantık ile akıl gücü zayıf kalır. Bu davranışlar insanın psikolojisinde bulunmaktadır.¹¹⁷

Ziyarete gelenlerde sık sık göze çarpan davranış da insanlar yapıldığı ritüellerin doğru olup olmadığını sorgulamazlar. Genelde ritüellerin yapılmasına engel olanları, doğru olmadığını söyleyenlerin itirazlarını kabul etmezler. Çoğu insan başkasının söylediklerini veya yaptıklarını hiç sorgulamadan memnuniyetle tekrar eder. Bu davranış tarzları ilk defa ziyarete gelenler tarafından da görülebilmektedir. Söz konusu davranma şekilleri ritüellerin halk dindarlığını oluşturan çevresini gittikçe genişletmektedir. Genelde uzaktan gelenler de ritüellere önem verirler. “Ritüelleri doğru yapmazsa elde edilecek kazançları kaybederim” şeklinde düşünürler belki. Olayın başka tarafı da “bir şeyin bir kez ruhsal anlam kazanmasından sonra ortadan kalkmasının zor olduğu anlamına da gelmektedir”.¹¹⁸ - Bazı davranışların yasaklanmasına rağmen ortadan kalkmaması da o davranışlara verilen ruhsal anlamların özünde yatmaktadır diyebiliriz.

“Ziyaret fenomeni, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca insanoğlu bilinmeyene karşı hep şüphe ile yaklaşmış ve kendini ona karşı korumaya alabilmek için bilinmeyeni kutsallaştırmış ve çeşitli ritüellerde bulunmuştur. Bu durumun modern dünyadaki yansıması ise, kutsal kabul edilen taş ve ağaç gibi nesnelere; evliya, eren ve ermiş gibi ulu kabul edilen kişilerin mekânlarının

¹¹⁶ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 43.

¹¹⁷ Sigmund Freud, *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, s. 84.

¹¹⁸ Sigmund Freud, *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, s. 179.

kutsallaştırılması ve buraların ziyaretgâha dönüştürülmesidir”.¹¹⁹ Dolayısıyla, kutsal mekanların insanlar karşısındaki fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde belirleyebiliriz:

- İnsanların bilmediği, görmediği, gizli olan bir dünya ile ilişki kurulur. İki dünya arasında köprü oluşur. İnsanlar kendilerini günlük hayatın monotonluğundan kurtulmuş, depresyon, stress gibi olumsuz hislerin etkisini arkaya bırakmış, yeni bir dünya içine girmiş hissederler. Kendilerini maddi açıdan da temizlerler. Abdest alırlar, güzel kokular sürünürler, küfür kelimelerinden vazgeçerler, yumuşak davranırlar vs. Her değişiklik insana olumlu etki yarattığı gibi, kendilerini başka bir tarzda görmekten hoşlanırlar.

- Kutsal mekanlar aracılığıyla kutsal güçler görünmeye başlar. Duvarlara, nesnelere dokunma, öpme, kuyudan su içme, pınardan su içme, yıkanma, taş alma, para bırakma, bez bağlama vs. davranışlar kutsallığa temas etme hareketini temsil eder. Bunları yapmak insana ruhsal rahatlama sağlar.

- Kutsal mekanlar sayesinde dini olan anlamlar somutlaşır. Hayat anlamsızlıktan kurtulup, anlam kazanır. Olumsuz olarak algılanan olaylara farklı yandan bakılarak, üzerine konulan anlam değişir, olumlu görünmeye başlar. Hayat amacından kopuş, kutsal mekan etkisiyle amaç kazanınca, insan kendini iyi hisseder, bu mekanları sıklıkla ziyaret etmeye başlar. Ziyaret esnasında manevi değerlerin artmasıyla da insanlar motivasyon kazanır, iyi insan, dindar insan olmaya başlar. Çeşitli ritüeller yapıp, adaklar adayıp, söz vermeleri dini perspektif elde ettirir.¹²⁰

Genelde türbe ziyaretlerine az çok problemi olan (sağlık, psikolojik, maddi vs. açıdan) insanlar gelmektedir. “Sağlıklı insanların bile güvenli yaşayamadığı bir ortamda kusurlu insanların durumu daha da zorlaşır. Böyle bir yaşam tarzı insanı çekingen, sanki bu hayata büyük bir yük olarak yaratıldığı düşüncesine kaptırır”.¹²¹ Bugünkü teknolojinin sayesinde hızlı gelişen hayat şartları, insanın içinde bir boşluk, kendini yetersiz hissetme gibi duyguları yaratmakta olduğu bir gerçekse, türbe ziyaretleri de bu duygulardan anlık olsa bile kurtulmanın bir yolu olarak görülebilir. Ziyaret ritüellerinin bilimin gelişmesiyle ortadan kalkacağı söz konusu ise de, şimdilik bu hipotezin doğrulanması ortaya çıkmayacak gibi gözükmektedir.

¹¹⁹ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 1.

¹²⁰ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 47.

¹²¹ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Ayda Yörükün (çev.), 6. Basım, Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 92-93.

Psikolojik açıdan çocukluk döneminden başlayarak eğitim verilmesinin eksikliği de bazı davranışları doğurmaktadır. Yetişkin insanların kendileri bile çocukluk düşüncelerinden vazgeçememektedir.¹²² Çocukluk döneminden itibaren elde edilen dini davranış ve bilimlerin yetişkinlik döneminde de etkisini sürdürdüğü araştırmalarda söz konusudur.¹²³ Türbe ziyaretlerine halkın çoğu çocuklarıyla gelmektedir. Çocuklar da oralarda gördüklerini, anlamlarını bilmeden, olduğu şekilde kabullenmektedir. Anne babaları da çocukken büyüklerden ne gördüyseler onları yapmaktadır. Örneğin, mezarlıkların yanından geçerken büyüklerle birlikte, çocuklar da ellerini yüzlerine sürmektedir. Bu davranışın anlamını çocuklar bir yana yetişkinler bile bilememektedir. Ama davranışa olduğu şekilde devam edilmektedir. Bir de bu davranışı yapmayan birisi kendi içinde eksiklik hissetmektedir. Topluma uymaması sebebiyle ortaya çıkan psikolojik olumsuzluklar şeklinde de algılayabiliriz bunları.

Gözlemlerimiz esnasında da farkettiğimiz gibi adam kendi bildikleriyle hareket etmeyip, başkaları ne yapıyorsa o hareketleri sadece yapmaktadır. Bu arada kendi düşünceleri ile tercihlerini bastırmaktadır. Başkalarının önünde farklı davranmaktan, kendini yalnız hissetmekten korkmaktadır. Oysa, ne pahasına olursa olsun, yalnız kalmamaya çalışmaktadır.¹²⁴ Tabii, genel olarak halkın bu şekilde davranması gelişmesi açısından doğru değil. Gelişmenin temeli soru sormakta, araştırmakta, eleştirmekte yatmakta ise, genel halk arasında bu davranışlara nadir başvurulmaktadır.¹²⁵

Asrımızda gelişmekte olan teknoloji ve sanayi belli bir açıda insanların hayatını etkilemektedir. İnsanoğlu kendisi üreten teknolojik başarıların arasında, onun bir parçasına dönüşüverip, kendi doğal varoluşunu yitirmektedir. Doğa ile bağlantılı olan mutlu hayatı, doğayı kendine hizmetçiye çevirmekle sonlanmıştır.¹²⁶ Dolayısıyla, insanlar geçmişin şahitleri olan mekanları ziyaret ederek, sanki o döneme olan özlem hislerini tatmin etmekte. Halk arasındaki menkıbeler bu davranışın bir motivasyon verici gücü şeklinde algılanabilir. Menkıbeleri duyan biri hikayenin gerçek olduğuna inanmaktadır.

¹²² Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, s. 175-176.

¹²³ Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, 1. Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s. 234.

¹²⁴ Erich Fromm, *Yanılsama Zinciri*, Akın Kanat (çev.), 1. Basım, İlyayayınevi, İzmir 2001, s. 115.

¹²⁵ Fromm, *Yanılsama Zinciri*, s. 150.

¹²⁶ Fromm, *Yanılsama Zinciri*, s. 44-45.

Çoğunda türbe ziyaretlerini gözlemlediğimizde, ortaya çıkan durum, insanların kendi acılarının bilincinde olmaktır. Acılarının boşu boşuna değil de, bir sistemli işlemin parçaları gibi algılama fırsatıdır ziyaret. “Acı duygusu, buna ilişkin net ve kesin bir tablo oluşturduğumuz an, acı olmaktan çıktığı gibi” durumdur diyebiliriz.¹²⁷ Sonraki önemli faktör de anlamdır. Söz konusu tezimizde anlam arayışının türbeler ziyaretinden bulunmasıdır. İnsanlar acılarına bir anlam katmaktadırlar. Bu anlamı bulmak için türbeyi büyük bir fırsat görmektedir. İnsanın hayatı anlamını kaybettiği zaman, daha çok zorlayıcı, sıkıcı gelebilir.¹²⁸ “Her nasılsa acı, bir özverinin anlamı gibi, bir anlam bulduğu anda acı olmaktan çıkıyor”.¹²⁹

Bazı insanların sadece dualarla yetinip, durumlarını iyileştirmek için yeterince çalışmamakta oldukları söz konusudur.¹³⁰ Türbe ziyaretleri açısından da benzer konulardan bahsedebiliriz. İnsan kendi huy, davranış, ilişki vs. açısından ortaya çıkmakta olan zorlukları, kendilerini geliştirerek değil, türbedeki atalarından yardım isteyerek tüzeltmeye çalışır. Onlar için bu yol daha kolay, daha çekici, daha ucuz yol gibi görülmektedir. Bazı insanların davranışlarında olduğu gibi kendi suçlarını başkasına artma alışkanlığı söz konusu olabilir. Gözlemlerimiz esnasında “atalar öyle dedi”, “atalara sordum”, “atalar rüyamda şöyle dedi” şeklindeki ifadeleri sıklıkla duymaktaydık.

Gözlemlerimiz esnasında farketmişimiz gibi, kadınlar ziyaret ritüeline daha çok önem vermektedir. Bazı erkekler kadın ziyaretçilere sadece eşlik etme amacıyla gelmektedir. Bu da cinsiyetin ziyaret faaliyetine etkisinin olduğunu gösterir.¹³¹

Türbe ziyaretçilerinin büyük çoğunluğunun kadınlardan oluşmasını genel ve özel faktörlerle açıklayabiliriz. En genel faktör, kadın dindarlığının erkeklere oranla daha mistik ve duygusal olmasıdır. Bunun yanında, kadın dindarlığı geleneksel, törensel ve büyüsel bir karakter arz eder. Bu açıdan türbeler, kadın dindarlığının tezahür ettiği yerlerdir. Kadınların türbeye el yüz sürme gibi dokunsal; bez bağlama, kilit açma gibi büyüsel; grup halinde türbeye oturup Kur'an, mevlit, dua okuma gibi törensel ritüelleri önemsemesi bu karakterin göstergesidir. Kadınlar dilek dileme konusunda da erkeklerden ayrılmaktadır. Dilek dileyen kadınların oranı erkeklere göre daha fazladır.

¹²⁷ Viktor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, Selçuk Budak (çev.), 2. Basım, Okyanus Yayını, İstanbul 2009, s. 89.

¹²⁸ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, s. 92.

¹²⁹ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, s. 127.

¹³⁰ Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, s. 271.

¹³¹ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 47-49.

Kadınların türbe ziyaretinde sıkça bulunmalarının sebebinin geleneksel dinin olgusunda da arayabiliriz. Kadınlar günlük hayatta camilere rahatça başvuramamaktadır.¹³² Camilere gidebilseler bile, orada onlara ayrı bir odanın verilmesi, İslam esasındaki kadın-erkeğin toplumdaki ilişkisi vs. anlayışlar ister istemez etkisini açığa çıkarmaktadır. “Türbe ziyaretlerinde ise kadınlar kendilerini daha rahat hissetmektedir. Onların evden çıkmasını, gezmesini meşrulaştırmaktadır”.¹³³ Hatta çoğu ritüellerin yapılmasına kadınlar öncelik etmektedir. Çocuğu bir yana yetişkin erkeklere de, kendi bilgisi çerçevesinde, nasıl davranması gerektiğini kadınlar öğretmekte olduğuna şahit olmuştuk. Topluca gelen ziyaretçilerin çoğu kadınların yönetimi altında bulunmaktadır.

Ziyaretler esnasında kadınların erkeklere kıyasla daha çok manevi rahatlama elde ettikleri araştırmalarca belli olmuştur.¹³⁴ Gözlemler açısından bakarsak oralarda kadınlar kendilerini rahat hissederler. Camilerde belli bir kurallar baskısı altında olmak zorundadırlar. Türbelerde ise ritüeller yapmada fazla kurallar yoktur, herkes belli bir yere kadar serbest davranabilmektedir. Hatta bazı kadınlar fazla bilgi sahibi gibi hissederler kendilerini. Eşleri veya çocuklarına sık sık ne yapmalarını anlatan kadınları sıkça görmek mümkündür. Bu açıdan kadınlara sanki bir öncelikler sağlanmaktadır. Kendi önceliklerini vurgulayarak “Ataların rızası için; Böyle yap, şöyle yap; vs.” şeklindeki emir kelimelerini çokça kullananlara şahit olduk. Anket çalışması esnasında da kadınların daha aktif bir şekilde hareket ettiklerini farkettilik. Erkekler ise fazla ağırbaşlı, “Zamanım yok, yengenin yazması yeterlidir, ve benzeri” şeklindeki sözcüklerle, araştırmaya katılmak istememektedir.

Türbeler günlük hayatın olumsuzluklarını atlatmak için bir sebep olarak da algılanabilir. Günlük hayatın zorluklarından kurtulmaya maddi çabalar az olduğu gibi, olayın manevi tarafı da vardır. İnsanlar onları halletmek için kutsallık ararlar. Türbeler bu arayışın yerini doldurabilmektedir. İnsan maruz kaldığı durumların kutsallıkla bağlantılı olmasını istemektedir. Durumlarını kutsal mekanlarla

¹³² Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 51.

¹³³ Ayşe Aysun Çelik, *Türbe Mekanı, Türbe Kültürü: İstanbul'da Üç Türbede Yadılan Niteliksel Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 122.

¹³⁴ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 171.

bağdaştırarak altsebepler bulur. Çaresiz oldukları zamanlarda yardım edici bir gücün olması, insanların kaygılarını hafifletir.¹³⁵

“Ziyaretçiler, türbede “manevi bir ortamda olma hissi yaşayarak huzur bulduklarını, günahkârlık duygularının hafiflediğini, iç sıkıntılarından kurtulduklarını, kaygı ve umutsuzluk duygularından sıyrıldıklarını ve bu tür yerleri ziyaret etmenin kendilerini yücelttiğini” söylemektedirler”.¹³⁶ Öyle ise insanın ruhunun rahatlamasına maddi şeyler yetersiz olduğu gibi, kutsallık aramaya ihtiyaç duymaktadırlar. İnanışlı insanların bir araya gelip, birlikte toparlanması istediği ortamı yaratmaktadır. Oralarda herkesin kaygıları aynıdır. Sanki bir ağır yükü herkes paylaşarak kaldırmakta olduklarını hissederler. Yalnızlığa kapılmaktan kurtulur. Oralardan arkadaşlar bulur veya problemlili insanları gözlemleyerek manen dertleşir.

Kutsal yerleri ziyaret ederek, istekleri açısından dilekte bulunmakla, gerçekleşmesi için süre gerektiğini hisseder. Ziyaret vaktini gerçekleşmenin başlangıcı olarak sayar. Bir müddet bekleme süresi uzanır ve sabrı yükselir. Böylece gerilmeler hafifler. “İstediği şeyin gerçekleşmesi için kendisine biraz daha süre tanır. İstediği şeyin gerçekleşmeyeceğini düşünmek, insana psikolojik sıkıntı verir, depresyona neden olabilir”.¹³⁷

Tübe ziyaretleri hedeflerinin canlı tutulmasını sağlar. Uzaklaşmış ve ümidi kesilmiş hedeflerin tekrar canlanması mümkün görülür. Öylece yeni, ter temiz bir sayfadan tekrar başlamış olur. Hedeflerine doğru motivasyonları yükselir. Oradaki ortamdan, kendisine benzeyen insanlar toplumundan güç alır. “Ümitsizlik duygusuna kapılmaktan kurtulur ve iyi şeyler beklemeye başlar”.¹³⁸

Dünya hayatında da çok karşılaşılan olay, yüksek makamdaki birisine ulaşabilmek için öncelikle kendi adamını bulmaya çalışılır ve sonra da o adamın sebebi veya yardımıyla yukarıya ulaşılmaya çalışılır. Adam kendini küçümsemekte olmasıyla daha büyük birisine ulaşamayacağını zannetmekte, kesinlikle aracının olmasını zorunlu görmektedir. Bu sefer de türbedeki zatların Allah’a daha yakın olduğu inancı devreye girmektedir.¹³⁹

¹³⁵ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 52-53.

¹³⁶ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 53.

¹³⁷ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 53.

¹³⁸ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 53.

¹³⁹ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 319.

Kutsal mekanlara ziyaret edenler yapılması gereken her şeyi yaptığını zanneder. İnsanlar başka ziyaretçiler tarafından yapılan her hareketi aynı şekilde yapmaya çalışır. Yapmazlarsa ziyaretlerinin eksik olduğu düşüncesine kapılır.

Ziyarete gelenler dertlerini türbedeki kişi ile samimi bir şekilde paylaşabilme fırsatını bulur. Kimseye söyleyemediği sırlarını orada aktarır. Gözlemlerimiz esnasında yalnız başına oturanları veya türbe etrafını dönenleri sıklıkla görmek mümkün olmaktadır.. Onlardan bazıları konuşmaya isteksiz iken, bazıları da sohbe açık olurlar, duygu ve düşüncelerini aktarırlar.

Ziyaret esnasında insan “kendini ifade etme, derdini anlatma, hatta iletişim kurma duygusu yaşar. Türbedeki zatla samimi bir ilişki kurduğunu düşünür ve dileğini ona ulaştırmaya çalışır. Belki kimselere anlatamadığı dert ve isteklerini, iç dünyasını birisine anlattığı düşüncesiyle rahatlar. Türbe bir tür psikolog vazifesi görür”.¹⁴⁰ “Toplumsal yaşamın belirsizliklerini telafi çabası olarak değerlendirebileceğimiz ziyaret fenomeni, ziyarete gidenlerin anlattıkları olaylar ve uygulamalar tarafından beslenmekte, kendini yeniden üretmektedir. Ziyaretlerin devamı için bu anlatılar bir sosyal besleme kaynağı teşkil etmektedir. Bu kaynaktan beslenen toplumun her bir ferdi çeşitli sıkıntılar için ziyaretlere yönelmektedir”.¹⁴¹

Psikolojik etkenlerden birisi de, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, problemlere kutsallık açısından bakmaktır.¹⁴² Dolayısıyla, insanlar sıkıntılı durumlarını kutsallığa atfedip, rahatlar. Buna türbeler hakkında yaygın olan menkibeler, oradaki diğer insanların başından geçen olaylar vs. etkili olabilir. Kendi sıkıntılarının boşu boşuna değil de bir hedefle yer aldığını zanneder. Bu düşünceler, tabi ki de, sıkıntının hiç çözümü olmamaktan daha iyi görünür. Kaderinin bile kutsal bir hedef üsteldiğini düşünüp rahatlar. Burada insanın bakış açısının olumlu olması önemlidir. Olumsuz açıdan bakarsa ters etkilenebilir. Psikolojik yıpranma ortya çıkabilir.

“Türbede kendisi gibi dertli insanları görerek rahatlar. Bu açıdan türbeler bir “problem paylaşım alanı” ya da “sosyalleşme platformu” olarak görülebilir”.¹⁴³ Bu mekanlarda kendini kapsayan yalnızlık hissinden kurtulur. Çevresinde kendisi gibi veya daha kötü durumdaki insanları görmek ruhunu rahatlatır. İçinde olduğu duruma

¹⁴⁰ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 53.

¹⁴¹ Rukiye İçli, *Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s.28

¹⁴² Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 54.

¹⁴³ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 54.

şükreder. Buna fakirlik ile zenginliği örnek edebiliriz. Çok kötü durumda olan zengin insanları gören fakir birisi, servetle problemlerin tamamen çözülmeyeceğini görür, kendi durumuna şükreder.

Kendi başlarına gelen olayları ziyaret ettiği türbelere atfedilenler de olabiliyor. Olayların türbe ile gerçekten bağlantılı olup olmadığını genelde soruşturmaz ve kalbince tatmin olur. Hatta bu konu hakkındaki eleştirileri duymaktan hoşlanmaz. Kalbinde oluşan bağın kopmasını istemezler. İnandığı şekilde kalmasını tercih eder. Başarılar kendi çabaları sonucu gerçekleşmiş ise bile, onlara kutsallık boyası katmaktan hoşlanır.¹⁴⁴ Böylece insanda kutsallığa yakınlık veya onunla beraber yaşama hissi gerçekleşince, duygusal güven sağlanır. Kendini yardım edilen birisi olarak algılar.¹⁴⁵ Yapılan çalışmalarda ziyaretçilerin yaklaşık %90'ı türbe ziyaretlerinin manevi açıdan rahatlama sağladığını belirtmiştir.¹⁴⁶ Bunlar ise kendi açısından hayat tatmini, özgüven gibi olumlu hislere temel hazırlamaktadır.

Görüşmeler esnasında elde ettiğimiz bilgilere göre, insanların çoğu sıkıntılardan dolayı ziyarete başvurmaktadır. Sıkıntılarının ilk sırasında ise sağlık sıkıntıları yer almaktadır. Genelde tıbbi yollarla şifası bulunmayan hastalıklar (kısırlık, romatizma, saç dökülmesi, down sendromu, sara vb. gibi doğrudan biyolojik rahatsızlıklar. Depresyon, iç sıkıntısı veya çocukların altını ıslatmaları vb. gibi daha çok psikolojik rahatsızlıklar) önde gelmektedir. Ziyaret faaliyeti ise bir umut hissi sağlamaktadır.¹⁴⁷ Başka sebepleri de gittikçe hızlanmaya başlayan toplumsal hayat ile hızlı gelişme olaylarına yetişemeyen, adapte olamayan insanlar sığınma yerleri aramaktadır. Buna insanlar arasındaki samimi sohbetlerin azalması da etkili olabiliyor. Erkeklerin daha çok bağımsız yaşam sürdürmesine karşın kadınların bağımlılık arzulayan kültür gelişmesi türlü sığınak yollarını aramaya itmektir.¹⁴⁸

Ziyaret etme destüründen uzun zamandır halk yararlanmıştır. Ancak, ziyaretin anlamı zaman geçtikçe değişmelere uğramış, İslam'daki belirlenen yolundan sapmaya doğru gitmiştir bazen. Halkın çoğu bilmeden türbedeki zatlardan, dua ederek, sormaya veya onları Allah ile kendisi arasında aracı tutmaya doğru gitmiştir.

¹⁴⁴ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 57-58.

¹⁴⁵ İçli, *Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, s.6.

¹⁴⁶ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 137.

¹⁴⁷ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 98-100.

¹⁴⁸ İçli, *Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, s.27.

Bu yaptıklarını da İslam dininde var olan, dini gerekçelerden saymaktadırlar.¹⁴⁹ Dolayısıyla İslam dini açısından türbe ziyaretleri üzerinde farklı araştırmalar yapılmış ve bilim insanları kendi görüşlerini ortaya koymaktadır.

İnsanlar zor durumda kalınca dinen doğru olmayan ritüelleri (horoz ve tavuk kesme, ağaç ve çalılara paçavra bağlama, yalancıkta kundak asma, yardımı kabirdekilerden isteme, kurbanını kabir yanında kesme, vs.) de yapabilmektedirler. Bir yandan bakılırsa, bu hareketlerin cahiliyye devrinde yapılan hareketler olduğu tarihten bellidir.¹⁵⁰ Dolayısıyla, bu eylemlere halkı sürükleyen büyük nedenin de bilgisizlik olması söz konusudur. Bu hareketlerin sebebi ne olursa olsun, halk onun yararlı olduğuna inanarak yapmaktadır.¹⁵¹ Bahaneleri de “herkes yapıyor, ben de yaptım” olmaktadır. Başka bir önemli neden de, insanlar Allah’a ibadetlerinde, sünneti yerine getirmede eksiklik yaparsa, bunlardan oluşan boşluğu sapma hareketlerle doldurmaya çalışmaktadır. Bu şekilde sürüp gitmektedir.¹⁵² İnsan doğru ile yanlış bilimsel açıdan farkedemediği durumda ise, psikolojik ihtiyaçlarının yerini doldurmak için geleneksel bilgiyi kabul ettiği söz konusudur.¹⁵³ Ziyaret fenomenini uyma psikolojisiyle de bağdaştırabiliriz. İnsanlar herhangi bir davranışlarının toplumun davranışına uyması durumunda doğru hareket etmekte olduklarını saymakta. “Ayrıca ziyaretlerin toplu yapılması da insanları cezp edicidir. İnsanlar toplu halde bulunmaktan çok daha fazla haz alırlar ve yaptıklarının doğru olduğunu daha rahat kabullenirler”.¹⁵⁴

Bunun gibi sapma hareketlerin oluşmasına bir sürü nedenler olabildiği söylenmektedir. Onlardan en önde gelenlerden birisi de cahillik olarak algılanmaktadır: buradaki cahillik okuma yazma açısından değil de, dini doğru anlayamama açısından tabii. İslam’ın özünü doğru bir şekilde anlayabilen birisi sapma hareketlere başvurmazdı. Kendi cahilliği içerisinde yalnızlığa kapılmamak, onu örtmek için, tabii bir şekilde, bu hareketleri çevresindekilere yaymaya çalışır.

¹⁴⁹ Peker, “Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-Sosyal Nedenler”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 448-449.

¹⁵⁰ Süleyman Toprak, “Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999, s. 102.

¹⁵¹ Toprak, “Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 339.

¹⁵² Toprak, “Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 339-340.

¹⁵³ Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, s. 26.

¹⁵⁴ Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, s. 28.

İkincisi de menfaatperestliktir: genelde önceki kavimlerde de olduğu gibi, bazı gelenekler ecdadın sünnetleri olarak sonrakilere geçerler. Doğruluğu araştırılmadığı ve öğretilmediği müddetçe sapmalık yayılıp gidecektir. Hatta sonrakiler bunları İslam'ın bir parçaları şeklinde algırlar. Durumun böylece devam etmesinden belli bir derecede menfaat elde edenler bulunmaktadır. Üçüncüsü de halk arasında dolaşan ve çoğu asılsız olan hikayelerdir: genelde ziyarete gelenler önce ziyaret hakkında kesinlikle birilerinden duymuşlardır. Halk arasındaki hikayeler genelde, “falanca falan türbeye giderek iyileşmiş, filanca filan ziyarete gidip, çocuklu olmuş”, şeklinde devam etmektedir. Başlı dertte olan insan, hikayelerin doğru olup olmadığına kafa yormaz, hemen yerine getirmeyi amaçlar.¹⁵⁵

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi türbe ziyaretlerinin insana sağladığı olumlu yararları bulunmaktadır. Örneğin, insan ziyaret esnasında bu hayatın geçici olduğunu daha bir hatırlar, omuzundaki dünya yükü hafifler ve ruhani güç alır. Kültürel açıdan da milletin ve ülkesinin geçmiş tarihini hatırlama, emeği geçen şahısları anma, kendisinin kim olduğunu, bu güne kadar nasıl geldiğini hatırlama vs. gibi yararları elde eder.¹⁵⁶ Dolayısıyla, buradan türbelerin vatanseverliğin kaynakları olduğunu farketmek mümkündür. İşaretleri ise türbelerde bulunan bayraklar, oralarda yatan zatların vatan korumada geçen emekleridir. Bazı türbeler (Afyon Hasan Basri Türbesi, Denizli Server Gazi Türbesi) askere gitmeden önce ayrıca ziyaret edilmektedir.¹⁵⁷ Bu açıdan “Sivil Din” olgusuna da benzemektedir. Herkesin amacı bir objede birleşmektedir. Türbeler ziyaretler aracılığıyla insanları bir birine kenetleyen konuları ortaya çıkarmaktadır. Milli ve dini ruhun güçlenmesini sağlamaktadır.¹⁵⁸

Görüldüğü gibi türbe ziyaretlerinin halk arasında popüler olmasının sebepleri sadece tarihi anıt şeklinde değil, psiko-sosyal nedenlerden de dolayı açıklanabilmektedir. Başka alan çalışmalarına konu olan türbeler psikoloji ve sosyoloji alanlarında da büyük ilgi çekmektedir. Ziyaretçileri kendine çekmekte olan türbelerin bu özellikleridir kesinlikle. Onlardan önemlisi de bu mekanların herkese kapısının açık olmasıdır. Ziyaret eden birisi hiç çekinmeden uğrar, dini isteklerini

¹⁵⁵ Toprak, “Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 340-342.

¹⁵⁶ Cilacı, “Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 348.

¹⁵⁷ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 29.

¹⁵⁸ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 36-37.

tatmin eder. Ziyaret esnasında yapılan ritüellerin bazıları kültürel dinin kuralları ile karışınca daha da cazip gelmekte ve kültürel dinin bir gereği olarak algılanmaktadır. Ayrıca bu mekanlarda kalabalığın oluşması herkesin gelmesini daha da cazip kılmaktadır.

İnsan yapısında olan hayatın anlamını araması gibi, her olayın ve başına gelen talihsizliğin de anlamlı olmasını istemektedir. Türbe ziyaretleri bu anlamları elde etmenin bir yolu gibidir. İnsan aradığı anlamları burada bulmaktadır, dini açıdan ruh gücü kazanmaktadır. İsteklerinin yerine gelmesi insanlar için önemlidir, türbe ziyaretleri isteklerinin gerçekleşmesine bir vesiledir. İnsanlar başkalarına anlatamadığı sırlarını türbedeki zatla paylaşmaktadır, içini aktarmaktadır. Türbe ziyaretlerinin başka bir yararları da vatanseverlik ve milli ruhun güçlenmesine olan katkısıdır. İnsanlar defnedilen kişinin vatan yolunda yaptığı yemekleri hakkında duymaktadır ve kendisi de öyle birisi olmaya çalışmaktadır.

BÖLÜM 2: ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLAR

2.1. Kazakistan'daki türbelerde yaptığımız gözlemlerle elde ettiğimiz bulgular

Bu bölümde araştırma esnasında elde edilen ve ilgi çeken bazı olaylar aktarılmaktadır. Çoğu zaman karşılaşılan olay, durum, düşünce, ziyaretçilerin arada olan konuşmaları olduğu şekilde kağıda kaydetmek mümkün değildi. Ancak, bazılarını yazmayı başardık.

Hoca Ahmed Yesevi Türbesinin ilgimizi çeken tarafı görünüşüydü. Bina tasarım ve mimarlık deseni açısından insanı hayran bırakıyor. Ancak binanın yarısı renkli taşlarla süslenmiş, yarısı ise süslenmemiştir. Görüşmeler esnasında elde ettiğimiz bilgilere göre türbe tamamlanmamış bir durumdaymış. Bundan dolayı tamamı renkli taşlarla kaplanmamıştır. Tamamlandığında ise tamamen renkli tuğlayla kaplanmış halde olacakmış.

Türbenin arka tarafındaki sağ köşesi azıcık çarpık bulunmaktadır. Sebebi ise dünya savaşı döneminde top ateşine maruz kalmasındanmış. Sonradan ateş eden subay tarafından tamir edildiği ziyaretçiler tarafından söylenmektedir.

Türbenin etrafında fazla mezarlar gözükmemekte. Ancak, menkıbelere göre geçmişte türbenin etrafı tamamen mezarlıklarla doluymuş. Sovyetler döneminde mezarlıkların hepsi yerle bir edilmiş, üzerinde binalar kurulmaya başlanmıştır.

Genelde bu türbe etrafı ziyaretçilerce kalabalık oluyor. Ziyaretçiler Kazakistan'ın her tarafından gelmektedir. Yurt dışından gelen ziyaretçilerle de burada karşılaşmak sıradan bir olaydır.

Türbeye halk özel günlerde sıkça gelirler. Bu gün de öyle bir gündü, türbenin önünü kalabalık ve yeni evlenen gençler ile dostları ve akrabalarından oluşan topluluk türbeyi ziyaret etmeye gelmişler, eğlenceli gözükmekteler. Sohbet ediyorlar, resim çekiliyorlar vs.

Ziyarete gelen kadınlar genelde başı örtülü gelirler.

Türbenin içerisine girdiğimizde, içerisi de kalabalıktı. Kabrin önüne toplanan kişiler sırayla Kur'an bağışlayıp geçmekteler. Kuran okunduktan sonra kabre yaklaşılmaktalar. Ancak burada kabir odası demir örgüyle kapalı olduğundan sadece

uzaktan görülebilir. İnsanların girmesi engellenmiştir. İnsanlar orada bulunan mezar taşlarına elleriyle sürmekte, dua etmekte, paralar bırakmaktalar.

Ziyaretçilerin çoğu ailece gelmekte. Çocuklar fazla bir şey anlamasalar da büyüklerin yaptıklarını tekrarlamaktalar.

Akşama kadar türbenin etrafında gözlemlere devam ettik. Çocuğunu yanına alan bir kadının davranışları ilgimizi çekmişti. Çocuğunu elinden tutan kadın türbenin etrafını sessizce dönüp durmaktadır. Yanına gidip sorular sorduğumuzda, yanıt vermeye istekli olmadığını farkettilik. Sadece çocuklarının sağlığını dilemekteyim demekle yetindi. Yanındaki çocuğu ise yedi defa döneceklerini söyledi. Dönerken de ellerini türbenin duvarından ayırmamaktadır.

Türbenin içerisinde orta yaşlarda bir adam çıktı. Yaklaşıp sohbet başladık. Ziyarete ilk defa gelmekteymiş. Arkadaşlarından duyarak gelmiş. Çok yorgun olduğunu söyledi. Sürekli çalışıyormuş. Maaşı da ailesinin geçimine yetmiyormuş. Ailesinde çalışanlardan sadece kendisiymiş. Eşinin de iyi birisi olmadığını söylüyor. Devletin yönetim sisteminden de şikayetçi olduğunu söyledi. “Öldükten sonra türbedeki kişinin şefaatçi olacağına inanıyor musunuz”, şeklindeki sorumuza, “bunlara da bir şey vermen lazım, kurban, adak gibi”, dedi. Buradan da bazı insanların öte dünyayı, bu dünya ile karşılaştırarak gördüklerini anlıyoruz. Bir de oradaki şefaat konusunu da dünyadaki torpil veya “kendi adamı” aracılığıyla elde edilen bir şey şeklinde algıladıklarını farketmek mümkündür.

Bir diğer sohbet ettiğimiz adam da yerli birisiydi. Orta yaşlardaki erkek. Çocukluk dönemini bile Hoca Ahmed Yesevi türbesi etrafında geçirmiştir. O dönemlerde türbenin şimdiki halinden tamamen farklı olduğunu söyledi. Etrafı şimdiki gibi taşla kaplanmış trotuarlı, düz değilmiş. Sade, topraklı basit yapıdaymış. Şimdiki yükselen modern otellerin yerinde üzerleri kamışla kapatılan basit yapılar duruyormuş.

Aynı ziyaretçi türbenin inşası hakkındaki menkıbenin bir versiyonunu beyan etti. Emir Timur türbenin inşasını başlatan dönemlerde, geceleyin bir öküz gelip yapıyı yerle bir ediyormuş. Sonra Emir Timur rüyasında Hoca Ahmed'i görüyormuş ve O da diyor ki: “oğlum önce hocam – Arslan Bab’ın evini inşa et”. O da önce Arslan Bab’ın türbesini yaptırmış. Hoca Ahmed Yesevi türbesinin inşası tamamlanmadan Timur hastalanmış, Samarhan şehrine giderken yolda Timur

adındaki istasyonda vefat etmiştir. Kuruluşun taşlarını da türbenin olduğu yerden yetmiş kilometre uzaklıkta bir mekandan taşıttırılmış. Orada hazırlanan tuğlaları insanlar düz bir zincir şeklinde dizerek, taşları bir birine ileterek taşımıştır.

Kausar kaynarına uğradık. Hoca Ahmed Yesevi türbesinin etrafında bulunmaktadır. Türbeden çıktıktan sonra sağ taraftadır. Orada üç musluk bulunmakta. Üçünün arası yaklaşık elli santimdir. Oradaki görevlinin dediğine göre, üç kaynarın tadı farklıymış. Ancak, bu tatları herkes hissedemezmiş. Üç suyun üç türlü tatta olduğunu söyleyenlerin hassasiyetlerinin yüksek seviyede oldukları söylenmektedir. Tadına baktığımızda ise, farklı olduklarını hissedemedik. Buraya da insanlar sıkça uğramakta. Kuran okutmakta, para bırakmaktalar.

Türbeden yaklaşık beş yüz metre uzaklıkta cami bulunmakta. Oradaki kitap ve hediyelik eşyalar satılmakta olan dukkana uğradık. Oradaki satıcı kadınla sohbet etmeye başladık. Çocukluğundan Türkistan şehrine gelmeyi hayal ediyormuş. Kendisi Taraz bölgesinde doğmuş. Arada zaman geçince Türkistan'lı bir erkekle tanışmış ve evlenmiş. Kendisinin buralara gelişini hayallerinin gerçekleşmesi şeklinde algılamaktadır. Evlenmelerinden sonra yaklaşık üç sene çocukları olmamış ve Hoca Ahmed Yesevi türbesine üç gün gelerek duada bulunmuş. Sonra dilekleri gerçekleşerek çocukları olmuş, şimdi ise 5 çocukları varmış.

Kıluet dediğimiz yeraltı mescidine girdik. İçindeki görevli olarak çalışan kadınla sohbet ettik. Kıluet'in içinde eski maketi bulunmaktaymış. Kılueti din adamları bilerek kapatmışlar ve maketini de içerisine bırakmışlardır. Sonra ise mescidin restorasyonu bu makete bakılarak yapılmıştır. Yeraltı camisinin duvarlarında büyük ölçekte resimler bulunmaktadır. Bu resimler de XIX. asırda çekilmiş orijinal fotoğraflara benzetilerek çizilmiştir. Yeraltı camisinin son dönemlere kadar çalışmakta olduğu söylenmektedir. Köy adamları buraya gelip zikirlere devam etmişlerdir. Sonradan Sovyetler döneminde binanın kuruluş malzemeleri farklı amaçlarla kullanılmak için alınmıştır.

M. A. isimli oranın görevlisi ile görüşme yaptık. Uzmanlık alanı mühendismiş. Ona göre ziyaretçilerin %50-60-ı hastalıklarına şifa bulma niyetiyle gelmektedir. Ziyaretçilerin bazıları ise ortanın üzerinde veya zengin insanlarmış. Bazı ziyaretçiler ziyaret kültüründen hiç habersiz, amaçsız, niçin geldiklerinin farkında olmadan bile gelirlermiş. Bazı kadınlar ziyaret kültürüne uygun hazırlık yapmadan, giysilerini de ziyarete layık tarza getirmeden gelirlermiş.

Sohbetimizden hemen sonra, yeraltı camisinin içine 3-4 kadın girdi. Davranışları ilgimizi çekti ve dikkat etmeye başladık. Birisi genç kız gibi ama davranış hareketleri farklıydı. Onlar Kılıet'in kapısı bulunan odaya girdiler. Bir süre sonra sesler çıkmaya başladı, ilgimizi çekti, yaklaştık. Genç kız Kılıet odasına girince sol köşesinde, yüzü köşeye doğru durmakta, yaşlı kadın zikir söylemekteydi. Kız ise rahatsız olmaya başladı, doğru düz duramaz oldu, sürekli hareketleydi. Bu durum yaklaşık 5 dakika sürdü. Sonra yaşlı kadın "iyileştin mi" diye sordu. Onlar çıkıp giderken de "iyileşmiş gibi hissediyorum" şeklindeki seslerini duyduk.

Oradaki çalışanın dediğine göre türbeye yakın oturan hastaları tedavi eden bir kadıymış. Sürekli buraya gelmekteymiş.

Akşam saatlerinde aile gibi gördüğümüz topluca insanlar girdi. İçerisinde yaşlı, beyaz giyinmiş bir kadın bulunmakta. Ziyaret açısından tecrübeli birisi olduğu belliydi. Çocuklarının hepsini Kılıet'in giriş kapısının üzerine oturmalarını emretti ve hepsini oturttu. Giderken de yanındakilere orada bulunan dükkanlardan eşyalar almalarını söylüyordu. Aldığı eşyaların uğur getireceği anlamında söylemekte olduğu anlaşılıyordu: "arabana da bir şeyler al", "kalbin istediği eşyaları alın", "kimse alıcı adama ne alacağı hakkında tavsiyede bulunmasın", şeklinde devam ediyordu sözleri. Bunun gibi sahneler kadınların ziyaret zamanında kendilerini daha rahat hissetmekte ve etrafındakilere de kendi iktidarını göstermeye çalıştıklarının açık belirtileriydi. Buna benzer şekilde davranan kadınları ziyaret ritüellerinde çokça karşılaştırmak mümkündür. Ziyarete kadınların daha çok başvurmalarının sebeplerinin birisi de bu davranışları olabilir diyebiliriz.

Türbenin etrafındaki dükkanlara uğradık. Oradaki çalışanlarla konuşmaya başladık. Bir kadınla sohbet ettik, yaklaşık 55-60 yaşlarında. Satılan hatıralık eşyalarından birisi aniden yere düşerse işaret şeklinde algılıyormuş ve türbeyi ziyaret ediyormuş. Bir de hangi biçimdeki bir eşya düşerse oraya gidermiş. Bu kişi atalarının her zaman yardımında bulduklarını söylemektedir. Benim (araştırmacının) de atalarım bu güne kadar bana yardım etmekteymiş. Atalarımız yukarıdan bizi sürekli takip edermiş. Hatta benim atalarım bana karşılaştıkça kötü niyetli insanları sıkıyormuş, anketimizi almayanları da öyle yaparmış. Her evliyanın üzerinden nur yağıyormuş. İnsanlar oraya geçtiğinde temizlenirmiş.

Türbeye yaklaşırken arabalarında oturan polonyalı turistlerle karşılaşarak konuştuk. Türbeye gelmiş. Onlar için türbenin inşası ve tarihi cazipmiş.

Hoca Ahmed Yesevi türbesini ziyaret etmeye gelen insanlar türbe avlusundan bile önünü türbe tarafına çevirerek sırtıyla kapıdan çıkmaktalar. Çıkarken de öne doğru eğilerek gerilemekte.

Bir orta yaştaki ziyarete gelen ablayla sohbet ettik, kendini Dilfuza abla olarak tanıştırdı. Bu ablaya göre insanlar kendi cennet ve cehennemini kendileri inşa ediyormuş. İnsanın iç dünyası temiz değilse, hep engellerle karşılaşacaktı. Hatta yaşlandığı dönemde ise, çocuklarını bile etkileyebilirmiş. “Yesevi atamızın ruhuyla gurur duyuyorum” diyor. Arslan Bab türbesine gitmiş, orada sırt tarafından bir şey hissetmiş ve onu ataların bir işareti olarak algılamaktadır. Oraya gitme maksadı ise çocuk sahibi olmakmış. Çok geçmeden hamile kalmış, doktorların izin vermemelerine rağmen çocuğunu doğurmuş. Doğum esnasında da ayrıca bir hafiflik hissetmiş. Doktorları ise çocuğunun özel belirtilerinin olduğunu söylemişler. Aynı ziyaretçi ruhların kendisine işaretler vermekte olduklarını söylüyor. Eşine “bugün işine gitmen lazım, yoklama yapılacak” diyormuş, o da gidirmiş, söylediği gerçek çıkarmış. Bazen rüyasında işaretler görürüyormuş.

Farkedildiği gibi, görüştüğümüz ziyaretçilerin çoğunda kadınların mülakatları doğa dışı, duygusal olayları içermekteydi. Konuştuğumuz erkek ziyaretçilerde ise buna benzer özellikler nadir görülmektedir.

Türbe ziyaretlerini gözlemlerken farketmiş davranışlardan birisi de Kur’an okunduğu zaman insanların hepsi dizüstü oturmaktalar. Bu davranışlarından Kur’an’a olan saygılarını farkedebiliriz.

Başka bir ziyaretçi ablayla sohbet ettik, kendini Künsulu olarak tanıştırdı. O oğluna “beni türbeye götür” demiş, oğlu da “türbeye götürüp şirk yapamam” şeklinde yanıt vermiş. Bir saat geçer geçmez oğlu arayıp kaza yaptığını duyurmuş. Kadın bu kazanın sebebini Hoca’ya gösterilen saygısızlığın sonucu olarak algılamaktadır.

Hoca Ahmed Yesevi türbesindeyken bir başka günü, birisinin ziyaretçilere şelpek dağıtmakta olduğunu gördük. Bize de birisini sundu. İnsanlar sabahleyin şelpek dağıtmayı alışkanlık haline getirmiştir. Bu davranışlarıyla vefat eden akrabalarının lehine yaptıklarını ummaktadır. Genelde yerli halk haftanın cuma günlerinde şelpek yapar veya birisi rüyasında akrabalarını gördüğü zaman, işaret olarak algılar ve şelpek yapar. Bu davranış daha çok kültürel davranış olarak

algılanır. Vefat eden akrabalarının kendilerinden istekte bulunduğunu zannederler. Yağda kavurulmuş ekmeğin kokusunu çıkarırsa vefat edenlerin ruhunun tatmin olacaklarını zannetmekte.

Arkadaşım Jengisbek'in (araştırma esnasında hep yanımdaydı) dediklerine göre, Kazakistan'da türbe ziyaretlerinin yoğunlaşmasına "destürlü İslam" kavramı etki etmiştir. Bu kavram radikal İslamcı kişilerin "yasak" dedikleri bazı şeylere yumuşak yaklaşarak, halkın geleneklerini göze alarak davranmayı amaçlamaktadır. Bu iki farklı görüşe sahip insanlar Kazakistan'da bulunmaktadır. Onlardan birileri ziyaret, türbede dua, dilekte bulunma, vs. ritüellere olumlu yaklaşırken, diğer görüştekiler bunların hepsini şirk ameller olarak algılamaktadır. Bu görüşlerin sonucu halkın genel anlayışına olumsuz etkisini yansıtmaktadır.

Arıstan Bab türbesine geldik. Orada ziyarete mensuplarını getiren cemaat başkanıyla karşılaştık. Kendisine atalarının yetenek verdiğini, insanları tedavi edebilen özelliğinin olduğunu söyledi. Buluşmamızın da tesadüfi olmadığını, atalarının öyle istediğini, cemaatıyla birlikte olmamızı istedi.

Birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi ziyaret konusunda kadınlar kendilerini aktif göstermektedir. Söz konusu ziyaretçileri yöneten başkan da kadın idi. Kendini öncülük etme konusunda başarılı göstermeye çalışmaktaydı. Toplumun üyelerine nasıl davranmaları gerektiğini hep söylemekteydi. Bu işlerinden kendisinin de çok memnun olduğunu davranışlarından farketmek mümkündü.

Akşam karanlığında Arıstan Bab türbesinin içeriğine girdik. Türbe iki bölümden oluşmaktadır. Bir tarafındaki odada Arıstan Bab'ın kabri bulunmakta, diğer tarafında ise bir mescid bulunmaktadır. Mescid/Cami denilen odada geceleme gelen ziyaretçiler olmaktadır. Biz girdiğimizde, gece saatlerinde orası kalabalıktı. Bazıları oturmakta, bazıları yatmakta, bazıları namaz kılmakta, bazıları dua etmekte, bazıları uyumakta. Oda erkek-kadın olarak bölünmemiş, hepsi karışık bulunmaktadır. Küçük bir caminin içinde erkek-kadın karışık elli üzeri kişi bulunmaktaydı. Yaklaşık tamamının zor durumda olduğu, herhangi bir yardım umarak geldikleri yüzlerinden belliydi.

Arıstan Bab türbesi önünde kuyu bulunmakta. Ziyarete gelenler kuyu suyunu tedavi amaçlı kullanmaktalar. Bazıları şişelere doldurup kendileriyle götürmekte. Kuyu suyu aşırı tuzlu ve içilmesi mümkün değildir. Kuyu etrafı ziyaretçilerle

doluydu. Yüzlerini ellerini yıkamaktalar. Kızının ellerine su dökmekte olan annesi ile kızın hareketleri ilgimizi çekti. Uzaktan izleyip durduk. Yıkanmakta olan kız “anne yıkanıp bittim, su dökme” şeklinde annesini uyardı. Ama annesi bu ara kızının dediklerine bakmadan su dökmeye devam etti ve elindeki kovada az kalan suyu kızının üzerine döküverdi. Orada kız da “niye böyle yaptın” deyip sinirlenerek annesine bağırdı ve çaresiz bir şekilde ağlamaya başladı. Bunu aşırılığa gitmenin küçük bir örneği olarak algıladık. Annesi de tabi kızına iyi olsun düşünmekte, ama aynı anda doğru bir hareket olmadığına da farkındadır. Buna benzer davranışlarla sıkça karşılaşmak mümkündür. “Ziyaret esnasında çocukların gelişim özelliklerine, duygularına ciddi bir şekilde önem verilmemektedir”.¹⁵⁹ Çocukların dini algılama yetenekleri yetişkinler gibi değildir, ziyaret esnasında bu özelliklerine önem verilmemektedir kısacası.¹⁶⁰ Bazı türbelerde örtünün altında çocuğu bırakma gibi ritüeller yapılmaktadır. “Bilmediği bir ortamda, bir örtü altında belirli bir müddet kalmak çocuk için çok sağlıklı bir psikolojik ortam olmasa gerek”.¹⁶¹

Ziyaretçilerden “tecrübeli” olanları yeni gelenlere nasıl davranması gerektiğini öğretmekteler. Birisi “türbenin duvarını ellerinle sürerek, etrafında dön” diye söylediğini duyduk. Baktığımızda ise kendisinin de bu hareketin ne anlama geldiğini bilmediğini, başkasından gördüklerini aktarmakta olduğunu farkettilik.

Bir ziyaretçi Arıstan Bab’ın kim olduğunu bize sordu. Bundan da ziyaretçilerin o kişi hakkında bilmeden de türbesine gelmekte olduğunu farkedebiliriz.

Baidibek Ata Türbesine doğru yola çıktık. Yolda Akmeşit mağarasını ziyaret ettik. Mağara dışarıdan farkedilmez şekildedir. Ziyaretçilerce sıkça ziyaret edilmektedir. Mağaranın içeriğine indiğimizde içerisi epey geniştir. Girişte kafayı korumak için kask verilmektedir. Mağaranın ortalarına doğru din adamı oturmuştur. Ziyaretçiler ona gelip Kur’an okutmaktalar. Ziyaretçilerin bazıları mağaranın duvarlarına isimlerini yazmışlar, taşları üst-üste koyarak dikleştirilmişler, bozuk paraları taşların diliklerine bırakmışlar. Buradan her türlü batıl inanç belirtilerini karşılaştırmak mümkündür.

Akşamleyin Baidibek Ata türbesine ulaştık. Akşam yemeğini oranın görevlisiyle birlikte yedik

¹⁵⁹ Aday, *Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, s. 296.

¹⁶⁰ John Lawrence Elias, “Ronald Goldman: Dini Gelişim Psikoloğu”, *Birey ve Din. Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, Ali Rıza Aydın (çev.), (der.), İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 95.

¹⁶¹ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 85.

Yanımdaki arkadaşım görevliyi tanıyor, hatta akrabalık bağları varmış aralarında. Orada iki-üç günümüzü geçirdik.

Baidibek Ata türbesi tepe üzerinde bulunmaktadır. Buralara ziyaretçiler sıkça gelmektedir. Devlet yönetimindeki adamlar da gelirlermiş. Rus ziyaretçiler de gelip dua ediyorlarmış. Bazı ziyaretçiler dokümanlarını götürüp, taşın üzerine koyarak dua ederlermiş.

Bundan sonra Jılak Ata pınarına ziyarete geldik. Pınara ulaşmak için merdivenlerle aşağı doğru inmek lazım. İndiğimizde aşağıda ziyaretçiler için mekan hazırlanmış. Gecelemeye gelenler için çadır, yemek hazırlama ocakları vs bulunmaktadır. Biz indiğimizde Kazakistan'ın başkentinden ailece ziyaretçiler gelmişti. Bunların da orta yaşların üzerindeki bir kadının yönetimi altında geldiğini farkettilik. Biz geldiğimizde sofraya hazırlanmış, yemekler yeni getirilmiş durumdaydı. Bizim gelmemizi iyiliğin nişanı olarak algıladılar ve sofraya davet ettiler. Orada sabit görevde olan din görevlisi bulunmaktaydı. O insanlara ziyaret şartlarını, kurallarını anlatmış. Orası da sıkça ziyaret edilen mekanmış. Pınar suyunda yıkandıktan sonra güneş ve mevsim alerjisi gibi hastalıklarımın geçtiğini farkettilim.

Görüldüğü gibi bu bölümde gözlemlerimiz esnasında elde ettiğimiz verilerin bazılarını kaydettik. Türbeleri görmek ve ziyaretçilerle bizzat görüşmek araştırmamızın kalitesini artırmada önemli role sahiptir. Her görüşme kendi içerisinde tüm ziyaretçilerde ortak olan özellikleri taşımaktaydı. Bu da ziyaretçilerin bir arada kaynaşmalarının açık belirtileridir belki. Ziyaret ritüelleri insanları etkilediği gibi insanlar da birbirlerini etkilemektedir.

2.2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Durumları

Bu bölümde araştırmamıza katılan katılımcıların sosyo-demografik durumları belirtilmektedir.

2.2.1. Cinsiyet Durumları

Tablo 2.1. Cinsiyete Göre Dağılım

CİNSİYET	N	%
Erkek	116	39.2
Kadın	180	60.8
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 296 kişinin %39,2’si (N=116) erkek, %60,8’i (N=180) kadındır. Ziyarete gelen kadınların sayısı erkeklerden fazladır ve anket çalışmalarımıza yardım etmeye kadın ziyaretçiler daha çok istekli olmuşlardır.

Burada şöyle bir bilgi de verebiliriz. Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Başkanlığı Temmuz 2019 açıklamalarına göre, kadınların sayısı erkeklerden % 6,3 oranında fazla gözükmektedir.¹⁶²

2.2.2. Yaş Durumları

Tablo 2.2. Yaşa Göre Dağılım

YAŞ	N	%
13-21	38	12.8
22-35	140	47.3
36-65	117	39.5
65-...	1	.3
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 296 kişinin %12,8’i (N=38) 13-21 yaş aralığında, %47,3’ü (N=140) 22-35 yaş aralığında, %39,5’i (N=117) 36-65 yaş aralığında, %0,3’ü (N=1) ise 65 yaşın üzerinde bulunmaktadır.

Gözlemlerimizde de farkettiğimiz gibi ziyaretçilerin çoğu orta yaş ve üzeri olarak görülmektedir. 18 yaşına ulaşmayanlar akrabalarıyla birlikte gelmektedirler. Orta yaş ve üzeri ziyaretçiler tek başına veya ailece gelmektedirler. 65 ve üzeri yaş ortalamasında olanlar genelde ailesinden birilerinin yardımıyla gelmektedirler. Bu sonuçlardan da ziyaretçilerin genel yaş oranının zaman geçtikçe gençleşmekte olduğunu tahmin edebiliriz. Çocukların da erken yaşlarından itibaren ebeveynleriyle birlikte ziyarete getirilmesi, bu tahminimize temel oluşturabilir.

¹⁶² “Қазақстанда Әйелдердің Саны Ерлерге Қарағанда 500 Мыңға Артық”, 24.kz, 2019, <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/336339-aza-standa-jelderdi-sany-erlerge-ara-anda-500-my-a-arty-erdo-sarapshylary>, (02.03.2020).

2.2.3. Medeni Durumları

Tablo 2.3. Medeni Duruma Göre Dağılım

MEDENİ DURUM	N	%
Evli	165	55.7
Bekar	131	44.3
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.3'te görüldüğü gibi araştırmaya katılanların %55,7'si (N=165) evli, %44,3'ü (N=131) bekarıdır. Ziyarete gelenlerin çoğu zaman ailece geldikleri görülmektedir. Anket sunulduğu zaman çiftlerin ikisine de birlikte sunulmasından dolayı evlilerin fazla olması doğal görünebilir.

2.2.4. Öğrenim Durumları

Tablo 2.4. Öğrenim Durumuna Göre Dağılım

ÖĞRENİM DURUMU	N	%
Okur yazar	1	.3
İlkokul mezunu	7	2.4
Orta okul mezunu	44	14.9
Meslek okulu mezunu	13	4.4
Kolej mezunu	33	11.1
Üniversite mezunu	166	56.1
Yüksek lisans mezunu	29	9.8
Doktora mezunu	3	1.0
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.4'te görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların öğrenim durumlarını incelediğimizde, okur yazar olanların oranı %0,3 (N=1), ilkokul mezunlarının oranı %2,4 (N=7), orta okul mezunlarının oranı %14,9 (N=44), meslek okulu mezunlarının oranı %4,4 (N=13), kolej mezunlarının oranı %11,1 (N=33), üniversite mezunlarının oranı %56,1 (N=166), yüksek lisans mezunlarının oranı %9,8 (N=29), doktora mezunlarının oranı %1,0 (N=3) olmuştur.

Araştırmamızda üniversite mezunlarının yüzdesi öne çıkmaktadır. Bunu orta okul mezunu olanlar takip etmekte, sonra da kolej mezunu olanlar gelmektedir. Halkın çocuklarını okutmaya yatkın olan kültürünü hesaba katarsak, örneklemeler ziyaretçilerin evrenini temsil etmektedir diyebiliriz. Bir başka durum da anketimizin henüz ilkokul ve ortaokul yaşlarında olan gençleri de kapsamakta olduğunu hatırlatmak isteriz.

2.2.5. Meslek Durumları

Tablo 2.5. Meslek Gruplarına Göre Dağılım

MESLEK	N	%
Ev hanımı	16	5.4
Esnaf, Zanaatkar	5	1.7
Memur	23	7.8
İşçi	50	16.9
Öğretmen	111	37.5
Öğrenci	31	10.5
Emekli	10	3.4
İş arıyor	8	2.7
Çiftçi	2	.7
Tüccar-Sanayici-İşletmeci	29	9.8
Serbest meslek (Avukat, Mühendis vb.)	11	3.7
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.5'te görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların mesleklerini incelediğimizde, ev hanımı olanların oranı %5,4 (N=16), esnaf, zanaatkar olanların oranı %1,7 (N=5), memur olanların oranı %7,8 (N=23), işçilerin oranı %16,9 (N=50), öğretmenlerin oranı %37,5 (N=111), öğrencilerin oranı %10,5 (N=31), emeklilerin oranı %3,4 (N=10), iş arayanların oranı %2,7 (N=8), çiftçilerin oranı %0,7 (N=2), tüccar-sanayici-işletmecilerin oranı %9,8 (N=29), serbest meslek (avukat, mühendis vb.) sahibi olanların oranı %3,7 (N=11) olmuştur.

Yüzdesi açısından öne çıkan öğretmen mesleğine sahip olanlardır (%37,5). Onları işçiler (%16,9) takip etmekte, sonra ise sırayı öğrenciler (%10,5) almaktadır.

2.2.6. Sosyo-Ekonomik Durumları

Tablo 2.6. Sosyo-Ekonomik Düzeylerine Göre Dağılım

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY	N	%
Çok kötü	1	.3
Kötü	4	1.4
Orta	141	47.6
İyi	122	41.2
Çok iyi	28	9.5
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.6'da görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların sosyo-ekonomik düzeylerini incelediğimizde, çok kötü düzeyde olanların oranı %0,3 (N=1), kötü düzeyde olanların oranı %1,4 (N=4), orta düzeyde olanların oranı %47,6 (N=141),

iyi düzeyde olanların oranı %41,2 (N=122), çok iyi düzeyde olanların oranı ise %9,5 (N=28) olmuştur.

Araştırmaya katılanların çoğunluğu (%47,6) kendini orta sosyo-ekonomik düzeyde olarak algılamaktadırlar. İkinci sırada kendilerini iyi sosyo-ekonomik düzeye (%41,2) sahip sayanlar, üçüncü sırada ise çok iyi sosyo-ekonomik düzeye sahip (%9,5) olanlar gelmektedir. Kendi sosyo-ekonomik düzeyini kötü veya çok kötü olarak algılayanların yüzdesi neredeyse yok diyecek kadar az bulunmaktadır. Bu da örneklemin genel olarak maddi durumlarını iyi olarak algıladıklarını göstermektedir.

2.2.7. Yaşadığı Bölgeye Göre Durumları

Tablo 2.7. Kazakistan'ın Hangi Bölgesinde Oturmakta Olduğuna Göre Dağılım

BÖLGELER	N	TOPLAM %	GEÇERLİ %
Türkistan bölgesi	154	52.0	56.4
Kızılorda bölgesi	25	8.4	9.2
Akmola bölgesi	9	3.0	3.3
Jambıl bölgesi	15	5.1	5.5
Almaty bölgesi	38	12.8	13.9
Aktöbe bölgesi	2	.7	.7
Mangıstau bölgesi	5	1.7	1.8
Batı Kazakistan bölgesi	4	1.4	1.5
Pavlodar bölgesi	1	.3	.4
Atrau bölgesi	6	2.0	2.2
Doğu Kazakistan bölgesi	10	3.4	3.7
Karagandı bölgesi	3	1.0	1.1
Kostanay bölgesi	1	.3	.4
TOPLAM	273	92.2	100.0
Cevapsız	23	7.8	
TOPLAM	296	100.0	

Tablo 2.7'de gördüğümüz gibi, araştırmaya katılanların oturduğu bölgelerine göre dağılımını incelediğimizde, Türkistan bölgesinde oturmakta olanların oranı %52,0 (N=154), Kızılorda bölgesinde oturmakta olanların oranı %8,4 (N=25), Akmola bölgesinde oturmakta olanların oranı %3,0 (N=9), Jambıl bölgesinde oturmakta olanların oranı %5,1 (N=15), Almaty bölgesinde oturmakta olanların oranı %12,8 (N=38), Aktöbe bölgesinde oturmakta olanların oranı %0,7 (N=2), Mangıstau bölgesinde oturmakta olanların oranı %1,7 (N=5), Batı Kazakistan bölgesinde oturmakta olanların oranı %1,4 (N=4), Pavlodar bölgesinde oturmakta olanların oranı

%0,3 (N=1), Atırâu bölgesinde oturmakta olanların oranı %2,0 (N=6), Doğu Kazakistan bölgesinde oturmakta olanların oranı %3,4 (N=10), Karagandı bölgesinde oturmakta olanların oranı %1,0 (N=3), Kostanay bölgesinde oturmakta olanların oranı %0,3 (N=1) olmuştur. Araştırmaya katılanların sayısı 296 iken, bu soruyu yanıtlayanların sayısı %92,2 (N=273), boş bırakanların sayısı %7,8 (N=23) dir.

Kazakistan'ın halk sayısı dağılımı her bölgesinde denk bir şekilde bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda tüm halkın %55 oranının Güney Kazakistan'da (Türkistan bölgesinde) yerleşmekte olduğu söylenmektedir.¹⁶³ Tabloda ise halkın yoğun yerleştiği bölgeler öne çıkmaktadır. Bunlar ise Türkistan bölgesi, Kızılorda bölgesi, Almaty bölgesi, Jambıl bölgesidir. Buna göre örnekleminiz evreni temsil etmektedir diyebiliriz.

2.2.8. Hayat Geçirdiği Mekanlarla İlgili Durumları

Tablo 2.8. Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yere Göre Dağılım

HAYATININ ÇOĞUNLUĞUNU GEÇİRDİĞİ YER	N	%
Köyde	74	25.0
Küçük kasabada	14	4.7
Küçük şehirde	109	36.8
Büyük şehirde	99	33.4
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.8'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların hayatının çoğunluğunu geçirdiği yerleri incelediğimizde, hayatının çoğunluğunu köyde geçirenlerin oranı %25,0 (N=74), küçük kasabada geçirenlerin oranı %4,7 (N=14), küçük şehirde geçirenlerin oranı %36,8 (N=109), büyük şehirde geçirenlerin oranı ise %33,4 (N=99) olmuştur.

Hayatının çoğunluğunu geçirdiği yere göre değerlendirme yaptığımızda, dengeli bir dağılımın olduğunu söyleyebiliriz. Genelde insanların çoğunluğu çocukluk dönemini köylerde, küçük kasaba ve şehirlerde geçirirler. Sonra da türlü sebeplerle (eğitim, iş, evlilik sv.) büyük şehirlere yerleşirler. Hatta şehirde yaşayanların çoğunluğu köylerle bağlantısını koparmamaktadır. Çünkü ya anne babası, ya da akrabaları köyde yaşamaktadır. Genel olarak köy halkının şehirlere

¹⁶³ Бейсен Ахметұлы, “Қазақстандағы Халық Саны мен Ел Демографиясы Туралы Қызықты Деректер”, informburo.kz, 2018, <https://informburo.kz/kaz/azastanday-haly-sany-men-el-demografiyasy-turaly-zyty-dereker.html>, (04.03.2020).

akımının başlangıcı Sovyetler döneminden sonra (1991-1992 yıllar) başlanmıştır diyebiliriz.

2.3. Dini Tutum ve Davranış Durumları

2.3.1. Dini Davranış Durumu

Tablo 2.9. Dini Davranış Durumuna Göre Dağılım

DİNİ DAVRANIŞ DURUMU	N	%
Dinin bütün gereklerini yerine getiririm	82	27.7
Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm	139	47.0
Dinin gereklerini çok az yerine getiririm	56	18.9
Dinin gereklerini hiç yerine getirmem	19	6.4
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.9’da görüldüğü gibi araştırmaya katılanların dini davranış durumları incelendiğinde, dinin bütün gereklerini yerine getiririm diyenlerin oranı %27,7 (N=82), dinin gereklerini kısmen yerine getiririm diyenlerin oranı %47,0 (N=139), dinin gereklerini çok az yerine getiririm diyenlerin oranı %18,9 (N=56), dinin gereklerini hiç yerine getirmem diyenlerin oranı %6,4 (N=19) olmuştur.

Genel olarak dinin gereklerini çok veya az bir şekilde yerine getirenlerin türbe ziyaretlerinde daha çok buldukları anlaşılmaktadır. “İslami inanç düzeyi yüksek olan kişilerin popüler dindarlık düzeylerinin de yüksek olduğu kanıtlanan araştırmalar bulunmaktadır”.¹⁶⁴ Dolayısıyla, örneklemimizin büyük çoğunluğunun (% 74.7) dinin gereklerini kısmen ya da bütünüyle yerine getirdiğini söyleyebiliriz.

2.3.2. Allah’a İnanç Durumu

Tablo 2.10. Allah’a İnanç Durumuna Göre Dağılım

ALLAH’A İNANÇ DURUMU	N	%
Allah’ın varlığına inanıyorum	291	98.3
Allah’ın varlığına inanmıyorum	1	.3
Bu konuda şüphe içindeyim	4	1.4
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.10’da görüldüğü gibi araştırmaya katılanların Allah’a inanç durumlarını incelediğimizde, Allah’ın varlığına inanıyorum diyenlerin oranı %98,3

¹⁶⁴ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 279.

(N=291), Allah'ın varlığına inanmıyorum diyenlerin oranı %0,3 (N=1), bu konuda şüphe içindeyim diyenlerin oranı ise %1,4 (N=4) olmuştur.

Genel olarak katılımcıların büyük çoğunluğu (% 98.3) Allah'ın varlığına inanmaktadır.

2.3.3. Dini Bilgi Edindiği Yerle İlgili Bulgular

Tablo 2.11. Dini Bilgiyi Daha Çok Nerede Edindiğine Göre Dağılım

DİNİ BİLGİ ALDIĞI YER	N	%
Ailemden	113	24.6
Arkadaşımdan	43	9.3
Camilerden	88	19.1
Kuran kurslarından	42	9.1
Dini gruplardan	10	2.2
Okulda Din Kültürü derslerinde	25	5.4
Üniversitede	12	2.6
Kendim araştırarak	83	18.0
Dinle ilgili eğitim almadım	30	6.5
Diğer	14	3.0
TOPLAM	460	100.0

Tablo 2.11'de görüldüğü gibi katılımcıların dini bilgileri daha çok nereden aldıklarını incelediğimizde, ailemden diyenlerin oranı %24,6 (N=113), arkadaşlarımdan diyenlerin oranı %9,3 (N=43), camilerden diyenlerin oranı %19,1 (N=88), Kur'an kurslarından diyenlerin oranı %9,1 (N=42), dini gruplardan diyenlerin oranı %2,2 (N=10), okulda din kültürü derslerinde diyenlerin oranı %5,4 (N=25), üniversitede diyenlerin oranı %2,6 (N=12), kendim araştırarak diyenlerin oranı %18,0 (N=83), dinle ilgili eğitim almadım diyenlerin oranı %6,5 (N=30), diğer yanıtını işaretleyenlerin oranı ise %3,0 (N=14) olmuştur. Toplam kişi sayısının yüksek çıkması (N=460) sorumuzun çoklu yanıtı olmasındandır. Bir katılımcı birden fazla yanıtı işaretleyebilmektedir. Dolayısıyla, hangi seçeneğin daha çok işaretlenmesine göre sonuç çıkmaktadır.

Aile kurumunun dini bilgi vermede ilk sırada (%24,6) yer almakta olduğu farkedilmektedir. Sonra ise camilerden alanlar (%19,1) gelmektedir. Bunu camilerde sistemli şekilde ders verilmesiyle bağdaştırabiliriz. Halk arasına dışarıdan gelen cemaatlerin ters bilgilerinin etkilerini önlemek için devletin halkı dini açıdan bilgilendirme siyaseti ile bağlantılı etkinlikler bolca uygulanmaktadır. Bu etkinlikler de bazı camilerin sayesinde gerçekleşmektedir. Katılımcıların dini bilgi aldığı

yerlerden üçüncü sırada ise kendisi araştırarak bilgi edinenler (%18,0) gelmektedir. Bu da halkı dini açıdan bilgilendirmenin hala yetersiz kaldığını, birçok kişinin kendisinin araştırmak zorunda olduğu anlamına gelmektedir diyebiliriz.

“Diğer” yanıtını işaretleyen katılımcılar da olmuş ve onların sayısı on dört kişiden oluşmaktadır:

- Onlardan beş katılımcı dini bilgiyi medreseden aldıklarını belirtmiştir. Bu da Kazakistan’da dini medreselerin çalışmakta olduğunu bildirmektedir. Medreselerin bazıları camiler yanında bulunduğu gibi, dini cemaatlerin de farklı yerlerde medreseleri bulunmaktadır.
- Üç katılımcı da bilim ocaklarından aldıklarını belirtmiştir: - *İlahiyattan yüksek lisans mezunuyum;* - *Kurstan ve üniversiteden;* - *Üniversiteden.*
- İki katılımcı internetten öğrendiklerini belirtmiştir: - *Telefonda Kazakistan dintanu sitelerinden;* - *İnternetten;*
- Üç katılımcı da dini bilgi almadıklarını yazmışlardır: - *Hiç bir yerde;* - *Dini bilim dalında okumadım;* - *Din hakkında her şeyi bilirim diyemem ama dini bilirim;*
- Bir katılımcı da rüyasında ilham verildiğini yazmıştır: - *Rüyamda ilham verildi.*

2.3.4. Namaz Kılma Durumuyla İlgili Bulgular

Tablo 2.12. Namaz Kılma Durumuna Göre Dağılım

NAMAZ KILMA DURUMU	N	%
Hiç kılmam	131	44.3
Ara sıra kılarım	33	11.1
Cuma ve bayram namazlarını kılarım	26	8.8
Beş vakit kılarım	106	35.8
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.12’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların namaz kılma durumlarını incelediğimizde, hiç kılmam diyenlerin oranı %44,3 (N=131), ara sıra kılarım diyenlerin oranı %11,1 (N=33), Cuma ve bayram namazlarını kılarım diyenlerin oranı %8,8 (N=26), beş vakit kılarım diyenlerin oranı %35,8 (N=106) olmuştur.

Katılımcılardan hiç namaz kılmayanların oranı en yüksek (%44,3) düzeydedir. Bunu “beş vakit namaz kılarım” diyen katılımcıların oranı (%35,8) takip etmektedir. Üçüncü sırada ise ara sıra namaz kılan (%11,1) katılımcıların oranı gelmektedir.

Genel olarak söylersek, katılımcıların yarıdan fazlasının (% 55.7) arasına da olsa namaz kıldığı görülmektedir.

2.3.5. Oruç Tutma Durumuyla İlgili Bulgular

Tablo 2.13. Oruç Tutma Durumuna Göre Dağılım

ORUÇ TUTMA DURUMU	N	%
Ramazan ayında her gün oruç tutarım	154	52.0
Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	32	10.8
Ramazan ayında hiç oruç tutmam	64	21.6
Sağlığım nedeniyle oruç tutamam	46	15.5
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.13'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan deneklerin oruç tutma durumlarını incelediğimizde, ramazan ayında her gün oruç tutarım diyenlerin oranı %52,0 (N=154), ramazan ayında ara sıra oruç tutarım diyenlerin oranı %10,8 (N=32), ramazan ayında hiç oruç tutmam diyenlerin oranı %21,6 (N=64), sağlığım nedeniyle oruç tutmam diyenlerin oranı %15,5 (N=46) olmuştur. Böylece ramazan ayında her gün oruç tutarım diyenlerin oranı (%52,0) ilk sırada gelmektedir. Hiç oruç tutmayanların oranı ise düşük (%21,6) gözükmektedir. Genel olarak halkın çoğunun namazdan daha çok oruç ibadetini uyguladığı anlaşılmaktadır. Ramazan ayında arasına da olsa oruç tutanların toplam oranı (% 62.8) azımsanmayacak kadar yüksektir. Bunu ramazan ayında oluşan dini atmosfer, insanların dine olan yakınlığı, insanların birbirlerine olan saygılarının artması, iftar etkinliklerinin halk arasında iyi teşvik edilmesi, oruç hakkında dini vaazların çokça yaygın olmasıyla vs. açıklayabiliriz.

2.3.6. Dini Bilgi Düzeyiyle İlgili Bulgular

Tablo 2.14. Dini Bilgi Düzeyi Dağılımı

DİNİ BİLGİ DÜZEYİ	N	%
Çok yetersiz	6	2.0
Yetersiz	41	13.9
Orta	161	54.4
İyi	64	21.6
Çok iyi	24	8.1
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.14'te görüldüğü gibi araştırmaya katılanların dini bilgi düzeyini incelediğimizde, çok yetersiz diyenlerin oranı %2,0 (N=6), yetersiz diyenlerin oranı

%13,9 (N=41), orta diyenlerin oranı %54,4 (N=161), iyi diyenlerin oranı %21,6 (N=64), çok iyi diyenlerin oranı ise %8,1 (N=24) olmuştur. Dolayısıyla, katılımcıların yarısından fazlası (%54,4) dini bilgi düzeylerini orta olarak, yaklaşık %29.7 oranı ise iyi ve çok iyi olarak belirtmiştir.

2.4. Alkollü İçecek Kullanma Durumları

2.4.1. Alkollü İçecek Kullanma Durumuyla İlgili Bulgular

Tablo 2.15. Alkollü İçecek Kullanma Durumuna Göre Dağılım

ALKOLLÜ İÇECEK KULLANMA DURUMU	N	%
Evet	46	15.5
Hayır	250	84.5
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.15'te görüldüğü gibi araştırmaya katılanların alkollü içecek kullanıp kullanmamalarını incelediğimizde, alkollü içecek kullanırım diyenlerin oranı %15,5 (N=46), alkollü içecek kullanmam diyenlerin oranı ise %84,5 (N=250) olmuştur. Dolayısıyla, ziyarete gelenlerin içinde alkol kullananların oranının fazla olmadığını söyleyebiliriz. İnsanların alkol kullanma alışkanlıklarından kurtulma maksadıyla da türbe ziyaretleri yapabilmekte olduklarını da hatırlatmak isteriz.

2.4.2. Alkollü İçecek Kullanma Sıklığıyla İlgili Bulgular

Tablo 2.16. Alkol Tüketme Sıklığına Göre Dağılım

ALKOL TÜKETME DURUMU	N	TOPLAM %	GEÇERLİ %
Nadiren	30	10.1	65.2
Ara sıra	16	5.4	34.8
TOPLAM	46	15.5	100.0
Cevapsız	250	84.5	
TOPLAM	296	100.0	

Tablo 2.16'da görüldüğü gibi alkollü içecek kullananların alkol tüketme sıklıklarını incelediğimizde, nadiren tüketirim diyenlerin oranı %10,1 (N=30), ara sıra tüketirim diyenlerin oranı ise %5,4 (N=16) olmuştur. Bu soruyu sadece alkollü içecek kullanırım diyen 46 kişi yanıtlamıştır.

2.5. Türbe Ziyareti İle İlgili Bulgular

2.5.1. Türbeden İlk Defa Haberdar Olmayla İlgili Bulgular

Tablo 2.17. Türbeden İlk Defa Nasıl Haberdar Olduğuna Göre Dağılım

TÜRBE DEN İLK DEFA HABERDAR OLAN YER	N	%
Ailemden	100	33.8
Çevremden	81	27.4
Din adamlarından	20	6.8
Tarikat büyüklerinden	8	2.7
Televizyon veya basından	43	14.5
Kitap veya dergilerden	27	9.1
Burada yaşadım veya yaşıyorum	9	3.0
Diğer	8	2.7
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.17’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin türbeden ilk defa nasıl haberdar olduklarını incelediğimizde, ailemden diyenlerin oranı %33,8 (N=100), çevremden diyenlerin oranı %27,4 (N=81), din adamlarından diyenlerin oranı %6,8 (N=20), tarikat büyüklerinden diyenlerin oranı %2,7 (N=8), televizyon veya basından diyenlerin oranı %14,5 (N=43), kitap ve dergilerden diyenlerin oranı %9,1 (N=27), burada yaşadım veya yaşıyorum diyenlerin oranı %3,0 (N=9), diğer yanıtını verenlerin oranı ise %2,7 (N=8) olmuştur. Görüldüğü gibi türbe hakkında ilk haberdar olma açısından aile ilk sırada (%33,8) yer almaktadır, ikinci sırada ise çevresinden duyduğu (%27,4) gelmektedir.

Kazak halkının kültürel yapısında aile ve akraba bağlarına ciddi önem verilmektedir. Genelde akrabalık çevresi geniş olmaktadır ve birbirlerini kolayca etkileyebilmektedir. Bu kültürel özelliklerin türbe ziyaretleri konusunda da kendi belirtilerini gösterdiği kanaatindeyiz.

Bu soru “diğer” şikkını da içermektedir ve bu da katılımcıların başka hangi kaynaklardan öğrendiklerini belirtebilmesine yardımcı olmuştur. “Diğer” şikkını yanıtlayanların cevapları aşağıdaki şekilde oluşmaktadır:

- Yedi katılımcı türbeden ilk defa okulda haberdar olduklarını belirtmiştir: - *Yesevitanı dersinden;* - *Tarih dersinden;* - *Okuldan;* - *Türkistan’a okula gittiğim zaman;* - *Okulda tarih dersinden;* - *Okuldan.*
- Başka iki katılımcının birisi internet aracılığıyla diğeri de hatırlamadığını bildirmişlerdir: - *Hatırlamıyorum;* - *İnternette.*

2.5.2. Ziyaretten Önce Yaptığı Hazırlıklarla İlgili Bulgular

Tablo 2.18. Ziyarete Gelirken Ne Gibi Hazırlıklar Yaptığına Göre Dağılım

TÜRBEYE GELİRKEN YAPTIĞI HAZIRLIKLAR	N	%
Nafile namaz kılarım	40	10.8
Bir fakire yardım ederim	41	11.1
Abdest alırım	212	57.1
Bir şey yapmam	53	14.3
Diğer	25	6.7
TOPLAM	371	100.0

Tablo 2.18’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin türbe ziyaretine gelirken ne gibi hazırlıklar yaptıklarını incelediğimizde, nafile namaz kılarım diyenlerin oranı %10,8 (N=40), bir fakire yardım ederim diyenlerin oranı %11,1 (N=41), abdest alırım diyenlerin oranı %57,1 (N=212), bir şey yapmam diyenlerin oranı %14,3 (N=53), diğer yanıtı verenlerin oranı ise %6,7 (N=25) olmuştur. Görüldüğü gibi katılımcıların çoğu (% 57.1) ziyaretine giderken abdest almaktadır.

“Diğer” yanıtına açıklamada bulunanlar ise şunları söylemişlerdir:

- Beş katılımcı Kur’an okuyarak, bağışlayarak geldiklerini belirtmiştir: - *Kur’an bağışlarım*; - *Ölenlere Kur’an bağışlarım, toplum eylemcilerini deren tanımaya ve yeni açıdan tanımaya imkan elde ederim*; - *Abdestimi alır, Kur’an, Fatıha, İhlas surelerini vb okurum*; - *İhlas süresini 11 kere okuyup giririm*; - *Kur’an bağışlarım*.
- Sekiz katılımcı da niyet ederek geldiklerini belirtmiştir: - *Niyet ederim*; - *Güvenerek gelirim*; - *Niyet edip, iyilik düşünürüm*; - *Niyet ederim*; - *Niyet ederek gelirim*; - *Niyet, dua ederim*; - *Niyet ederek gelirim*; - *Allah’a niyet ederek gelirim*.
- Üç katılımcı da dua ederek geldiklerini belirtmişlerdir: - *Zorda kalanlar için dua ederim*; - *Temizlenip, bildiği duamızı bağışlayıp gelirim*; - *Dua ederim*.
- Beş katılımcı da sadaka vererek geldiklerini belirtmişlerdir: - *Sadaka veririm*; - *Sadaka veririm*; - *Kitap okurum, sadaka veririm*; - *Sadaka veririm*; - *Sadaka veririm*.
- Farklı yanıt verenler de olmuştur: - *Başımı örtüp, şelppek pişiririm*; - *Perfüm kullanırım*; - *Günahlarıma af dilerim*; - *Bilmem*.

2.5.3. Ziyarete Gelme Sıklığıyla İlgili Bulgular

Tablo 2.19. Ziyarete Gelme Sıklığına Göre Dağılım

TÜRBELERE GELME SIKLIĞI	N	%
İlk defa geliyorum	31	10.5
Ara sıra gelirim	212	71.6
Mübarek gün ve gecelerde gelirim	7	2.4
Sıklıkla gelirim	46	15.5
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.19’da görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin türbelere gelme sıklıklarını incelediğimizde, ilk defa geliyorum diyenlerin oranı %10,5 (N=31), ara sıra gelirim diyenlerin oranı %71,6 (N=212), mübarek gün ve gecelerde gelirim diyenlerin oranı %2,4 (N=7), sıklıkla gelirim diyenlerin oranı ise %15,5 (N=46) olmuştur. Görüldüğü gibi katılımcıların çoğu türbe ziyaretlerine ara sıra gelmekte (%71,6) olduklarını belirtmiştir.

2.5.4. Aile Fertlerinin Ziyarete Bulunmasıyla İlgili Bulgular

Tablo 2.20. Ailesinde Türbe Ziyaretinde Bulunanların Olup Olmamasına Göre Dağılım

AİLESİNDE TÜRBE ZİYARETİNDE BULUNANLAR	N	%
Evet	225	76.0
Hayır	71	24.0
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.20’de gördüğümüz gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin ailesinde ziyarete bulunanlar olup olmamasını incelediğimizde, ailesinde türbe ziyaretinde bulunanların olduğunu bildirenlerin oranı %76,0 (N=225), ailesinde türbe ziyaretinde bulunanların olmadığını bildirenlerin oranı ise %24,0 (N=71) olmuştur. Katılımcıların çoğunun (%76,0) ailesinde ziyarete başvuranların bulunduğu görülmektedir. Bu da türbe ziyaretlerinde ailenin rolünün küçümsenmeyecek kadar etkili olduğu anlamına gelmektedir diyebiliriz.

2.5.5. Türbedeki Kişinin Şefaata İnançla İlgili Bulgular

Tablo 2.21. Türbedeki Kişinin Şefaata Olacağına İnanıp İnanmamasına Göre Dağılım

TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATÇİ OLMASINA İNANÇ DURUMU	N	%
Kesinlikle şefaata olur	78	26.4
Belki şefaata olur	125	42.2
Şefaata olacağına inanmıyorum	79	26.7
Diğer	14	4.7
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.21’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin türbedeki kişinin öte dünyada / öldükten sonra şefaata olacağına inanıp inanmamalarını incelediğimizde, kesinlikle şefaata olacağına inananların oranı %26,4 (N=78), belki şefaata olur diyenlerin oranı %42,2 (N=125), şefaata olacağına inanmayanların oranı %26,7 (N=79), diğer yanıtı verenlerin oranı ise %4,7 (N=14) olmuştur. Görüldüğü gibi katılımcıların çoğunluğunun şefaata konusunda şüphe içinde olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü görüşmelerimiz esnasında katılımcıların çoğunun şefaata meselesinde bilgisiz olduklarını farkettiler. “Diğer” şikkına verilen yanıtlarda da katılımcılar bu konuda bir şey bilmediklerini yazmışlardır.

Katılımcıların % 4,7 oranı “diğer” şikkını yanıtlamışlardır. Yanıtlar aşağıdaki şekilde oluşmuştur:

- Çoğu şefaata konusunu bilmediklerini veya anlamadıklarını yazmışlardır: - *Bilmem;* - *Allah bilir;* - *Bilmem, Allah’ın elindedir;* - *Bilmem;* - *Bu konu hakkında düşünmemişim;* - *Bilmem;* - *Bilmem;* - *Gözümle görmedim;* - *Bilmem;* - *Sadece Allah’a güvenirim, O – Büyüktür;* - *Bilmem;* - *Anlamadım;* - *Bilmem;* - *Bilmem.*

2.5.6. Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnançla İlgili Bulgular

Tablo 2.22. Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmamasına Göre Dağılım

TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMCI OLMASINA İNANÇ DURUMU	N	%
Kesinlikle yardımcı olur	68	23.0
Belki yardımcı olur	119	40.2
Yardımcı olacağına inanmıyorum	101	34.1
Diğer	8	2.7
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.22’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmadıklarını incelediğimizde,

kesinlikle yardımcı olacağına inananların oranı %23,0 (N=68), belki yardımcı olur diyenlerin oranı %40,2 (N=119), yardımcı olacağına inanmayanların oranı %34,1 (N=101), diğer yanıtını verenlerin oranı ise %2,7 (N=8) olmuştur. Görüldüğü gibi katılımcıların çoğu (%40,2) belki yardımcı olacağına inandıklarını belirtmiştir. İkinci sırada ise yardımcı olacağına inanmayanların oranı (%34,1) gelmektedir. Sonuçların bu şekilde çıkmasına İslam dinindeki öleden yardım umulmasına olan yasaktan halkın etkilenmesi şeklinde açıklayabiliriz. Katılımcıların çoğu ancak Allah'tan yardım istenmesi gerektiğinin farkındadırlar.

“Diğer” yanıtlarına baktığımızda da katılımcıların çoğunun yardımın sadece Allah'tan dilenmesi gerektiğinin farkında olduklarını görebiliriz:

- Dört katılımcı yardımın Allah'tan olduğunu yazmışlardır: - *Allah'ın izniyle;* - *Allah'ın elindedir;* - *Bilmem, ancak Allah'ın yardımından eminim;* - *Hepsi Allah'ın elindedir.*
- Diğer dört katılımcı da bilmediklerini belirtmiştir: - *Yanıtlayamadım;* - *Bir şey diyemem;* - *Bilmem;* - *Bilmem.*

2.5.7. Türbe Ziyaretinde Yaptığı Davranışla İlgili Bulgular

Tablo 2.23. Türbe Ziyaretinde Duadan Başka Ne Yaptığına Göre Dağılım

ZİYARETTE DUADAN BAŞKA YAPTIĞI DAVRANIŞLAR	N	%
Türbeden toprak alırım veya türbeye toprak getiririm	7	2.0
Bez bağlama, anahtar açma gibi faaliyetlerde bulunurum	10	2.8
Şeker-lokum dağıtırım	5	1.4
Kur'an okur veya okuturum	266	75.8
Adak keserim (koyun, tavuk vb.)	32	9.1
Süpürge hediye ederim	1	0.3
Diğer	30	8.5
TOPLAM	351	100.0

Tablo 2.23'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin türbe ziyaretlerinde duadan başka ne yaptıklarını incelediğimizde, türbeden toprak alırım veya türbeye toprak getiririm diyenlerin oranı %2,0 (N=7), bez bağlama, anahtar açma gibi faaliyetlerde bulunurum diyenlerin oranı %2,8 (N=10), şeker-lokum dağıtırım diyenlerin oranı %1,4 (N=5), Kur'an okur veya okuturum diyenlerin oranı %75,8 (N=266), adak keserim (koyun, tavuk vb.) diyenlerin oranı %9,1 (N=32), süpürge hediye ederim diyenlerin oranı %0,3 (N=1), diğer yanıtını verenlerin oranı

ise %8,5 (N=30) olmuştur. Farkettiğiniz gibi katılımcıların çoğu (%75,8) Kur'an okur veya okutur olduklarını belirtmiştir. Görüşmeler esnasında da gözlemlediğimiz gibi insanlar türbe ziyaretini İslam dininin bir gereği şeklinde algılamaktadırlar. Bu mekanlarda bulunma ve Kur'an okumanın etkisinin daha fazla olduğu kanaatindedirler. Adak keserim diyenlerin oranı (%9,1) da ikinci sıraya yerleşmiştir. Bu da halk arasındaki ölümlerin ruhuna bağışlayıp hayvan kesme, misafirleri ağırlama ve ölünün ruhunun hayattakilerden bir isteklerinin olduğu anlayışının yaygın olduğunun belirtileridir diyebiliriz.

“Diğer” yanıtlarını veren katılımcılar da olmuştur ve cevapları aşağıdaki şekildedir:

- Yedi katılımcı hiç bir şey yapmadıklarını belirtmiştir: - *Hiç bir şey;* - *Hiç bir şey yapmam;* - *Hiç bir şey yapmam;* - *Hiç bir şey;* - *Hiç bir şey;* - *Hiç bir şey yapmam;* - *Hiç bir şey.*
- On katılımcı sadaka verme ve benzeri davranışlarda bulduklarını yazmışlardır: - *Sadaka veririm;* - *Sadaka veririm;* - *Sadaka veririm;* - *Sadaka verir, pınarından su içerim;* - *Sadaka bırakırım;* - *Yedi şelpek, üç metre bez getirir, sadaka veririm;* - *Yedi ekmek dağıtırım;* - *Şelpek, sadaka veririm;* - *Şelpek dağıtırım;* - *Sadaka bırakırım.*
- Sekiz katılımcı da dua, dilekte bulduklarını, Ku'ran okuduklarını belirtmiştir: - *Dua ederim;* - *Dilekte bulunurum;* - *Atalarım Kur'an okuturum;* - *Allah'tan sorar, dilekte bulunur, af dilerim;* - *Molla Kur'an okur, niyet ederim;* - *Dua yaparım;* - *Cemaate gider, eve Kur'an okuturum;* - *Hiç bir şey. Kur'an bağışlamadan başkası aşırı hareketler diye biliyorum.*
- Dört katılımcı da farklı şekilde yanıtlar vermişlerdir: - *Niyet ederiz;* - *Çevresini dönerim;* - *Geceledik, boursak pişirdik;* - *Düşünürüm, anımsarım.*

2.5.8. Türbe Ziyareti Yapma Niyetiyle / Amacıyla İlgili Bulgular

Tablo 2.24. Türbe Ziyaretini Hangi Niyetle / Amaçla Yaptığına Göre Dağılım

ZİYARETİN AMACI	N	%
Çocuk sahibi olabilmek	19	2.9
Kısmet açmak (münasip eş bulmak)	17	2.6
Hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak)	49	7.6
İş bulmak	9	1.4
Geçim sıkıntısından kurtulmak	20	3.1
Ticarette veya işte başarılı olmak, mevki elde etmek	25	3.9
İmtihanlarda başarılı olmak	20	3.1
Derslerde başarılı olmak	10	1.5
Aile içi geçimsizliği düzeltmek	14	2.2
Aile fertlerinin selameti, güvenliği için	82	12.7
Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek	10	1.5
Nazar ve benzerinden kurtulmak	32	5.0
İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak	12	1.9
Kaza ve belalardan korunmak	44	6.8
Günahlardan, manevi kirlilerden arınmak	75	11.6
Sihir-büyüden korunmak	28	4.3
Yerine gelen bir dilek için şükretmek	100	15.5
Bunlara benzer bir niyet, amaç gözetmedim	26	4.0
Diğer	54	8.4
TOPLAM	646	100.0

Tablo 2.24'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin ziyareti hangi niyetle / amaçla yaptıklarını incelediğimizde, çocuk sahibi olabilme niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %2,9 (N=19), kısmet açma (münasip iş bulma) niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %2,6 (N=17), hastalıktan kurtulma (şifa bulma) niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %7,6 (N=49), iş bulma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %1,4 (N=9), geçim sıkıntısından kurtulma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %3,1 (N=20), ticarette veya işte başarılı olma, mevki elde etme niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %3,9 (N=25), imtihanlarda başarılı olma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %3,1 (N=20), derslerde başarılı olma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %1,5 (N=10), aile içi geçimsizliği düzeltme niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %2,2 (N=14), aile fertlerinin selameti, güvenliği için niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %12,7 (N=82), karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltme niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %1,5 (N=10), nazar ve benzerinden kurtulma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %5,0 (N=32),

ıçki, kumar gibi götü alışkanlıklardan kurtulma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %1,9 (N=12), kaza ve belalardan korunma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %6,8 (N=44), günahlardan, manevi kirlerden arınma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %11,6 (N=75), sihir-büyüden korunma niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %4,3 (N=28), yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle / amacıyla yaparım diyenlerin oranı %15,5 (N=100), bunlara benzer bir niyet, amaç gözetmedim diyenlerin oranı %4,0 (N=26), diğer yanıtını verenlerin oranı ise %8,4 (N=54) olmuştur.

Araştırmaya katılan deneklerin ziyarete gelme amaçlarını, yüzdelerine göre sıralarsak, aşağıdaki şekilde oluşmaktadır:

1. Yerine gelen bir dilek için şükretmek	%33,8
2. Aile fertlerinin selameti, güveni için	%27,7
3. Günahlardan, manevi kirlerden arınmak	%25,3
4. “Diğer” yanıtları	%18,2
5. Hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak)	%16,6
6. Kaza ve belalardan korunmak	%14,9
7. Nazar ve benzerinden kurtulmak	%10,8
8. Sihir-büyüden korunmak	%9,5
9. Bir niyet, amaç gözetmeyen	%8,8
10. Ticarete veya işte başarılı olmak, mevki elde etmek	%8,4
11. Geçim sıkıntısından kurtulmak	%6,8
12. İmtihanalarda başarılı olmak	%6,8
13. Çocuk sahibi olabilmek	%6,4
14. Kısmet açmak (münasip eş bulmak)	%5,7
15. Aile içi geçimsizliği düzeltmek	%4,7
16. İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak	%4,1
17. Derslerde başarılı olmak	%3,4
18. Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek	%3,4
19. İş bulmak	%3,0

Katılımcıların çoğu (%15,5) yerine gelen bir dilek için şükretme amacıyla ziyarete geldiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla, dileğin gerçekleşmesinin ziyarete teşvik etme etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. İkinci sırayı ise aile fertlerinin selametini gözeterek gelenler (%12,7) almaktadır. Üçüncü sırada ise günahlardan,

manevi kirlere arınma amacıyla gelenler (%11,6) yerleşmektedir. Sonuçta ziyaretçilerin daha çok manevi değerlere önem vermekte olduklarını söyleyebiliriz.

“Diğer” şikkını yanıtların cevaplarına bakıldığında aşağıdaki şekilde sıralama oluşmuştur:

- Katılımcıların çoğu Kur'an bağışlama, duada bulunma maksadıyla ziyarete geldiklerini yazmışlardır: - *Kur'an bağışlamak için*; - *Ölümü hatırlayıp, ölümlere Kur'an bağışladık*; - *Öte dünyadaki insanlara dua etmeye*; - *Ölümü hatırlayıp, oradaki kişilere dua etmek maksadıyla*; - *Kur'an okuyup, bağışlamak*; - *Hatırlamak, Kur'an okutmak*; - *Sadece türbede yatan kişinin ruhuna duada bulunmak için giderim*; - *Allah adına türbedeki kişiye duada bulunurum*; - *Ölenler için duada bulunurum*; - *Kur'an bağışlamak için*; - *Kur'an bağışlamak için*; - *Orada yatan insanlara Kur'an bağışlamak*; - *Ölümü hatırlayıp, ölümlere duada bulunmak için*; - *Sadece ölene duada bulunmak ve ahireti hatırlamak maksadıyla*; - *Kur'an bağışlayıp, duada bulunmak için*; - *Türbedeki kişiye Kur'an bağışlamak için*; - *Kur'an bağışlamak için*; - *O kişiye Kur'an bağışlamak için*; - *Mesela, Hoca Ahmed Yesevi türbesine gittiğimde bahadür dedelerimize teşekkür edip, öte dünyada Allah günahlarını bağışlasın*, - *diyerek dilekte bulunurum*.

- Yedi katılımcı da Allah'ın rızasını kazanma, şükretme niyetiyle ziyaret yaptıklarını belirtmiştir: - *Allah rızası için*; - *Ziyaret etmek sünnettir*; - *Oraya biz de gideceğimize, şimdiki durumumuza Allah'a şükür ederek*; - *Allah'a teşekkür ederim*; - *Bu güne teşekkür etmek için*; - *Mustahab olduğu için*; - *Allah rızası için*; - *Bu sefer ziyaret edip türbeye geldiysem, sonra da Mekke'ye gitmeyi ve ana babamı götürmeyi niyet ettim*.

- Sekiz katılımcı da ahireti, ölümü hatırlama maksadıyla ziyaret yaptıklarını belirtmiştir: - *Türbeler ölümü sık hatırlamama yardım eder*; - *Hiç yardım, medet ummam. Ancak çabucuk onların yanına gideceğimiz ulu gerçektir. Bu yüzden ölenleri hatırlayarak, bu hayatın sonsuz olmadığını anmak ve ölçülü hayat geçirmeye kendini terbiyelemek*; - *Ahireti hatırlama, dua*; - *Benim de bu kişiler gibi bir gün bu hayatla vedalaşacağımı kabullenip, onların hallerini az da olsun hissetmektir belki, bu da kesin cevap değil*; - *Ben de bu insanlar gibi bu dünyadan geçeceğimi bilip, ölümü hatırlamaya*; - *Ölümü hatırlamak için giderim*; - *Ölümü hatırlamak*; - *Ölümü hatırlamak için*.

- Bazı katılımcılar gezi maksadıyla geldiklerini bildirmişlerdir: - *Türbede dilekte bulunmak Allah'a şirk yapmak diye biliyorum;* - *Bilmem;* - *Tarihi mekanları seyretmek;* - *Amaçsız, ölenden iyilik de, kötülük de beklemem;* - *Gezi maksadıyla;* - *Türbenin dışını ve içeriğini seyretmek için;* - *Gezi, tarih.*
- Dört katılımcı da Allah'a dilekte bulunma maksadıyla ziyarete geldiklerini belirtmiştir: - *Allah'tan sormak, ölüleri ziyaret etmek;* - *Sadece Allah'tan dilerim;* - *İnsanlar bir birlerine yardımda bulunsun, Allah'tan başkasından istemem;* - *Allah'a dilekte bulunurum;* - *İyilik.*
- Üç katılımcı da ruhani ihtiyaçlarını tatmin etmeye geldiklerini belirtmiştir: - *Ruhani gıda;* - *Can rahatlığını bulmak için;* - *Ruhani enerji kazanmak için gelirim.*
- Dört katılımcı da ülke refahını gözeterek ziyaret yaptıklarını belirtmiştir: - *Ülkeyi koruyucu bahadırler dünyaya gelsin;* - *Ülkemiz başarılı olsun;* - *Ülkemiz refahta, sağlam olsun deyip gelirim;* - *Küçük oğlum evlensin, milletimiz başarılı olsun.*

Kur'an bağışlama, duada bulunma, Allah'ın rızasını kazanma, şükretme, ölümü hatırlama vb. amaçlar da ziyaretçilere manevi haz sağladığından, bu yanıtları da manevi kirlere arınma şeklinde algılayabiliriz.

2.5.9. Hangi Duygu Durumunda Ziyaret Yaptığıyla İlgili Bulgular

Tablo 2.25. Daha Çok Hangi Duygu Durumunda Ziyaret Ettiğine Göre Dağılım

ZİYARETE NEDEN OLAN DUYGU DURUMLARI	N	%
Kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim zamanlarda	82	21.1
Mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda	30	7.7
Dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda	21	5.4
Dini yaşantımın kuvvetli olduğu durumlarda	7	1.8
Gördüğüm rüyanın etkisi ile	14	3.6
Dileklerim kabul olduktan sonra	21	5.4
Gelecekle ilgili isteklerim arttığı zamanlarda	26	6.7
Herhangi bir durum gözetmem	166	42.8
Diğer	21	5.4
TOPLAM	388	100.0

Tablo 2.25'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin daha çok hangi duygu durumlarında türbeleri ziyaret ettiklerini incelediğimizde, kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim zamanlarda diyenlerin oranı %21,1 (N=82), mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda diyenlerin oranı %7,7 (N=30), dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda diyenlerin oranı %5,4 (N=21), dini yaşantımın kuvvetli olduğu

durumlarda diyenlerin oranı %1,8 (N=7), gördüğüm rüyanın etkisi ile diyenlerin oranı %3,6 (N=14), dileklerim kabul olduktan sonra diyenlerin oranı %5,4, (N=21), gelecekle ilgili isteklerim arttığı zamanlarda diyenlerin oranı %6,7 (N=26), herhangi bir neden gözetmem diyenlerin oranı %42,8 (N=166), diğer yanıtını verenlerin oranı ise %5,4 (N=21) olmuştur.

Araştırmaya katılan deneklerin ziyarete gelme duygu durumlarını, yüzdelerine göre sıralarsak, aşağıdaki şekilde oluşmaktadır:

1. Herhangi bir durum gözetmem%56,1
2. Kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim zamanlarda%27,7
3. Mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda%10,1
4. Gelecekle ilgili isteklerim arttığı zamanlarda%8,8
5. Dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda%7,1
6. Dileklerim kabul olduktan sonra%7,1
7. Gördüğüm rüyanın etkisiyle%4,7
8. Dini yaşantımın kuvvetli olduğu durumlarda%2,4

Görüldüğü gibi herhangi bir durum gözetmeden gelenlerin oranı (%42,8) yüksek gözükmektedir. Bu sonuç türbelerin ancak sıkıntılı durumlarda ziyaret edilmekte olmadığını, belki herhangi durumda da ziyaret edildiği anlamını vermektedir. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi insanlar gezme, görme, sadece dinlenme amaçlı da ziyaret etmektedirler. Bu durumlara gözlemlerimiz esnasında da şahit olduk.

İkinci sırada kendisini sıkıntılı ve stresli hissettiği zamanlarda ziyarete geldiklerini bildirenlerin oranı (%21,1) gelmektedir. Üçüncü sırada ise mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda gelirim diyenlerin oranı (%7,7) bulunmaktadır. Bu da bir önceki “yerine gelen dilek için şükretme” amacıyla ziyarete gelenlerin yanıtlarıyla örtüşmektedir. İki yanıt sonuçları birbirlerini desteklemektedir diyebiliriz.

Tabloda gösterilen durumlarla sınırlı kalmamaları, kendilerini daha da net açıklayabilmeleri için uyguladığımız “diğer” şikkını da yanıtlayanlar olmuştur. “Diğer” yanıtlarını sıraladığımızda, aşağıdaki şekilde veriler gözükmektedir:

- *Hasret çektiğim zaman içimi aktarır, göz yaşlarımla dışarı atarak hafiflerim;*
- *Arkadaşlarım, ailem gittiğinde; - Eğer sıkıntı çıkarsa sadece Allah'tan yardım*

isterim; - Sadece ölene dua etme amacıyla; - Dilekle geliriz, iyi niyetle gelmek lazım; - Arzulayarak geldim; - İsteğim olduğu zaman gelirim; - Öte dünyalılar için dua ederim; - Herhangi durumlarda gelirim; - Türbeyi ziyaret ettiğin zaman vücudun temizlenip, farklı olursun; - Eşyalar sık sık düşer, işaretler olduğu zaman; - Ruhani temizlik için, ruhani gıda toplamak; - Dinlenmek için; - Ata yoluyla gelirim (babalar yolu); - Türist şeklinde gelirim; - Öyle yok; - Seyretmek amaçlı; - Öyle durumlarda gitmem; - Sadece Kur'an bağışlama maksadıyla; - Hiçbir. Ben onu görev sayarım; - İslami ziyaret etme.

2.5.10. Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnançla İlgili Bulgular

Tablo 2.26. Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanıp İnanmamasına Göre Dağılım

ZİYARETTEN SONRA DİLEĞİN GERÇEKLEŞMESİNE İNANMA DURUMU	N	%
Evet	187	63.2
Hayır	109	36.8
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.26'da görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin ziyaret ettiklerinden sonra dileklerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini incelediğimizde, dileklerinin gerçekleştiğini bildirenlerin oranı % 63,2 (N=187), dileklerinin gerçekleşmediğini bildirenlerin oranı ise % 36,8 (N=109) olmuştur. Görüldüğü üzere dileğinin gerçekleştiğine inananların oranı yaklaşık iki katı fazla görülmektedir. Bu durumu kişilerin düşüncelerindeki, her şeyden bir iyilik umma psikolojisiyle kendi başına gelen iyilikleri türbeyle bağdaştırma anlayışıyla da açıklayabiliriz.

2.5.11. Dileğin Gerçekleşmesinden Sonra Ziyarete Gelme Sıklığıyla İlgili Bulgular

Tablo 2.27. Ziyarettten Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnançına Göre Ziyaret Sıklığı Dağılımı

DİLEĞİN GERÇEKLEŞMESİNE İNANCA GÖRE ZİYARET SIKLIĞI	N	TOPLAM %	GEÇERLİ %
Evet	118	39.9	63.1
Hayır	69	23.3	36.9
TOPLAM	187	63.2	100.0
Cevapsız	109	36.8	
TOPLAM	296	100.0	

Tablo 2.27’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan ziyaretçilerin dileklerinin gerçekleşmesine inanması durumunda ziyarete daha sık gelip gelmemediklerini incelediğimizde, bunların % 63.2’ sinin sık gelmeye başladığı, % 36.9 unda farklı bir durumun oluşmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, dileğinin gerçekleşmesine olan inancın ziyaretçileri daha sık ziyaret etmeye yönelttiğini söyleyebiliriz.

2.5.12. Türbeyle Hakkında Bilgisiyle İlgili Bulgular

Tablo 2.28. Ziyaret Ettiği Türbeyle İlgili Tarihi-Kültürel veya Dini Bilgisinin Olup Olmamasına Göre Dağılım

TÜRBEYLE İLGİLİ BİLGİ DURUMU	N	%
Evet	70	23.6
Hayır	95	32.1
Çok az bilgim var	131	44.3
TOPLAM	296	100.0

Tablo 2.28’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların ziyaret ettikleri türbelerle ilgili tarihi, kültürel veya dini bilgilerinin olup olmadığını incelediğimizde, %23,6’sı (N=70) bilgisinin olduğunu, %32,1’i (N=95) bilgisinin olmadığını, %44,3’ü (N=131) çok az bilgilerinin olduğunu belirtmiştir. Türbeyle ilgili bilgisi olmayanlar ve çok az bilgisi olanların oranı, katılanların yaklaşık % 76 sını oluşturmaktadır. Bu da katılımcıların çoğunun bilgilerinin olmadığı veya çok az bilgilerinin olduğu anlamına gelmektedir. Türbeyle ilgili bilgileri olanlar mı yoksa bilgileri olmayanlar mı daha sık ziyarete başvurmakta olduğuna dair soruya bir sonraki bölümlerimizde yanıt arayacağız.

Araştırmamız türbeyle ilgili bilgileri hakkında açık uçlu soruyu da içermiştir. “Türbeyle ilgili tarihi-kültürel veya dini bir bilginiz var ise bildiklerinizi aktarır mısınız?” sorusuna verilen cevaplar şöyledir: - *Kutsal mekan olarak bilirim; - Büyük insanlarla sık karşılaştım. Kendim de araştırma yaptım, suların özelliklerine şahit oldum; - Hepsini biliriz yoksa; - Hoca Ahmed türbesi; - Evliyaları ziyaret kendi milletinin tarihini, ruhunu tanımak diye bilirim; - Ölümlere sevabı olur niyetiyle Kur’an bağışlayıp, onlar için Allah’tan af dilemek; - Tarih, ruhani yenilik; - Dedeleri ziyaret edip Kur’an bağışlama, vatanımızın tarihini bilme, gelecek kuşağa anlatma, destür ve dinimize saygı.*

- *Kazakistan'daki büyük türbelerden biri, Hoca Ahmed Yesevi türbesini Aksak Demir inşa etmiş ve burada kazak hanları ile büyükleri yatmaktadır. Bununla birlikte*

Kazakistan sınırları içerisinde yüzlerce türbeler bulunmakta. Onlar: Kozu Körpeş Bayansulu, Alaşa han türbesi, Beket Ata, Ayşa bibi, Karahan türbesi vs.

- Han, bahadür, alim vb. büyüklerimizi ziyaret ederiz. Dilek amacıyla değil. Sadece Allah'a dilekte bulunuruz. Hayattan geçenlere Allah'tan rahım dileriz. Bu kadar büyük Vatani bizlere emanet bıraktı, Allah'ın nimetini hissederek, dürüst nesil olmaya çalışırız. O bizim soyumuz. Allah'ın kulu, Peygamberimiz Muhammed (sas) ümmeti olarak, ülkemizin her insanı mutlu olması için kendi payımızı eklememiz lazım. O mutluluğun içeriğinde kendi mutluluğumuz da olacaktır. Türbeler dedelerimizin bize bıraktığı izi gibidir. Aşırı israf olmamalı. Aşırılığa gidilmemeli. Her şeyin kendi ölçüsü vardır.

- Güneydeki birkaç türbeyi, Aktau'da Beket ata, Atrrau'da birkaç türbe; - Evliyalar Allah'ın dostları. Onların gönül dipinden yer alan, Allah'ın nazarından eksik olmayacak; - Medreselerde duyduğum var; - Kosi Körpeş – Bayan Sulu sevginin sembolü diye biliyorum. Kendi tarihi var. Kozu Körpeş – Bayan Sulu - XIII-XIV asırlardan itibaren söylenip, XIX asrın ortasında yazı şeklinde muhafaza edilen kazak halk destanıdır; - Günümüzde hepsinin hayatıyla önceden araştırıp, eserlerini aklımda tutmaya çabalarım. Nerede doğmuş. Nasıl bir insan. Dine, vatana nasıl bir faydaları olduğu hakkında; - Kabul olma Allah'ın elindedir; - Anket sorularına teşekkür ederim; - Ziyaret etme amacımız kendimiz için, çoluk-çocuk için, Allah'a dua ederek geliriz; - Ahmed Yesevi hakkında kitaptan okudum, Taikazan en büyük kazandır; - Taikazan'ı rus araştırmacıları ermitaj'a götürmüş; - Hoca Ahmed Yesevi türbesi altında yeraltı yolu vardır; - XIV. Asrın sonunda inşa edilmiş Hoca Ahmed Yesevi türbesi vardır. XIV-XVII. asırlarda kazak hanlığının başkenti olmuştur; - Kitaplarda bilgiler çok vardır, dintanu fakültesi mezunuyum (yüksek lisans); - Dini bilgim yok.

- H. A. Yesevi'nin sufi olduğunu, 300 yıllık hurmanın sahibi. Emir Temur türbesini inşa ettiğinde her gün bir boğa gelip hepsini alt-üst ettiğini, Aristan Babı inşa ettikten sonra ancak sakinleştiğini bilirim.

- Türbenin inşası Emir Temur'un emriyle gerçekleşmiştir. H. A. Yesevi'yin öğretmeni Aristan bab olmuştur. Ahmed Yesevi'nin yayınlandığı kitabı "Hikmet" tir. Türbede Yesevi yatmakta. Türbede Taikazan bulunmaktadır. Türbenin yakınlarında Rabiğa Beğim annenin türbesi de vardır.

- Türbenin inşa olayı, Taikazan'ın 5 türlü yazısı manaları, kazak han, bi, liderleri, Abılay han'ın burada yattığını, Yesevi'nin 63 yaştan itibaren oturduğu yeraltı evi hakkında ve Kur'an Kerim kitabı hakkında bilgim var.

- Fazla dindar değilim, ama bazen ziyarete gelirim; - Kazak hanlığının ilk başkenti – Türkistan'dır, Kazakistan'ın ruhani merkezi – Türkistan'dır; - Ahmed Yesevi türbesi 1495 yıllarında inşa edilmiş, 6 asır gibi tarihi var; - Yer altında hayat geçirmiş. İman eden şahıs, öğrenci yetiştirmiş; - Türbeyi Emir Temur inşa etmiş. Ahmed Yesevi'nin öğretmeni Arıstan bab olmuş; - Türbemiz bozulmasın, ruhu destek olsun; - Türbeleri ziyaret ederim, tarihi mekanlarla tanışır, Kur'an okuturum; - Ayşa bibi türbesi, H. A. Yesevi türbesi hakkında bilirim; - Gittiğim sadece Hoca Ahmed Yesevi türbesi, O şahıs hakkında çok okumuştum; - Tarih çok önemli; - Hangi türbe, hangi şahıs hakkında olmasına bağlıdır; - Soruyu anlamadım; - Türbe kültürünü muhafaza etmek; - Türbeler kazak kültüründe kutsal mekan olarak bilinir, sembolik tarafı ağır basmaktadır; - Türbede yatan şahıslar hakkında bilgim var; - Tarihi okudum; - Tarihi şahıslar defnedilmiş; - Malümatları ilk defa kitaplarda gördüm. Sonra ablam din yoluna gelince ben de ilgilenmeye başladım; - Gerçek dini bilgim yok. Medeni tarafını iyi bilirim ve tarihi de iyi bilirim diyebilirim; - Bu türbeyi Emir Temur inşa ettirmiş XIII. asırlarda. O günlerden itibaren Hoca Ahmed Yesevi türbesi dünyada tanınmış.

2.5.13. Türbe Ziyaretinde Yanlış Olarak Algıladığı Davranışla İlgili Bulgular

Anketimiz ziyaretçilerin hangi davranışları yanlış olarak algıladıklarını anlamamız adına “Sizce türbede ne tür davranışlar yapmak yanlıştır?” şeklindeki açık uçlu soruyu içermiştir. Bu soru genel olarak ziyaretçilerin davranışları hakkındaki bilgilerini, hislerini anlamak için uygulanmıştır. Şimdi katılımcıların ne kadarının ne gibi davranışları yanlış olarak algıladıklarına bir bakalım:

Genel olarak katılımcıların çoğu türbeye tapınma şeklindeki davranışları yanlış bulmaktadır. Bu konudaki ifadeler şöyledir: - Tapınma amacıyla gitmek; - Tapmak doğru değildir; - Tapınmak yanlıştır; - Türbedeki kişiden istemek; - Tapmak, taşı elle yoklayıp, yüzüne sürmek. Beyaz bez örtmek. Ölülerle eğilerek selamlaşmak; - Allah'a şirk koşup, yardım istemek; - Tapmak, dilekte bulunmak; - Ölenden istemek, tapmak; - Dilekte bulunmak; - Türbeye tapmak, sadece Allah'tan dilememek, aşırı açık giyinmek; - Tapmak; - Türbedeki kişiden isteyip, ruhuna tapmak; - Tapmaya götüren

davranışlar; - Tapmaya olmaz. Kur'an başışlamak lazım; - Tapmak, ondan istemek; - Ruhlardan istemek doğru değil; - Tapmak, türbeyi eliyle sürmek, ağlamak, ölenden nasıl yardım istenir ki, kendisine yardım lazım değil mi? Akku, sunkar görürsem sinir oluyorum; - O türbeye tapmak; - Ölenden istemek doğru değil; - Dua yapmak doğru değil, istemek, dönmek, yüzünü sürmek, geceleme doğru değil; - Yaradan'dan yalvararak sorarken O'nunla birlikte türbedeki evliyalarından da yalvararak istemek; - Ahmed Yesevi'den istemek. Dilekleri sadece Allah kabul eder; - Taşları tutarak tapmak, ağaçları gözlerine sürerek tapmak; - Türbeye gidip ip bağlamak, amaç-dileğin söylemek doğru değil diye düşünürüm; - Türbeyi 7 kere dönerek dedeler ruhundan istemek doğru değil, sadece Allah'tan istemek lazım; - Ruhlara tapıp, onlardan yardım istemek; - Ruhlara güvenmemek lazım; - Tapmak doğru değil; - O kişiden doğrudan istemek; - Ölüye tapmak, kurban kesmek, türbeyi dönmek; - Tapmak; - Sığınmak; - Namaz kılmak, ruha tapmak; - Tapmak, ölenden istemek; - Tapma yerine çevirmek doğru değil; - Allah'a şirk koşup, ölenden yardım istemek; - Oradaki kişiden çocuk istemek, servet istemek vb.; - Şirk ameller, o kişiden yardım istemek; - Ölenden istemek; - Tapmak.

Birçok katılımcı da ziyaret ederken gürültü yapma, kahkaha atma, kaba konuşma, açık giyinme, içki içme, çevreyi kirletme gibi davranışların doğru olmadığını yazmıştır: - Gülmek; - Azarlamak; - Kabalık, gürültü yapma gibi davranışları yapmamak lazım diye düşünürüm; - Bilmem. Açık giyinmemek. İyi niyetle gitmek, Allah'a güvenmek; - Kahkaha atmak, bağrarak konuşmak vs.; - Konuşmak; - Kirletmek, vandalizm; - Resim çekmek. Ön tarafından girmek. Yüksek ses çıkarmak; - Bağırarak, küfür etmek, osurmak, gülmek (belki); - Kötü davranışlar, küfür söz söylemek; - Açık giyinmek, gülmek, kaba konuşmak; - İnsanlarla kavga etmek; - Kötü söz söylemek, kötü davranmak; - Kötü konuşmak; - Kötü söz söylemek, kötü davranmak; - Abdestsiz gelmemek lazım, içki içip gelmemek lazım; - Yaramazlık yapmak; - Temizlenip gelmesi lazım, kötü düşünceyle gelmemesi lazım; - Bağırarak, küfür etmek, türbeyi dönmek doğru değil; - Aşırı açık giyinmek, sigara, içki içmek; - İçki, sigara doğru değil; - Aşırı bağırarak, kısa giyinmek, hayvan otlatmak; - Küfür etmek, kabalık göstermek; - Aşırı açık giyisiyle dolaşmak, içkili dolaşmak doğru değil; - Sigara içmek, tarihi hata söylemek; - Kadınlar örtüde girmeli, uzun etekle gzmeli; - Aşırı açık kıyınmek, abdestsiz gelmek, günlük hayatta neler doğru değilse, burada da onlar doğru değil. Parayla girmek doğru değil, girişin paralı

olması doğru değildir; - Aşırı açık giyinmek; - Aşırı açık giyinip gelmek; - Açık giyinmek, yüksek sesle gülmek veya konuşmak, içki içmek, çöp bırakmak, sigara içmek, müzik dinlemek, kavga çıkarmak ve kaba davranmak; - Açık giyinmemek lazım. Baş örtüsü kullanmamak doğru değil; - Kavga çıkarmak, tükürmek, elle tutmak, tepmek, vurmak, kırmak doğru değil; - İçsiz gelirse, küfür söylemezse, bana küfür etmezse, benim üzerimden şikayet yaparlar; - İçki içmek, abdestsiz gelmek; - Başörtüsüz, açık gisiyle gitmek, içkili gitmek; - Abdestsiz gelmek, kaba söz söylemek, çıkarıcılık konuşmak; - Abes davranmak; - Türbede zararlı hareketler yapmak doğru değil, sigara içmek, içki içmek vs.; - İçki içmek, abes davranmak; - Kötü söz söylemek, kötü davranmak, kavga yapmak, çalmak, türbe duvarlarını çizmek vs.; - İçki içmek, abes davranmak; - Abes davranmak; - Kötü alışkanlıklar göstermek; - Abes davranışlar yapmamak lazım; - Sesli konuşmak, kahkaha atmak; - Resim çekinmek; - Yüksek sesle konuşmak, kavga yapmak, gülmek, resim çekinmek; - Başörtüsüz gitmek, aşırı açık giyinmek; - Yüksek sesle konuşmak, gülmek; - Resim çekmek olmaz diyorlar, ama çekiyoruz; - Başörtüsüz ve açık giyinmek; - Başörtüsüz gelmek, açık giyinmek, abdestsiz gelmek; - Yüksek sesle konuşmak, gülmek, kaba konuşmak; - Nezaketsizlik yapmak; - Boş konuşmak; - Yüksek sesle konuşmak, kahkaha atmak, tükürmek vs abes hareketler yapmak. Namaz zamanı girdiğinde türbeden uzağa gidip namaz kılması lazım; - Ziyaretçilerin zararına olan, yurtdışı turistlerin çokça gelmesine engel olan davranışlar; - Gülmek, oynamak; - Gürültü yapmamak lazım. Kavga, küfür, evliyalara zarar yapmak doğru değil; - Sigara içmek, kavga etmek, küfür etmek, bağıra konuşmak; - Yüksek sesle konuşmak, küfür söylemek, içki içmek, sigara içmek; - Bayramlarda erkekler alkollü içkiler içip, küfür etmeleri doğru değil. Bizim türbe öyle şeyleri sevmez, ayrıca top atmak, konser gibi gürültüleri ruhlar sevmez; - Kahkaha atmamak lazım, niyetle gelen insanların dengesini bozmamak lazım, evliyanın sırtından dönmemek lazım.

Başka ziyaretçiler de türbe etrafında büyü ve türlü ritüellerin yapılmasının doğru olmadığını yazmışlardır: - Beyaz bez bağlamak, toprak almak, genel olarak Allah'a şirk koşacak amelleri yapmamak lazım; - Büyüyle uğraşmak doğru değil; - Büyü yapmak doğru değil; - Toprak almak, eşya almak, ziyarete abdestsiz gitmek, azarlamak, Kur'an bağışlamamak; - Dini açıdan dilek dilemek, etrafındaki ağaçkara bez bağlamak, türbenin tuğlasını veya talaşını götürmek vs.; - Duvarları sürüp yüzünü sürmek vs.; - Beyaz bez bağlamak, giyisi bırakmak, kara fare bırakmak, kara

kedi bırakmak, kara karga bırakmak...; - Türbeyi tutarak yüzüne sürmek, bez bağlayıp gitmek; - Kara büyüü olanları tanım; - Tedavi yapmak; - Türbeyi dönerek yürümek, türbeden bir şeyler götürmek; - Elle sürmek, öpmek, toprak almak, sarhoş olmak, mum yakmak, kurban kesmek, adak adamak, özel gün belirlemek, özel giyisi giymek; - Dinde olmayan şeyleri; - Bence türbeye ters tarikatlara ait hareketleri yapmak hiç doğru değil.

Bazı katılımcılar da türbeye iyi niyetle gelinmesi gerektiğini, kötü niyetle gelmenin doğru olmadığını belirtmiştir: - *Dünya işleriyle uğraşmak; - Kötü düşüncelerle gelmemek lazım; - Gözü göz zinasından korumak lazım, kötü şeyler düşünmek, çekilmesi yasak yerlerin resmini çekmek, abdestsiz girmek; - Türbeye ticarete, işte başarı niyetiyle gelmek doğru değil; - Türbeye kötü niyetle gelmek.*

Allah'a şirk edinme amellerinin de doğru olmadığını yazanlar vardır: - *Allah'a şirk koşmak; - Şirk amel yapmamak lazım; - Şirk yapmak; - Allah'a şirk yapmamak lazım, iftira atmaktan sakınmak lazım, yersiz hareketlerden uzak durmalı, kötü düşüncelerden, nezaketsizliklerden sakınmalı.*

Türbe ziyaretinde ağlamanın da doğru davranış olmadığını yazan katılımcılar da vardır: - *Ağlamak yanlış derler; - Türbeyi kucaklayarak ağlamak doğru olmayabilir.*

Başka farklı şekilde yanıtlayan katılımcılar da bulunmaktadır: - *Kur'an okuyup bağışlamak; - Kur'an okumak. Ölen için af dilemek. Duada bulunmak. Kendinin de bir gün gideceğini hatırlamak. Hazırlanmak. Hayat bize emanete verildiğini bilmek; - Ziyaret etmek, Allah'tan iki dünya iyiliğini istemek, ölen ruhun günahını hafifletmesini istemek; - Bilmem; - Çoktur öyleler hangi davranışı yaptığına bağlı; - Yaptığı harekete bağlı; - Hepsi doğru; - Herkes kendi canına elverişli olan davranışları yapmaktadır; - Onu bilmem; - Düşünmemişim; - Türbeye gelince niyetle, güvenle geliriz. İbadet edip, Kur'an okup, ziyaret edip, Allaha du dilekte bulunup, her zaman şükretmek lazım; - Diyeceğim bir şey yok; - Bunu herkes kendisi bilir; - Kur'an bağışlayıp, dua etmek; - Güvenle gitmek; - Kur'an okumak, sadaka vermek; - Her şey yapılmış. Bundan sonra da gelişmeye devam edecek diye güvenirim.*

2.6. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasında Çaprazlama Analiz Sonuçları, Bulguları, Yorumları

Bu bölümde araştırmamız esnasında elde ettiğimiz verilerin analizleri yapılmıştır. Ziyarete gelen katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, dini tutum ve davranış düzeyleri, alkollü içecek kullanma durumları, türbe ziyareti ile ilgili bulgular kendi aralarında karşılaştırılmıştır.

2.6.1. Cinsiyet İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

2.6.1.1. Cinsiyet ve Türbe Ziyaretine Gelme Sıklığı İlişkisi

Tablo 2.29. Cinsiyet Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

CİNSİYET DEĞİŞKENİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM	
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim		
Erkek	N	13	90	13	116	
	%	11.2%	77.6%	11.2%	100.0%	
Kadın	N	18	129	33	180	
	%	10.0%	71.7%	18.3%	100.0%	
TOPLAM		N	31	219	46	296
		%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$$X^2=2,737 \text{ sd}=2 \text{ P}=.254$$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%25 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin, bir önceki kategori olan "Ara sıra gelirim" diyenlerle birleştirilmesiyle beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin sayısı, "Ara sıra gelirim" diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori "Ara sıra gelirim" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.29'da görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.29'da erkeklerin %11,2'si, kadınların %18,3'ü türbe ziyarete sıklıkla geldiklerini belirtmiştir; erkeklerin %77,6'sı, kadınların %71,7'si ara sıra geldiklerini belirtmiştir; erkeklerin %11,2'si kadınların %10'u ilk defa geldiklerini belirtmiştir. Her ne kadar kadınların türbe ziyarete gelme sıklığı oranı yüksek görülseyse de, aralarındaki fark anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Ziyaretçilerin cinsiyet değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız

olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=2,737, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin cinsiyeti ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “Kadınlar erkeklere göre türbe ziyaretine daha sık gitmektedir” şeklindeki hipotez desteklenmemektedir.

Semra Yılmaz’ın araştırmasında ziyarette bulunanların cinsiyetlerine göre, elde ettiği manevi yararların da değişim gösterdiği görülmüştür. Kadın ziyaretçilerin erkek ziyaretçilere oranla, daha çok manevi rahatlama hissettikleri bilinmiştir.¹⁶⁵ Bununla birlikte türbe ziyaretleri kadınların bir müddet olsa da kendilerini rahat hissetmesini, ev işlerine bağlı kalmadan gezme fırsatı elde etmesini sağlamaktadır.¹⁶⁶

Kadınların erkeklere oranla popüler inanç ve uygulamalara daha eğilimli oldukları bilinmektedir. Bazı araştırmalarda kadınların popüler dindarlık tutumları yüksek çıkmıştır. Diğer yandan erkekler İslami prensipleri aşmadan, aşırılığa gitmeden türbe ziyaretlerinde bulunurken, kadınlar daha çok kendisinin veya yakınlarının dünyevi ihtiyaçları, isteklerini gözeterek de türbe ziyaretleri yapmaktadır. Bu da kadınların çoğu zamanlarını evde geçirmeleriyle evdeki diğer aile fertleriyle iç içe olmalarından kaynaklanmış olabilir.¹⁶⁷

Daha önce yapılan Asiye Altan’ın araştırmasında türbe ziyaretinde bulunma sıklığı ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Erkeklerin türbe ziyaretlerine cuma ve bayram günlerinde daha çok geldiği görülmüştür. Genel olarak kadınların daha sık geldiği gözlemlenmiştir. Ancak, bu genellemeler türbelerin şehirden uzak veya şehre yakın olmasına bağlı olarak da değişebilmektedir. Şehirden uzak olan türbelere kadınlar eşleriyle gelmeyi tercih etmektedir.¹⁶⁸

Emre Yılmaz tarafından yapılan çalışmada da ziyaret etme sıklığı ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki sonucu çıkmamıştır. Araştırmacı sonucun böyle çıkmasının sebebini söz konusu türbelerin şehirden uzakta olmalarıyla bağdaştırmıştır.¹⁶⁹ Benzer sonuç Semra Yılmaz’ın araştırmasında da söz konusudur.¹⁷⁰ Ayşe Aysun ise kendi araştırmasında, ne kadar ziyaret ile cinsiyet arasında anlamlı fark gözükme de,

¹⁶⁵ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 171.

¹⁶⁶ Çelik, *Türbe Mekanı, Türbe Kültürü: İstanbul’da Üç Türbede Yadılan Niteliksel Araştırma*, s. 122.

¹⁶⁷ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 203-204.

¹⁶⁸ Altan, *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*, s. 72-73.

¹⁶⁹ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)*, s. 45.

¹⁷⁰ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 132.

kadınlar ile erkeklerin ziyarete yüklediği anlamın farklı olduğunu söylemiştir. Erkekler ziyaret mekanı içerisinde olan camilere cuma namazına, başka günlerde ailesiyle birlikte gelirken, kadınlarda bu algının farklılaşmakta olabileceğinden bahsetmiştir.¹⁷¹ İslami törenlere kadınların dahil edilmemesi onları kendi folk tipi dini törenleri geliştirmeye itmektedir.¹⁷²

Kadınlarda kutsal mekana ihtiyacın daha fazla hissedildiği başka araştırmalarda da söz konusudur. Ali Köse ve Ali Ayten'in araştırmasında da ziyaretçilerin %62'si kadınlardan, %38'i erkeklerden oluşmuştur. Bir de erkeklerin bir kısmı eşine eşlik etme amacıyla gelmiştir. Araştırmacılar çoğu türbelerin yaşam yerlerinden uzakta olmalarını hesaba katarak, ziyaretçilerin kadınlar lehine daha da artabileceği umulmakta olduğunu belirtmiştir. Bunun sebeplerini araştırmacılar kadın dindarlığının erkeklere oranla daha mistik ve duygusal olmasına, kadın dindarlığının geleneksel, törensel ve büyüsel bir karakter arz etmesine bağlamaktadır. Kadınların türbeye el yüz sürme gibi dokunsal; bez bağlama, kilit açma gibi büyüsel; grup halinde türbeye oturup Kur'an, mevlit, dua okuma gibi törensel ritüelleri önemsemesini bu karakterin göstergesi olarak anlatmaktadır. Kadınların türbelere sıkça gelmesinin başka bir sebebi de kutsal mekan arayışıyla açıklanabilir. Genelde camiler kadınlar için rahatça gidilebilecek bir mekan olmamakta, erkekler ise her namaza veya başka durumlarda rahatça camilere gidebilmektedir. Dolayısıyla kadınlar bu eksikliğin karşılığını türbelere görmektedir. Oralarda kendilerini rahat hissetmekte ve istediği zaman gidebilmektedir. Bu şekilde dini his ihtiyaçlarını tatmin etmektedir.¹⁷³

Kadınların duygusal açıdan güçlü, bedensel açıdan zayıf olmaları, zorluklarla karşılaşınca direnme gücünün yetersiz olması aşkın bir güce sığınma ihtiyacı hissini uyandırmakta olmasından dini konular onları daha çok mutlu etmektedir. Erkekler ise kendini başka birisinin iktidarı altında görmekten, sınırlandırılmaktan hoşlanmamaktadır.¹⁷⁴ Dolayısıyla, kadınlar türbe ziyaretleriyle sığınmış olma hissini tatmin etmekte, bir aşkın varlığın ehemmiyeti altında olarak tüm zayıflıklarının yerini doldurmuş, tazmin etmekte olmaktadır.

¹⁷¹ Çelik, *Türbe Mekanı, Türbe Kültürü: İstanbul'da Üç Türbede Yadılan Niteliksel Araştırma*, s. 121-122.

¹⁷² Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 63-64.

¹⁷³ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 47-51.

¹⁷⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 2. Basım, Karahan Kitabevi, Adana 2013, s. 250.

Kazakistan'da dini alanda yapılmakta olan bazı tedbirler kadınları da kapsamaktadır. Kadınlara belli zamanlarda dini vaazlar, dersler verilmektedir. Son dönem inşa edilen camiler kadınların da rahat gelebilmeleri için tasarlanmış bulunmaktadır. Büyük şehirlerde kadınların camilere gitmesi normal karşılanmaktadır. Dini bilim alabilme konusunda da kadınlar imkanlara sahiptir. Buna benzer tedbirlerin alınması kadınların dini ihtiyaçlarını kolayca tatmin edebilmelerini sağlamaktadır. Bunlarla birlikte halkın kültürel yapısında olan kız çocuklarına fazla önem verme, yukarıda da söz ettiğimiz gibi, okumalarına imkan sağlama, erkeklerin eşlerine olan saygı ve benzeri tutumları kadınlara dini açıdan yardım aramaya yer bırakmamaktadır.

Ancak, gözlemlerimiz esnasında da ziyarete kadınların daha çok eğilimli oldukları görülmüştür. Türbeye yakın çevrede yaşayan kadınlar kendileri veya çocuklarıyla gelmektedir. Genç kızlar ise topluca veya arkadaşlarıyla birlikte gelmektedir. Genelde ailece gelen veya uzaktan gelen aileler erkek üyeleri içermektedir.

Kadınların erkeklere oranla dini açıdan duygusal olması, ziyaret zamanlarında kendilerini serbest hissetmesi, erkekler gibi istediği zamanlarda camilere uğrayabilme imkanlarının kısıtlı olması, kutsal mekana olan ihtiyaç, kadın dindarlığının mistik, duygusal, törensel, dokunsal özellikleri arzetmesi onları ziyarete sıkça başvurmaya sürüklemektedir. Ancak, durum yerleştiği yerin kültürü, aile üyeleri arasında birbirlerine olan davranışları, toplumun içinde alınan dini tedbirler, türbelerin konumlardan uzakta veya yakında olması, türbe ziyaretlerinin sıklığına önemli bir şekilde etki etmektedir.

2.6.1.2. Cinsiyet ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi

Tablo 2.30. Cinsiyet Değişkeni İle Ziyareti Hangi Niyetle / Amaçla Yapması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ZİYARETİ YAPMA AMACI		CİNSİYET DEĞİŞKENİ		TOPLAM
		Erkek	Kadın	
Çocuk sahibi olabilmek	N	2	17	19
	% cinsiyete göre	1.7%	9.4%	
Kısmet açmak (münasip eş bulmak)	N	3	14	17
	% cinsiyete göre	2.6%	7.8%	
Hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak)	N	8	41	49
	% cinsiyete göre	6.9%	22.8%	
İş bulmak	N	4	5	9
	% cinsiyete göre	3.4%	2.8%	
Geçim sıkıntısından kurtulmak	N	8	12	20
	% cinsiyete göre	6.9%	6.7%	
Ticarette veya işte baş/ı olmak, mevki elde et/k	N	10	15	25
	% cinsiyete göre	8.6%	8.3%	
İmtiharlarda başarılı olmak	N	7	13	20
	% cinsiyete göre	6.0%	7.2%	
Derslerde başarılı olmak	N	5	5	10
	% cinsiyete göre	4.3%	2.8%	
Aile içi geçimsizliği düzeltmek	N	5	9	14
	% cinsiyete göre	4.3%	5.0%	
Aile fertlerinin selameti, güvenliği için	N	10	72	82
	% cinsiyete göre	8.6%	40.0%	
Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek	N	2	8	10
	% cinsiyete göre	1.7%	4.4%	
Nazar ve benzerinden kurtulmak	N	11	21	32
	% cinsiyete göre	9.5%	11.7%	
İçki,kumar gibi kötü alışkanlık/n kurtulmak	N	5	7	12
	% cinsiyete göre	4.3%	3.9%	
Kaza ve belalardan korunmak	N	10	34	44
	% cinsiyete göre	8.6%	18.9%	
Günahlardan, manevi kirlilerden arınmak	N	26	49	75
	% cinsiyete göre	22.4%	27.2%	
Sihir-büyüden korunmak	N	11	17	28
	% cinsiyete göre	9.5%	9.4%	
Yerine gelen bir dilek için şükretmek	N	29	71	100
	% cinsiyete göre	25.0%	39.4%	
Bunlara benzer bir niyet,amaç gözetmedim	N	11	15	26
	% cinsiyete göre	9.5%	8.3%	
Diğer	N	31	23	54
	% cinsiyete göre	26.7%	12.8%	
TOPLAM	N	116	180	296
	% toplam	39.2%	60.8%	100.0%

Çocuk sahibi olabilme isteği türbe ziyaretlerine sebep olan önemli bir nedendir. Cinsiyete göre incelediğimizde kadın ziyaretçilerin %9,4'ü, erkek ziyaretçilerin %1,7'si çocuk sahibi olabilme niyetiyle, kadın ziyaretçilerin %7,8'i, erkek ziyaretçilerin %2,6'sı kısmet açma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

Hastalıktan kurtulma (şifa bulma) amacıyla gelenlerin oranı oldukça yüksektir. Kadın ziyaretçilerin %22,8, erkek ziyaretçilerin %6,9'u hastalıktan kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

Erkek ziyaretçilerin %3,4'ü, kadın ziyaretçilerin %2,8'i iş bulma niyetiyle, erkek ziyaretçilerin %6,9'u, kadın ziyaretçilerin %6,7'si geçim sıkıntısından kurtulma niyetiyle, erkek ziyaretçilerin %8,6'sı, kadın ziyaretçilerin %8,3'ü ticarete veya işte başarılı olma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

Gözlemlerimiz esnasında da farkettiğimiz gibi ziyarete gelen gençler de azımsanacak kadar değildir. Onların çoğu da imtihanlarda başarılı olmayı öne almaktadırlar. Çoğu zaman yaz dönemi üniversiteleri kazanma niyetiyle gelenler çokça bulunmaktadır. Ama bu niyetle gelenlerin çoğu, anne babalar hariç, gençlerden oluşmaktadır. Kadın ziyaretçilerin %7,2'si, erkek ziyaretçilerin %6'sı imtihanlarda başarılı olma niyetiyle, erkek ziyaretçilerin %4,3'ü, kadın ziyaretçilerin %2,8'i derslerde başarılı olma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

Kadın ziyaretçilerin %5'i, erkek ziyaretçilerin %4,3'ü aile içi geçimsizliği düzeltme niyetiyle ziyarete gelmektedir.

Bir sonraki tercih olan aile fertlerinin selameti, güvenliği için şikkını ise kadın ziyaretçilerin %40'ı, erkek ziyaretçilerin %8,6'sı işaretlemiştir. Kadın ziyaretçilerin %4,4'ü, erkek ziyaretçilerin %1,7'si karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltme niyetiyle ziyarete gelmiştir. Görüldüğü gibi kadın ziyaretçiler bu amaçla daha çok gelmektedir. Kadın ziyaretçilerin %11,7'si, erkek ziyaretçilerin %9,5'i nazar ve benzerinden kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

Erkek ziyaretçilerin %9,5'i, kadın ziyaretçilerin %9,4'ü sihir-büyüden korunma niyetiyle ziyarete gelmiştir. Erkek ziyaretçilerin %4,3'ü, kadın ziyaretçilerin %3,9'u içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiştir, burada erkeklerde biraz fazlalık görülmekte ise de farklaşma çok azdır.

Kadın ziyaretçilerin %18,9'u, erkek ziyaretçilerin %8,6'sı kaza ve belalardan korunma niyetiyle ziyarete geldiklerini belirtmiştir. Kadın ziyaretçilerin %27,2'si,

erkek ziyaretçilerin %22,4'ü günahlardan, manevi kirlerden arınma niyetiyle ziyarete gelmiştir, kadınlar tarafında fazlalık görülmektedir.

Kadın ziyaretçilerin %39,4'ü, erkek ziyaretçilerin %25'i yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle ziyarete gelmiştir. Erkek ziyaretçilerin %9,5'i, kadın ziyaretçilerin %8,3'ü niyet, amaç gözetmeden ziyarete gelmiştir.

Bunlarla birlikte “diğer” şikkına erkek ziyaretçilerin %26,7'si, kadın ziyaretçilerin %12,8'i listede yer almayan amaç / dileklerini yazmış. Onların çoğu ruhani amaçları gözetmiş ve ölümü hatırlama, Kur'an bağışlama, Allah'a yakın olma ve benzeri gibi niyetleri olduğunu belirtmiş.

Elde ettiğimiz sonuçlara göre kadın ziyaretçilerin çoğunun çocuk sahibi olabilmek; kısmet açma (münasip eş bulma); hastalıklardan kurtulma (şifa bulma); aile içi geçimsizliği düzeltme; imtihanlarda başarılı olma; aile fertlerinin selameti, güvenliği; karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltme; nazar ve benzerinden kurtulma; kaza ve belalardan korunma; günahlardan, manevi kirlerden arınma; yerine gelen bir dilek için şükretme gibi amaç / niyetlerle türbeleri ziyaret ettikleri belirlenmiştir.

Erkek ziyaretçilerin çoğunun ise iş bulma; geçim sıkıntısından kurtulma; ticarete veya işte başarılı olma; mevki elde etme; derslerde başarılı olma; içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulma gibi amaç / niyetlerle geldikleri görülmüştür. Dolayısıyla, “ziyaretçilerin cinsiyetine göre türbe ziyaretine yüklediği amacı da değişmektedir” şeklinde kurduğumuz hipotezimiz doğrulanmaktadır. Kadınlar daha çok aile içi sıkıntıları ortadan kaldırmayı ziyaret amacı edinirken, erkekler daha çok maddi başarıları, ailenin maddi sıkıntılarını gidermeyi ziyaret amacı edinmektedir.

2.6.1.3. Cinsiyet ve Daha Çok Hangi Duygu Etkisiyle Ziyaret Ettiği Durum İlişkisi

Katılımcıların cinsiyetlerine göre daha çok hangi duygu durumlarında ziyaret ettiklerini incelediğimizde sıkıntılı ve stresli hissettikleri durumlarda kadınlar daha çok türbe ziyaretlerine başvurmakta oldukları açıklanmıştır.

Gördüğü rüyanın etkisi söz konusu olunca, kadın ziyaretçilerin %6,7'si, erkek ziyaretçilerin %1,7'si bu duygu durumunda türbeyi ziyaret etmişlerdir.

Yine kadın ziyaretçilerin % 8,3'ü, erkek ziyaretçilerin %5,2'si, dilekleri kabul olduktan sonra türbeyi ziyaret etmişlerdir. Görüldüğü gibi bu konuda da kadınların oranı daha yüksektir.

Bu arada herhangi bir neden gözetmeden ziyarete gelenler bulunmaktadır. Bu durumda ziyarete gelen katılımcıların toplamının oranı %56,1 (N=166), onların %29,1'i (N=86) kadın, %27'si ise (N=80) erkektir. Bu durumda ziyaret edenlerin %51,8'i kadın, %48,2'si erkektir. Aralarında belirgin bir fark bulunmamaktadır.

Emre Yılmaz'ın çalışmasında, deneklerin cinsiyetleri ile hangi durumlarda türbe ziyaretlerinde buldukları arasındaki fark incelendiğinde ki-kare testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.¹⁷⁵

Ali Köse ve Ali Ayten'in araştırma sonuçlarında insanların çoğu mutlu ve huzurlu oldukları durumda değil sıkıntılı zamanlarda ziyarete daha çok gitmekte oldukları açıklanmıştır. "Mutlu zamanlarda giderim" diyenlerin oranı %7 iken, "sıkıntılı zamanlarda giderim" diyenlerin oranı %24 olarak tespit edilmiştir. Kadınların %28'i "sıkıntılı ve stresli zamanlarda" ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Aynı durumda ziyaret eden erkeklerin yüzdesi ise %18 olmuştur.

Rüya etkisiyle ziyarete gelenler de bulunmaktadır. Bu şekilde ziyarete gelenler türbedeki evliyanın kendileriyle rüyada irtibata geçtiğini zannetmektedir. Ali Köse ve Ali Ayten'in araştırmasında rüya etkisiyle ziyarete gelen kadınların oranı erkeklerin üç katı gibi fazla çıkmıştır.¹⁷⁶ Bu sonuçlar bizim sonuçlarımızı desteklemektedir.

¹⁷⁵ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)*, s. 66.

¹⁷⁶ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 79-80.

2.6.1.4. Cinsiyet ve Türbedeki Kişinin Şefaataına, Yardımına İnanç İlişkisi

Tablo 2.31. Cinsiyet Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaataına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

CİNSİYET DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ				TOPLAM
		Kesinlikle şefaataına olur	Belki şefaataına olur	Şefaataına inanmıyorum	Diğer	
Erkek	N	24	57	31	4	116
	%	20.7%	49.1%	26.7%	3.4%	100.0%
Kadın	N	54	68	48	10	180
	%	30.0%	37.8%	26.7%	5.6%	100.0%
TOPLAM	N	78	125	79	14	296
	%	26.4%	42.2%	26.7%	4.7%	100.0%

$X^2=5,139$ $sd=3$ $P=.162$

Tablo 2.31’de erkeklerin %20,7’si, kadınların %30’u, “türbedeki kişinin kesinlikle şefaataına” inandıklarını; erkeklerin %49,1’i, kadınların %37,8’i “belki şefaataına olur” diye inandıklarını; erkeklerin %26,7’si, kadınların %26,7’si “şefaataına inanmadıklarını” belirtmiştir. Her ne kadar “kesinlikle şefaataına olur” diye inanan kadın katılımcıların yüzdesi fazla gözükmemekte ise de, farklılık anlamlı bir seviyeye ulaşmamıştır. “Belki şefaataına olur” diyen katılımcılarda erkek ziyaretçilerin yüzdesi fazla gözükmemekte, “şefaataına inanmadıklarını” belirten katılımcılarda ise, kadın ve erkek ziyaretçiler arasında fark bulunmamaktadır. Ziyaretçilerin cinsiyet değişkeni ile türbedeki kişinin ahirette şefaataına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=3, n=296)=5,139$, $p>0,050$. Başka bir deyişle, ziyaretçilerin cinsiyetleri ile türbedeki kişinin ahirette şefaataına inancı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Daha önce yapılmış araştırmalardan Aysun Özkan’ın çalışmasında cinsiyet ile Eyüp Sultan’ın şefaataına inanma durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir, ($x^2(2)=7,145$ $p=.028$). Aynı çalışmada Eyüp Sultan’ın şefaate edeceğine inanan kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla daha fazla olmasına karşın, kadın katılımcılardan Eyüp Sultan’ın şefaate etmeyeceğine inananların oranının da erkek katılımcılardan daha fazla olması dikkat çekici olmuştur.¹⁷⁷

Araştırmamızda her ne kadar türbedeki zat’ın şefaate edeceğine kadın katılımcılar daha çok inanmakta iseler de, bu fark anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Ziyaretçilerin çoğu ahiret konusunda Allah’a daha çok sığınmakta ve ziyarete gelirken de bu dünya meselelerini daha çok amaçlamaktadır.

¹⁷⁷ Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, s. 71.

Tablo 2.32. Cinsiyet Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

CİNSİYET DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum	
Erkek	N	21	49	46	116
	%	18.1%	42.2%	39.7%	100.0%
Kadın	N	47	78	55	180
	%	26.1%	43.3%	30.6%	100.0%
TOPLAM	N	68	127	101	296
	%	23.0%	42.9%	34.1%	100.0%

$X^2=3,700$ $sd=2$ $P=.157$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 2’den küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20’sini aştığı (%25,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. “Diğer” yanıtını verenlerin, önceki kategori olan “Belki yardımcı olur” diyenlerle birleştirilmesiyle beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının %20’nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki “Diğer” yanıtını verenlerin sayısı, “Belki yardımcı olur” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “Belki yardımcı olur” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.32’de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.32’de erkeklerin %18,1’i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %42,2’si belki yardımcı olacağına inandıklarını, %39,7’si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Kadınların %26,1’i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %43,3’ü belki yardımcı olacağına inandıklarını, %30,6’sı yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla, ziyaretçilerin cinsiyet değişkeni ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=3,700$, $p>0,050$. Başka bir deyişle, ziyaretçilerin cinsiyetleri ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “kadınlar erkeklere göre türbe ziyaretinden yardım ummaya daha eğilimlidir” şeklinde kurduğumuz hipotezimiz doğrulanmamaktadır. Kadın katılımcıların çoğunluğu “kesinlikle yardımcı olur” diye, erkek katılımcıların çoğunluğu “yardımcı olacağına inanmıyorum” diye belirtmiş olsalar da, aralarındaki fark anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır.

2.6.1.5. Cinsiyet ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi

Veriler incelendiğinde erkeklerin %44'i, kadınların %75,6'sı ziyaretten sonra dileğin gerçekleşeceğine inandıklarını belirtmiş; erkeklerin %56'sı, kadınların %24,4'ü ziyaretten sonra dileğin gerçekleşeceğine inanmadıklarını belirtmiştir. Böylece erkek katılımcılar ile kadın katılımcılar arasındaki ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inançlarındaki farklılık anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. Ziyaretçilerin cinsiyet değişkeni ile ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inancı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.000$, $X^2(sd=1, n=296)=30,259$, $p<0,050$.

Aysun Özkan'ın araştırmasında ziyaretçilerin cinsiyetleri ile ziyaret sonrası dini yaşantıda meydana gelen değişiklik arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. ($x^2(3)=8,290$ $p=.040$) özetlenen analiz sonuçları, ziyaret sonrası dini yaşantıdaki değişikliklerin kadın katılımcılarda erkek katılımcılara göre daha belirgin olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bizim sonuçlarımızla benzeşmektedir.¹⁷⁸

Semra Yılmaz'ın araştırma sonuçları ise biraz farklı çıkmıştır, cinsiyet ile türbe ziyaretinden sonra yaşantısında önemli bir değişiklik olma durumu arasında bir karşılaştırma yapıldığında, türbe ziyaretlerinin kadın ziyaretçilere göre erkeklerin yaşantısı üzerinde daha fazla etki ettiği söylenebilmiştir. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi kadın ziyaretçilerininin %34,5'i, erkek ziyaretçilerin %36,5'i türbe ziyaretinden sonra yaşantısında önemli bir değişiklik olduğunu belirtmiştir. Mevlana Türbesi kadın ziyaretçilerin %31,8'i, erkek ziyaretçilerin %34,9'u türbe ziyaretinden sonra yaşantısında önemli bir değişiklik olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹

Ali Köse ve Ali Ayten'in araştırmasında ise dilek dileme konusunda da erkekler ile kadınlar arasında farklılıklar bulunmakta ve kadınların daha fazla dilekte bulunduğu söz konusu olmaktadır.¹⁸⁰

Sonuç olarak kadınların dilek dilemede ve dileğinin gerçekleşmesine olan inançta daha belirgin bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ama erkeklerin de

¹⁷⁸ Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, s. 69.

¹⁷⁹ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 155.

¹⁸⁰ Köse ve Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, s. 49.

ziyaretten sonra yaşantılarında değişiklik olduğunu belirleyen araştırmalar olduğuna göre, bu konu üzerinde daha da tartışmalar yapılabilir diyebiliriz.

2.6.1.6. Cinsiyet ve Dileğin Gerçekleşmesinden Sonra Ziyaret Etme Sıklığı İlişkisi

Çoğu ziyaretçiler türbelere inanarak gelmektedirler ve bu inançları kanıtlandığında, daha sık gelmeleri doğal görülmektedir. Verilerimize göre dileğin gerçekleşmesine inanan ziyaretçilerin sık gelmeye başlayanlarının toplam sayısı, sık gelmeye başlamayanlardan yaklaşık iki kat fazla görülmektedir. Bu sonuca göre dileğin gerçekleşmesinin ziyaret etmede motivasyon olarak algılanabildiğini söyleyebiliriz.

Sonuçlarda erkeklerin %74,5'i, kadınların %58,8'i dileğin gerçekleşmesi durumunda ziyarete daha sık gelmeye başladıklarını belirtmiştir. Aralarındaki fark anlamlılık seviyesine ulaşmış vaziyettedir. Ziyaretçilerin cinsiyet değişkeni ile dileğin gerçekleşmesinden sonra türbeyi daha sık ziyaret etmeye başlayıp başlamaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.048$, $X^2(sd=1, n=187)=3,920$, $p<0,050$. Başka bir deyişle, ziyaretçilerin cinsiyetleri ile dileğin gerçekleşmesinden sonra türbeyi daha sık ziyaret etmeye başlayıp başlamaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dileğin gerçekleşmesi durumunda, ziyarete daha sık gelmeye başlayan erkeklerin oranı kadınlardan yüksektir.

2.6.2. Yaş İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

2.6.2.1. Yaş ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Tablo 2.33. Yaş Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

YAŞ DEĞİŞKENİ		TÜRBEYE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim	
13-21	N	4	23	11	38
	%	10.5%	60.5%	28.9%	100.0%
22-35	N	17	107	16	140
	%	12.1%	76.4%	11.4%	100.0%
36-65	N	10	89	19	118
	%	8.5%	75.4%	16.1%	100.0%
TOPLAM	N	31	219	46	296
	%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=7,841$ $sd=4$ $P=.098$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%50 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildir. "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin, bir önceki kategori olan "Ara sıra gelirim" diyenlerle birleştirilmesiyle, "65 ve üzeri" katılımcıların sayısının, bir önceki kategori olan "36-65 yaş arası" katılımcıların sayısı ile birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin sayısı, "Ara sıra gelirim" diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "Ara sıra gelirim" olarak tanımlanmış, "65 ve üzeri" katılımcıların sayısı da "36-65 yaş arası" katılımcıların sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "36-65 yaş arası" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.33'te görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.33'te 13-21 yaş arası ziyaretçilerde sıklıkla gelirim diyenlerin oranı %28,9, 36-65 yaş arası ziyaretçilerde %16,1, 22-35 yaş arası ziyaretçilerde %11,4 olarak gözükmemekte; 22-35 yaş arası ziyaretçilerde ara sıra gelirim diyenlerin oranı %76,4, 36-65 yaş arası ziyaretçilerde %75,4, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde %60,5 olarak gözükmemekte; 22-35 yaş arası ziyaretçilerde ilk defa geliyorum diyenlerin oranı %12,1, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde %10,5, 36-65 yaş arası ziyaretçilerde ise %8,5 olarak gözükmemekte. İstatistiksel olarak yaş değişkenine göre, ziyarete gelme sıklığındaki farklılıklar anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Ziyaretçilerin yaş değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=4, n=296)=7,841, p>0,050$. Dolayısıyla, "ileri yaşta kişiler gençlere göre türbe ziyaretine daha fazla ilgi göstermektedir" şeklinde kurduğumuz hipotez desteklenmemiştir.

Araştırma esnasında yaptığımız gözlemler sonuçlarımızı desteklemektedir. Ziyaretçilerin çoğu orta yaş veya üzeri olmakla birlikte, orta yaşın altında olan ziyaretçiler de hayli kalabalıktır. Türkiye'de yapılan Asiye Altan'ın araştırma sonuçları biraz farklı çıkmıştır. Onun yaptığı Araştırmada orta ve orta yaş üzeri kişilerin türbeye daha çok geldikleri görülmüştür. Nitekim araştırmaya katılanların %41'ini 25-40 yaşlarındaki kişiler oluştururken, %31'ini ise 40-65 yaşlarında olanlar oluşturmuştur. Gençlerin toplumdaki geleneksel inançlardan orta yaş kadar haberdar

olmamaları ve ilgi alanların çeşitliliğinin bu farkın sebeplerinden olduğunu yazmıştır. Yine de araştırmaya katılanların %25'inde genç olması, genç oranının da az olmadığını göstermiştir. Gençlerin genelde aileleriyle birlikte ya da bir gruba dâhil olarak gelmeleri araştırmacının dikkatini çekmiştir.¹⁸¹ Araştırmacının yorumlarından da ileri yaştakilerin daha çok dinle uğraştığını söylediğini görürüz, bu durum da tamamen Kazakistan'daki duruma ters düşmektedir. Orada gençlerin din konusunda daha aktif olduklarını belirtmiştik.

Asım Yapıcı'nın çalışmasında, dinin etkisini en fazla hissedenlerin 20-23 (ort: 50,79) yaş arası gençler olduğu, bunları 17-19 (ort: 49,82) yaş grubunun takip ettiği, 24 ve üzeri (ort: 47,52) yaş grubunun ise dinin etkisini en az hisseden yaş gurubu olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, bu durum tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>.05$).¹⁸²

Mustafa Arslan'ın araştırma sonuçları da bizim sonuçlarımızdan farklı olarak çıkmıştır. Araştırmada popüler dindarlık tutumları yaşa göre incelenmiştir ve “41-50” ve 60 yukarısı yaş gruplarında yüksek, gençlerde ve 26-30 yaş grubunda ise düşük olduğu ileri sürülmüştür. Böylece “genç yaşta olanlar, orta ve ileri yaş grubunda olanlara oranla daha düşük düzeyde bir popüler dindarlık boyutuna sahiptir” şeklinde kurduğu hipotezi doğrulanmıştır. Araştırmacı rasyonel dini tutumlara sahip olan gençlerin, geleneksel, dogmatik ve taklitçi unsurlara eğilimli olan ileri yaş gruplarına göre daha az popüler dindarlık tutumlarına sahip olmalarını mantıklı olarak bulmuştur. Gençler daha az sosyalize oldukları ve geleneksel rolleri daha az yaşadıkları için popüler dindarlık tutumları düşük düzeyde; yaşlılar ise geleneksel konulara daha çok eğilimli oldukları ve tutum, inanç ve kanılarını yeniden incelemeye daha az istekli oldukları için popüler dindarlıkları yüksek düzeydedir. Araştırmacı uygulama alanındaki inanış ve uygulamalarına baktığında, ileri yaş grubuna oranla gençlerin daha az katılıma sahip olduklarını gözlemlediğini söylemektedir. Örneğin, türbede adak adama ve dilek dileme, hatim, mevlit ve benzeri gibi uygulamalarda gençlerden daha ziyade, ileri yaş grubuna ait kişileri görmüştür.¹⁸³

¹⁸¹ Altan, *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*, s.73.

¹⁸² Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 192.

¹⁸³ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 206-208.

Görüldüğü üzere Türkiye’de yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yukarıda da bahsettiğim gibi ülke çapındaki farklılıkların etkisi de ayrı sonuçlara getirmiş olabilir.

2.6.2.2. Yaş ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi

Tablo 2.34. Yaş Değişkeni İle Ziyareti Hangi Niyetle / Amaçla Yapması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ZİYARETİ YAPMA AMACI		YAŞ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		13-21	22-35	36-65	
Çocuk sahibi olabilmek	N	1	10	8	19
	% yaşa göre	2.6%	7.1%	6.8%	
Kısmet açmak (münasip eş bulmak)	N	0	11	6	17
	% yaşa göre	0.0%	7.9%	5.1%	
Hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak)	N	3	14	32	49
	% yaşa göre	7.9%	10.0%	27.1%	
İş bulmak	N	0	5	4	9
	% yaşa göre	0.0%	3.6%	3.4%	
Geçim sıkıntısından kurtulmak	N	0	4	16	20
	% yaşa göre	0.0%	2.9%	13.6%	
Ticarette veya işte baş/ı olmak, mevki elde et/k	N	4	7	14	25
	% yaşa göre	10.5%	5.0%	11.9%	
İmtihanalarda başarılı olmak	N	13	5	2	20
	% yaşa göre	34.2%	3.6%	1.7%	
Derslerde başarılı olmak	N	10	0	0	10
	% yaşa göre	26.3%	0.0%	0.0%	
Aile içi geçimsizliği düzeltmek	N	2	3	9	14
	% yaşa göre	5.3%	2.1%	7.6%	
Aile fertlerinin selameti, güvenliği için	N	5	33	44	82
	% yaşa göre	13.2%	23.6%	37.3%	
Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek	N	0	5	5	10
	% yaşa göre	0.0%	3.6%	4.2%	
Nazar ve benzerinden kurtulmak	N	3	9	20	32
	% yaşa göre	7.9%	6.4%	16.9%	
İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtu/k	N	1	4	7	12
	% yaşa göre	2.6%	2.9%	5.9%	
Kaza ve belalardan korunmak	N	4	17	23	44
	% yaşa göre	10.5%	12.1%	19.5%	
Günahlardan, manevi kirlilerden arınmak	N	8	33	34	75
	% yaşa göre	21.1%	23.6%	28.8%	
Sihir-büyüden korunmak	N	2	10	16	28
	% yaşa göre	5.3%	7.1%	13.6%	
Yerine gelen bir dilek için şükretmek	N	9	40	51	100
	% yaşa göre	23.7%	28.6%	43.2%	
Bunlara benzer bir niyet, amaç gözetme/m	N	4	20	2	26
	% yaşa göre	10.5%	14.3%	1.7%	
Diğer	N	5	35	14	54
	% yaşa göre	13.2%	25.0%	11.9%	
TOPLAM	N	38	140	118	296
	% toplam	12.8%	47.3%	39.9%	100.0%

Tablo 2.34'te "65 yaş ve üzeri" katılımcı tek kişi olmasından dolayı, daha net sonuçlar alabilme adına, onu "36-65" yaş arası ziyaretçilere ekledik. 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %7,1'i, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %6,8'i, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %2,6'sı çocuk sahibi olabilme niyetiyle ziyarete gelmiştir. Bu amacı edinmede 22-35 yaş arası ziyaretçilerin daha aktif oldukları görülmektedir. Yukarıdaki incelememizde bu amaçla kadınların daha çok geldikleri tespit edilmiştir.

22-35 yaş arası ziyaretçilerin %7,9'u, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %5,1'i kısmet açma (münasip eş bulma) niyetiyle ziyarete gelmektedir, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde ise bu amaçla gelenler bulunmamıştır. Bu arada da 22-35 yaş arası ziyaretçilerin tarafında fazlalık görülmekte ve bu amaçla gelen kadınların daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %27,1'i, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %10'u, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %7,9'u hastalıktan kurtulma (şifa bulma) niyetiyle ziyarete gelmiştir. Görüldüğü gibi yaş seviyesi ilerledikçe hastalıktan kurtulma amacını tutunanların oranında artış sergilenmiştir. Aynı konu katılımcıların cinsiyetlerine göre tartışıldığında kadınların oranı yükseklik gözüküyordu.

22-35 yaş arası ziyaretçilerin %3,6'sı, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %3,4'ü iş bulma niyetiyle ziyarete gelmiştir. 13-21 yaş arası ziyaretçiler böyle bir amaçla gelmemiştir.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %13,6'sı, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %2,9'u geçim sıkıntısından kurtulma niyetiyle ziyarete gelmektedir, 13-21 yaş arası ziyaretçiler böyle bir amaçla gelmemiştir.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %11,9'u, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %10,5'i, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %5'i ticarete veya işte başarılı olma, mevki elde etme niyetiyle ziyarete gelmiştir.

13-21 yaş arası ziyaretçilerin %34,2'si, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %3,6'sı, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %1,7'si imtihanlarda başarılı olma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %7,6'sı, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %5,3'ü, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %2,1'i aile içi geçimsizliği düzeltme niyetiyle, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %37,3'ü, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %23,6'sı, 13-21 yaş

arası ziyaretçilerin %13,2'si aile fertlerinin selameti, güveni niyetiyle ziyarete gelmiştir.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %4,2'si, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %3,6'sı karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltme niyetiyle ziyarete gelmiş ve 13-21 yaş arası ziyaretçilerde bu niyetle gelenler yoktur. Yukarıda da yorumladığımız gibi aynı amacı edinenlerin çoğunluğu kadın ziyaretçilerden oluşmaktaydı.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %16,9'u, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %7,9'u, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %6,4'ü nazar ve benzerinden kurtulma niyetiyle, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %13,6'sı, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %7,1'i, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %5,3'ü sihir-büyüden korunma niyetiyle ziyarete gelmiştir. Yaş seviyesi yükseldikçe sihir-büyüden korunma amacıyla gelenlerin oranı da artmaktadır.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %5,9'u, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %2,9'u, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %2,6'sı içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiş ve yaş seviyesi ilerledikçe aynı amacı edinenlerin yüzdesi de artmaktadır.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %19,5'i, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %12,1'i, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %10,5'i kaza ve belalardan kurtulma niyetiyle ziyarete gelmektedir. Bu arada da yaş seviyesi ilerledikçe, kaza ve belalardan kurtulma niyetiyle, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %28,8'i, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %23,6'sı, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %21,1'i günahlardan, manevi kirlilerden arınma niyetiyle ziyarete gelmiştir. Bu amaçlarla gelen ziyaretçilerin yaş seviyesi ilerledikçe yüzdelerinde de bir artış görülmekte ve kadın ziyaretçilerin yüzdesi bu arada da fazlaydı.

36-65 yaş arası ziyaretçilerin %43,2'si, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %28,6'sı, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %23,7'si yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle ziyarete gelmiş ve yaş seviyesi yükseldikçe gelenlerin yüzdesinde de bir artış görülmektedir. Aynı amaçla gelenleri cinsiyetlerine göre baktığımızda kadın ziyaretçilerin oranında artış görülmüştü.

22-35 yaş arası ziyaretçilerin %14,3'ü, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %10,5'i, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %1,7'si bunlara benzer bir niyet, amaç gözetmeden ziyarete gelmiştir.

22-35 yaş arası ziyaretçilerin %25'i, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %13,2'si, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %11,9'u “diğer” yanıtını vermiştir.

Elde edilen sonuçlara göre, 13-21 yaş arası ziyaretçilerin çoğu derslerde başarı amaçlı amaçlarla, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin çoğu evlilikle ilgili (çocuk sahibi olma; kısmet açma; karı-koca arası ilişkileri düzeltmek ve benzeri) amaçlarla, 36-65 yaş arası ziyaretçiler ise çoğunlukla sağlık, başarı, aile fertlerinin selameti, sihir ve büyü, kötü alışkanlıklardan kurtulma, manevi kirlerden arınma, şükür etme gibi amaçlarla gelmiştir. Dolayısıyla, “ziyaretçilerin yaşına göre türbe ziyaretine yüklediği amacı da değişmektedir” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmaktadır ve gençlerin çoğu derslerde başarılı olmayı gözetirken, ileri yaşta kişiler aile fertlerinin sağlığını gözeterek amaçlı niyet / amaçlarla ziyaret yapmaktadır. “Emre Yılmaz’ın araştırmasında ise deneklerin yaşları ile türbede buldukları dilek çeşitleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır”.¹⁸⁴

2.6.2.3. Yaş ve Türbedeki Kişinin Şefaataına, Yardımına İnanç İlişkisi

Tablo 2.35. Yaş Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaataına Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

YAŞ DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle şefaataçı olur	Belki şefaataçı olur	Şefaataçı olacağına inanmıyorum	
13-21	N	11	22	5	38
	%	28.9%	57.9%	13.2%	100.0%
22-35	N	28	56	56	140
	%	20.0%	40.0%	40.0%	100.0%
36-65	N	39	61	18	118
	%	33.1%	51.7%	15.3%	100.0%
TOPLAM	N	78	139	79	296
	%	26.4%	47.0%	26.7%	100.0%

$X^2=24,907$ $sd=4$ $P=.000$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%31,2 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. “65 ve üzeri” katılımcıların sayısının, bir önceki kategori olan “36-65 yaş arası” katılımcıların sayısıyla birleştirilmesiyle, “Diğer” yanıtını verenlerin sayısının, önceki kategori olan “Belki şefaataçı olur” diyenlerin sayısıyla birleştirilmesiyle beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama

¹⁸⁴ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)*, s. 58.

(recode into different variables) komutu kullanılarak, “65 ve üzeri” katılımcıların sayısı “36-65 yaş arası” katılımcıların sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori “36-65 yaş arası” olarak tanımlanmış, “diğer” yanıtını verenlerin sayısı “Belki şefaathçi olur” diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori “Belki şefaathçi olur” olarak tanımlanmış. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.35’te görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.35’te 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %28,9’u kesinlikle şefaathçi olacağına inandıklarını, %57,9’u belki şefaathçi olacağına inandıklarını, %13,2’si şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiş. 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %20’si kesinlikle şefaathçi olacağına inandıklarını, %40’ı belki şefaathçi olacağına inandıklarını, %40’ı şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %33,1’i kesinlikle şefaathçi olacağına inandıklarını, %51,7’si belki şefaathçi olacağına inandıklarını, %15,3’ü şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin yaş değişkeni ile türbedeki kişinin öte dünyada / öldükten sonra şefaathçi olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=4, n=296)=24,907, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin yaş seviyeleri ile türbedeki kişinin öte dünyada / öldükten sonra şefaathçi olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, yaş oranı büyüdükçe ve küçüldükçe şefaate inanma oranı artmakta, orta yaşlarda ise, şefaate inanç oranı düşmektedir.

Tablo 2.36. Yaş Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

YAŞ DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum	
13-21	N	9	21	8	38
	%	23.7%	55.3%	21.1%	
22-35	N	28	43	69	140
	%	20.0%	30.7%	49.3%	
36-65	N	31	63	24	118
	%	26.3%	53.4%	20.3%	
TOPLAM	N	68	127	101	296
	%	23.0%	42.9%	34.1%	

$X^2=28,237$ $sd=4$ $P=.000$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20’sini aştığı (%43,8 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. “65 ve üzeri” katılımcıların

sayısının, bir önceki kategori olan “36-65 yaş arası” katılımcıların sayısı ile birleştirilmesiyle, “Diğer” yanıtını verenlerin sayısının, önceki kategori olan “Belki yardımcı olur” diyenlerin sayısı ile birleştirilmesiyle beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının %20’nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak, “65 ve üzeri” katılımcıların sayısı “36-65 yaş arası” katılımcıların sayısına aktararak elde edilen yeni kategori “36-65 yaş arası” olarak tanımlanmış, “diğer” yanıtını verenlerin sayısı “Belki yardımcı olur” diyenlerin sayısına aktararak elde edilen yeni kategori “Belki yardımcı olur” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.36’da görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.36’da 13-21 yaş arası ziyaretçilerin %23,7’si kesinlikle yardımcı olacağına, %55,3’ü belki yardımcı olacağına, %21,1’i yardımcı olmayacağına inandıklarını belirtmiş, 22-35 yaş arası ziyaretçilerin %20’si kesinlikle yardımcı olacağına, %30’u belki yardımcı olacağına, %49,3’ü yardımcı olmayacağına inandıklarını belirtmiş, 36-65 yaş arası ziyaretçilerin %26,3’ü kesinlikle yardımcı olacağına, %53,4’ü belki yardımcı olacağına, %20,3’ü yardımcı olmayacağına inandıklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin yaş değişkeni ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=4, n=296)=28,237, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin yaş seviyeleri ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, yaş oranı yükseldikçe ve azaldıkça türbedeki kişinin yardımına inanma oranı artmakta, orta yaşlarda ise, yardıma inanç oranı düşmektedir. Bu sonuçla “ileri yaşta kişiler gençlere göre türbe ziyaretlerinden yardım ummaya daha eğilimlidir” şeklinde kurduğumuz hipotezin kısmen doğrulandığını görüyoruz.

2.6.2.4. Yaş ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi

Ziyaretçilerin ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanıp inanmamasının, yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediği ya da yaşlarıyla ilişkili olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçları incelendiğinde, 36-65 yaş arası ziyaretçilerde dileğin gerçekleşmesine inanırım diyenlerin oranı %78,8 olarak, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde %73,7 olarak, 22-35 yaş arası ziyaretçilerde %47,1 olarak gözükmüş, 22-35 yaş arası ziyaretçilerde dileğin gerçekleşmesine inanmam diyenlerin oranı

%52,9 olarak, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde %26,3 olarak, 36-65 yaş arası ziyaretçilerde ise %21,2 olarak çıkmıştır. Ortaya çıkan farklaşmalar anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. Ziyaretçilerin yaş değişkeni ile ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=0.000$, $X^2(sd=2, n=296)=29,677$, $p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin yaş seviyeleri ile ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Genç yaşlardaki ziyaretçiler arasında ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanma oranı yüksektir. Orta yaşlarda ise azalmaktadır. Yaş büyüdükçe, dileğin gerçekleşmesine inanma oranı yine artmaktadır.

Semra Yılmaz'ın araştırma sonuçları ise bizim sonuçlarımız benzerlik arz etmektedir. Çalışmada yaş ile türbede edilen duaların kabul olacağına inanma durumu arasında bir karşılaştırma yapıldığında, ileri yaş grubunda olan ziyaretçilerin, genç yaş grubunda olanlara göre türbede edilen duaların kabul olacağına daha çok inandıkları söylenmiştir. Yaş arttıkça bu görüşe katılma durumunda da artış görülmüştür.¹⁸⁵

2.6.2.5. Yaş ve Dileğin Gerçekleşmesinden Sonra Ziyaret Etme Sıklığı İlişkisi

İleri yaştakilerin akrabalık çevreleri geniş olmasından dolayı dileklerinin de fazla olması doğal görülmektedir. Onlar kendi dileklerine ek aile üyelerinin de mutluluğunu düşünmekte. Dilekleri gerçekleşenlerin de bazen adaklarda bulunma, kurban kesme gibi ritüelleri yerine getirdikleri bilinmektedir. Bu ve benzeri davranışları hesaba katarsak ileri yaştakilerin daha sık dilekte bulunma, dileği gerçekleşirse de daha sık ziyaret etme eğiliminde oldukları tahmin edilebilir.

Türbe ziyaretinde yapılan dileklerin gerçekleşme olasılığının yüksek olacağına inanç halkın bazı ritüelleri yapmasına büyük bir tetiktir. İnançlar kendi veya başkasının dileklerinin gerçekleşmesiyle daha da pekişmektedir. Çoğu zaman gerçekleşen dileklerden bahsedilmesi, dileği gerçekleşmeyenlerin de sabırla bekleme süre içerisinde olmaları dileği gerçekleşenlerin sayısının fazla olduğu yanılısamasını ortaya çıkarmaktadır.

¹⁸⁵ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 112.

36-65 yaş arası ziyaretçilerde daha sık gelmeye başladım diyenlerin oranı %64,5 olarak, 22-35 yaş arası ziyaretçilerde %62,1 olarak, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde %60,7 olarak gözükmüş, 13-21 yaş arası ziyaretçilerde daha sık gelmeye başlamadım diyenlerin oranı %39,3 olarak, 22-35 yaş arası ziyaretçilerde %37,9 olarak, 36-65 yaş arası ziyaretçilerde ise %35,5 olarak gözükmüş. Her ne kadar yaş küçüldükçe, dileği gerçekleşmesi durumunda daha sık gelmeye başlayanlar oranı azalmakta gibi bir fark gözükse de, bu fark anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Ziyaretçilerin yaş değişkeni ile ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesi durumunda daha sık gelmeye başlayıp başlamaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $P=.916$, $X^2(sd=2, n=187)=0,176$, $p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin yaş seviyeleri ile ziyaretten sonra dileğinin gerçekleşmesi durumunda daha sık gelip gelmemesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

2.6.3. Medeni Durum İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

Medeni durumdaki değişimler insan hayatını, dini tutumunu, dini davranışlarını etkilemektedir. Bekar iken fazla dindar olmayan birisi, evlendikten sonra dindar olabilir, birileri boşandıktan sonra dine olan tutumlarını değiştirmiş olabilir. Bunlara benzer örneklere halk arasında çokça rastlanılmaktadır. Dolayısıyla araştırmamızda da ziyaretçilerin medeni durumlarına göre tartışmalara yer verdik.

2.6.3.1. Medeni Durum ve Türbe Ziyaretine Gelme Sıklığı İlişkisi

Tablo 2.37. Medeni Durum Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim	
Evli	N	16	132	17	165
	%	9.7%	80.0%	10.3%	100.0%
Bekar	N	15	87	29	131
	%	11.5%	66.4%	22.1%	100.0%
TOPLAM	N	31	219	46	296
	%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=8,618$ $sd=2$ $P=.013$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%25,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildir. "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin, bir önceki kategori olan "Ara sıra gelirim" diyenlerle

birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki “Mübarek gün ve gecelerde gelirim” diyenlerin sayısı, “Ara sıra gelirim” diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori “Ara sıra gelirim” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.37’de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.37’de bekar ziyaretçilerde sıklıkla gelenlerin oranı %22,1 olarak, evli ziyaretçilerde %10,3 olarak görülmüş; evli ziyaretçilerde ara sıra gelenlerin oranı %80 olarak, bekar ziyaretçilerde %66,4 olarak görülmüş; bekar ziyaretçilerde ilk defa geliyorum diyenlerin oranı %11,5 olarak, evli ziyaretçilerde %9,7 olarak görülmüştür.

Ziyaretçilerin medeni durumu değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=8,618$, $p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin medeni durumu ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır, bekarlar ziyarete daha sık başvurmaktadır. Dolayısıyla, “evliler bekarlara göre türbe ziyaretine daha sık gitmektedir” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır.

Asiye Altan’ın araştırma sonuçları ise farklı çıkmıştır. Araştırmacı evlilerin bekârlara oranla daha fazla türbeyi ziyaret ettiğinden söz etmektedir. Araştırmacı bekârların sorumluluklarının azlığından, özellikle çocuklarının olmayıp kendi sıkıntılarıyla birlikte, çocuklarının sıkıntılarıyla da ilgilenmek zorunda olmayışlarını bu farkın sebebi olarak görmektedir.¹⁸⁶

Aile mutluluğu üzerinde yapılan araştırmalarda dinin aileler üzerine olumlu etkilerinin olduğu sonucu alınmıştır. Dini pratikleri yapan, duada bulunan, Tanrı’ya inanan aile birliklerinde aile hayatının sürdürülmesinde olumluluklar görülmüştür. Bunun sebepleri ise dinin aile fertlerine veren önem, birlikte olmanın iyi değerlendirilmesi, boşanmaların hoş karşılanmaması olabilmektedir.¹⁸⁷ Bu sonuçlara karşın çeşitli araştırmalarda bekarların genel anlamda dini pratiklerinin zayıf olduğu görülmüştür. Medeni durumla dini pratikler (özellikle namaz ibadeti) arasında yakın

¹⁸⁶ Altan, *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*, s. 73.

¹⁸⁷ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 70-71.

bir ilişkinin olduğu ifade edilmekte, bekarların evlilere oranla ibadete daha az düşkün oldukları açıklanmaktadır. Dindarlık boyutları konusunda yapılan araştırmada, gruplar arasında en düşük popüler dindarlık puan ortalamasının bekarlarda olduğu ve bekarlarla evli ve boşanmış gruplar arasında bir farklılığın olduğu görülmüştür.¹⁸⁸

Gözlemlerimizce farkedildiği gibi genelde evlilik törenleri türbe ziyaretlerini içermektedir. Evlenenler türbe ziyaretini yaptıktan sonra düğün toplantılarına geçerler. Bu tarzda başlanan evliliğin uzun ve mutlu olacağı inancı halk arasında yaygındır.

¹⁸⁸ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 214.

2.6.3.2. Medeni Durum ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi

Tablo 2.38. Medeni Durum Değişkeni İle Ziyareti Hangi Niyetle / Amaçla Yapması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ZİYARETİ YAPMA AMACI		MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİ		TOPLAM
		Evli	Bekar	
Çocuk sahibi olabilmek	N	17	2	19
	% medeni duruma göre	10.3%	1.5%	
Kısmet açmak (münasip eş bulmak)	N	6	11	17
	% medeni duruma göre	3.6%	8.4%	
Hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak)	N	35	14	49
	% medeni duruma göre	21.2%	10.7%	
İş bulmak	N	6	3	9
	% medeni duruma göre	3.6%	2.3%	
Geçim sıkıntısından kurtulmak	N	15	5	20
	% medeni duruma göre	9.1%	3.8%	
Ticarette veya işte başlı olmak, mevki elde et/k	N	12	13	25
	% medeni duruma göre	7.3%	9.9%	
İmtihanalarda başarılı olmak	N	3	17	20
	% medeni duruma göre	1.8%	13.0%	
Derslerde başarılı olmak	N	0	10	10
	% medeni duruma göre	0.0%	7.6%	
Aile içi geçimsizliği düzeltmek	N	8	6	14
	% medeni duruma göre	4.8%	4.6%	
Aile fertlerinin selameti, güvenliği için	N	58	24	82
	% medeni duruma göre	35.2%	18.3%	
Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek	N	9	1	10
	% medeni duruma göre	5.5%	0.8%	
Nazar ve benzerinden kurtulmak	N	19	13	32
	% medeni duruma göre	11.5%	9.9%	
İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtu/k	N	10	2	12
	% medeni duruma göre	6.1%	1.5%	
Kaza ve belalardan korunmak	N	29	15	44
	% medeni duruma göre	17.6%	11.5%	
Günahlardan, manevi kirlere arınmak	N	39	36	75
	% medeni duruma göre	23.6%	27.5%	
Sihir-büyüden korunmak	N	19	9	28
	% medeni duruma göre	11.5%	6.9%	
Yerine gelen bir dilek için şükretmek	N	64	36	100
	% medeni duruma göre	38.8%	27.5%	
Bunlara benzer bir niyet,amaç gözetmedim	N	8	18	26
	% medeni duruma göre	4.8%	13.7%	
Diğer	N	29	25	54
	% medeni duruma göre	17.6%	19.1%	
TOPLAM	N	165	131	296
	%	55.7%	44.3%	100.0%

Tablo 2.38’de evli ziyaretçilerin %10,3’ü, bekar ziyaretçilerin %1,5’i çocuk sahibi olabilme niyetiyle ziyarete gelmiş, bekar ziyaretçilerin %8,4’ü, evli ziyaretçilerin %3,6’sı kısmet açma (münasip eş bulma) niyetiyle ziyarete gelmiş, evli ziyaretçilerin %21,2’si, bekar ziyaretçilerin %10,7’si hastalıktan kurtulma (şifa bulma) niyetiyle ziyarete gelmiştir. Burada bahsetmekte olduğumuz üç amacın üçünün de kadın ziyaretçiler tarafından daha çok tercih edildikleri yukarıda söz edilmişti.

Evli ziyaretçilerin %3,6’sı, bekar ziyaretçilerin %2,3’ü iş bulma niyetiyle ziyarete gelmiş, evli ziyaretçilerin %9,1’i, bekar ziyaretçilerin %3,8’i geçim sıkıntısından kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiştir. Görüldüğü gibi bahsettiğimiz bu amaçlarla daha çok evlilerin gelmekte olduğunu görmekteyiz. Sebebini de evlilikle birlikte artan sorumluluklarla bağdaştırabiliriz. Aynı amaçlarla gelen katılımcılar cinsiyetlerine göre incelendiğinde erkeklerin ziyaretçilerin tarafında fazlalık görülmüştü.

Bekar ziyaretçilerin %9,9’u, evli ziyaretçilerin %7,3’ü ticarete veya işte başarılı olma, mevki elde etme niyetiyle ziyarete gelmiş, bekar ziyaretçilerin %13’ü, evli ziyaretçilerin %1,8’i imtihanlarda başarılı olma niyetiyle ziyarete gelmiş, bekar ziyaretçilerin %7,6’sı derslerde başarılı olma niyetiyle ziyarete gelmiştir.

Evli ziyaretçilerin %4,8’i, bekar ziyaretçilerin %4,6’sı aile içi geçimsizliği düzeltme niyetiyle ziyarete gelmiş, evli ziyaretçilerin %35,2’si, bekar ziyaretçilerin %18,3’ü aile fertlerinin selameti, güvenliği için ziyarete gelmiştir. Bu amaçlarla gelen ziyaretçilerin çoğunluğu da kadın ziyaretçilerden oluşmaktaydı.

Evli ziyaretçilerin %5,5’i, bekar ziyaretçilerin %0,8’i karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltme niyetiyle ziyarete gelmişler. Görüldüğü gibi karı-koca arasındaki ilişkileri düzeltmeyi daha çok evli ziyaretçiler amaçlamaktadır. Bu amaçla gelen katılımcılar cinsiyetlerine göre incelendiğinde kadın ziyaretçilerin oranı yüksek gözükümüştü.

Evli ziyaretçilerin %11,5’i, bekar ziyaretçilerin %9,9’u nazar ve benzerinden kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiş. Buna benzer bir konu olan sihir-büyüden korunma amacıyla evli ziyaretçilerin %11,5’i, bekar ziyaretçilerin %6,9’u ziyarete gelmiş. Görüldüğü gibi bu konularda da evlilerin oranı yüksek çıkmaktadır. Bu iki

amacı katılımcıların cinsiyetlerine göre incelediğimizde erkek katılımcılar ile kadın katılımcılar arasında fazla farklaşma gözükmemiştir.

Evli ziyaretçilerin %6,1'i, bekar ziyaretçilerin %1,5'i içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulma niyetiyle ziyarete gelmiş, evli ziyaretçilerin %17,6'sı, bekar ziyaretçilerin %11,5'i kaza ve belalardan korunma niyetiyle ziyarete gelmiştir. Bu amaçlarla gelen ziyaretçilerin içerisinde evlilerin yüzdeleri fazla bulunmaktadır. Bekar ziyaretçilerin %27,5'i, evli ziyaretçilerin %23,6'sı günahlardan, manevi kirlere arınma niyetiyle ziyarete gelmiş ve bu arada bekar ziyaretçilerin daha fazla gelmekte oldukları görülmektedir. Aynı amacı katılımcıların cinsiyetleri açısından incelediğimizde kadın katılımcıların oranı yüksek gözüküyordu. Dolayısıyla, günahlardan, manevi kirlere arınma amacıyla bekar ve kadın ziyaretçiler daha çok gelmektedirler diyebiliriz.

Evli ziyaretçilerin %38,8'i, bekar ziyaretçilerin %27,5'i yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle ziyarete gelmiştir. Bu amaçla gelenlerde kadın ziyaretçilerin fazla olduğunu öne sürerek, evli kadınların daha çok geldikleri sonucunu çıkarabiliriz.

Bekar ziyaretçilerin %13,7'si, evli ziyaretçilerin %4,8'i yukarıda bahsettiğimiz amaçlara benzer amaç tutunmadıklarını belirtmiş. Bu durumda ziyarete gelenlerin içerisinde bekarların yüzdesinin fazla olduğu kanıtlanmakta, cinsiyetlerinde ise fazla farklaşma bulunmamıştı.

Bekar ziyaretçilerin %19,1'i, evli ziyaretçilerin %17,6'sı "diğer" şikkına kendi görüşlerini yazmışlardır, yanıtları incelendiğinde katılımcıların çoğu Kur'an bağışlama, ölümü hatırlama, ülkenin menfaati için duada bulunma gibi amaçları edindiklerini yazılmıştır.

Elde ettiğimiz sonuçlara göre evlilerin niyet / amaçlarının daha fazla olduğunu farketmekteyiz. Bunun sebebini de evli olanların akraba, aile çevrelerinin genişlemesiyle açıklayabiliriz. Evlilerin niyet / amaçları ailenin maddi ve manevi durumu (çocuk sahibi olabilmek; aile içi geçimsizliği düzeltmek; aile fertlerinin selameti, güvenliği için; karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek; iş bulmak; geçim sıkıntısından kurtulmak ve benzeri), türlü kaza ve belalardan korunma (hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak); nazar ve benzerinden kurtulmak; içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak; kaza ve belalardan korunmak; sihir-büyüden

korunmak;), şükür etme (yerine gelen bir dilek için şükretmek) gibi farklılıkları içermektedir.

Bekar ziyaretçilerin niyet / amaçları ise daha çok evlenebilme (kısmet açmak (münasip eş bulmak)), başarı elde etme (ticarete veya işte başarılı olmak, mevki elde etmek; imtihanlarda başarılı olmak; derslerde başarılı olmak ve benzeri), manevi temizlenme (günahlardan, manevi kirlilerden arınmak) manasındaki dilekleri içerdiklerini ve bunlara benzer amaç gözetmeyenlerin çoğu da bekar ziyaretçilerden oluşmakta olduğunu gördük. Dolayısıyla, “ziyaretçilerin medeni durumuna göre türbe ziyaretine yüklediği amacı da değişmektedir” şeklinde oluşturduğumuz hipotez doğrulanmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki türbeleri ziyaret etmede üstlenen niyet / amaçlar katılımcıların medeni durumlarına göre değişim sağlamaktadır. Evli katılımcılar daha çok aile ağırlıklı meseleleri, geçim, türlü kötülüklerden korunma, şükür etme gibi niyet / amaçları gözetmektedir. Bekar katılımcılar ise daha çok evlenebilme, başarı, ders odaklı başarı, manevi temizlik gibi amaçları edinmektedir.

2.6.3.3. Medeni Durum ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi

Tablo 2.39. Medeni Durum Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaata Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ				TOPLAM
		Kesinlikle şefaata olur	Belki şefaata olur	Şefaata olacağına inanmıyorum	Diğer	
Evli	N	46	73	39	7	165
	%	27.9%	44.2%	23.6%	4.2%	100.0%
Bekar	N	32	52	40	7	131
	%	24.4%	39.7%	30.5%	5.3%	100.0%
TOPLAM	N	78	125	79	14	296
	%	26.4%	42.2%	26.7%	4.7%	100.0%

$X^2=2,177$ $sd=3$ $P=.537$

Tablo 2.39’da evli ziyaretçilerin %27,9’u, bekar ziyaretçilerin %24,4’ü kesinlikle şefaata olacağına inandıklarını, evli ziyaretçilerin %44,2’si, bekar ziyaretçilerin %39,7’si belki şefaata olur diye inandıklarını, bekar ziyaretçilerin %30,5’i, evli ziyaretçilerin %23,6’sı şefaata olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Her ne kadar evli ziyaretçilerin fazlası şefaate inanmakta olduklarını, bekar ziyaretçilerin fazlası şefaate inanmamakta olduklarını belirtmişse de bu farklaşma

istatistiksel açıdan anlamlılık seviyesine ulaşmadığını analiz sonuçlarından görebiliriz.

Ziyaretçilerin medeni durumu değişkeni ile türbedeki kişinin ahirette şefaathçi olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=3, n=296)=2,177, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin medeni durumu ile türbedeki kişinin ahirette şefaathçi olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 2.40. Medeni Durum Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum	
Evli	N	41	75	49	165
	%	24.8%	45.5%	29.7%	100.0%
Bekar	N	27	52	52	131
	%	20.6%	39.7%	39.7%	100.0%
TOPLAM	N	68	127	101	296
	%	23.0%	42.9%	34.1%	100.0%

$X^2=3,275$ $sd=2$ $P=.195$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%25,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Diğer" yanıtını verenlerin, önceki kategori olan "Belki yardımcı olur" diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki "diğer" yanıtını verenlerin sayısı, "Belki yardımcı olur" diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "Belki yardımcı olur" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.40'ta görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.40'ta evli ziyaretçilerin %24,8'i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %45,5'i belki yardımcı olacağına inandıklarını, %29,7'si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Bekar ziyaretçilerin %20,6'sı kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %39,7'si belki yardımcı olacak diye inandıklarını, %39,7'si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiş ve evlilerde yardıma

inananların fazla olduğu, bekarlarda ise yardıma inananların az olduğu görülmüşse de bu farklaşmalar istatistiksel açıdan bir anlam kazanmamıştır.

Ziyaretçilerin medeni durumu değişkeni ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=3,275, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin medeni durumu ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “evliler bekarlara göre türbe ziyaretinden yardım ummaya daha eğilimlidir” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır.

2.6.4. Öğrenim Durumu İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

Dini inançlar insanların bilim seviyelerine göre de değişim sağlamaktadır. Bu açıdan bakılınca araştırma konumuz olan türbe ziyaretlerinde de katılımcıların bilim seviyelerine göre değişiklikler ortaya çıkabilme ihtimali yüksektir.

Bu bölümde analiz sonuçlarımız daha net ve anlamlı şekilde yansımaları için bazı değişiklikler yaptık. Yanıtların az ve dağınık olması sonuçların net çıkmasını sürekli zorlaştırdığından katılımcıların öğrenim durumlarını aşağıdaki şekilde yeniden kodladık:

- Okur yazar değil; okur yazar; ilköğretim mezunu; orta okul mezunu olan ziyaretçilerin yanıtları “İlk öğretim” kategorisi altında tanımlandı.
- Meslek okulu mezunu ve kolej mezunu olan ziyaretçilerin yanıtları “Lise” kategorisi altında tanımlandı.
- Üniversite mezunu olan ziyaretçilerin yanıtları “Üniversite” kategorisi altında tanımlandı.
- Yüksek lisans ve doktora mezunu olan ziyaretçilerin yanıtları “Lisansüstü” kategorisi altında tanımlandı.

2.6.4.1. Öğrenim Durumu ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Öğrenim alma ve eğitilmiş olma durumları insanın rasyonel düşünce ayrıcalıklarını geliştirmekte olmasından dolayı, dini mantık, duygu, coşku, ibadet ve benzeri özellikleri taşıyan türbe ziyareti üzerinde kendi etkilerini gösterdiği kanaatindeyiz.

Tablo 2.41. Öğrenim Durumu Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ÖĞRENİM DURUMU DEĞİŞİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM	
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim		
İlk öğretim	N	5	33	14	52	
	%	9.6%	63.5%	26.9%	100.0%	
Lise	N	7	31	8	46	
	%	15.2%	67.4%	17.4%	100.0%	
Üniversite	N	17	131	18	166	
	%	10.2%	78.9%	10.8%	100.0%	
Lisansüstü	N	2	24	6	32	
	%	6.2%	75.0%	18.8%	100.0%	
TOPLAM		N	31	219	46	296
		%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=10,183$ $sd=6$ $P=.117$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%43,8 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin, bir önceki kategori olan "Ara sıra gelirim" diyenlerle birleştirilmesiyle beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin sayısı, "Ara sıra gelirim" diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori "Ara sıra gelirim" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.41'de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.41'de ilk öğretim mezunu ziyaretçilerin %26,9'u, lise mezunu ziyaretçilerin %17,4'ü, üniversite mezunu ziyaretçilerin %10,8'i, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %18,8'i sıklıkla geldiklerini belirtmiş; İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %63,5'i, lise mezunu ziyaretçilerin %67,4'ü, üniversite mezunu ziyaretçilerin %78,9'u, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %75'i ara sıra geldiklerini belirtmiş; İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %9,6'sı, lise mezunu ziyaretçilerin %15,2'si, üniversite mezunu ziyaretçilerin %10,2'si, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %6,2'si ilk defa geldiklerini belirtmişler. Her ne kadar ilk öğretim mezunlarında sıklıkla gelenlerin, üniversite mezunlarında ara sıra gelenlerin oranı fazla gözükmemekte ise de bu farklaşma istatistiksel açıdan anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Ziyaretçilerin öğrenim durumu değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=6,$

n=296)=10,183, p>0,050. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin öğrenim durumları ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “insanın öğrenim seviyesi yükseldikçe türbe ziyaretinde daha az bulunmaktadır” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır.

Türbe ziyaretleri ile ilgili inançlar yanı sıra, genel manadaki dindarlık açısından yapılan araştırmalarda da eğitim seviyelerine göre dini inançlarda değişimler söz konusudur. Acar ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada insanların eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık oranlarında bir düşüş sergilenmiştir.¹⁸⁹ “Günay”ın araştırmasında, hiç öğrenim görmemiş veya az öğrenim görmüş olanlarda dogmatizm, gelenekçilik, taklitçilik ve uzun boylu deliller aramaksızın inanma şeklinde belirlenen inanç türlerinin yaygın olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁰

İskilip ilçe halkı üzerinde yapılan araştırma bulgularına göre, eğitim basamakları yükseldikçe halkın popüler dindarlık tutumları zayıfladığı ve tersi olarak daha az öğrenim görenlerde popüler tarzı dindarlığın yüksek olduğu görülmüştür. Mustafa’nın çalışmasında eğitim basamakları yükseldikçe halkın popüler dindarlık tutumlarının zayıflaması söz konusu olup, “Öğrenim durumu yüksek olan kişilerin popüler dindarlık tutum düzeyleri, hiç öğrenim görmemiş veya az öğrenim görmüşlerinkinden daha düşüktür” şeklinde kuran hipotezi doğrulanmıştır.¹⁹¹ Asiye Altan’ın araştırmasında alınan sonuçları “Öğrenim durumu yüksek kişilerle, hiç öğrenim görmemiş ya da az öğrenim görmüş kişilerin türbe ziyaretinde bulunmaları arasında fark yoktur” şeklinde kurduğu hipotezini doğrulamıştır.¹⁹²

Sonuç olarak diyebiliriz ki, her ne kadar eğitim seviyesinin türbe ziyaretini etkilemekte olduğu söylenmekte ise de bu durum araştırmamız sonuçlarıncan kanıtlanmamıştır. Sebebini de insanların çok sayıdaki sebeplerle türbe ziyaretine gitmelerine bağlayabiliriz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi gezi, kültürel mekanları görme, ailesine eşlik etme sebepleriyle gelenler de çokça bulunmaktadır. Bunun gibi sebepler dini ağırlıklı değildir ve sonuçları etkilemektedir. Bu da türbelerin sadece

¹⁸⁹ Nilüfen Voltan Acar, İbrahim Yıldırım, Tuncay Ergene, “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1996, s. 50.

¹⁹⁰ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 210.

¹⁹¹ Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, s. 210.

¹⁹² Altan, *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*, s. 73-74.

dini maksatla ziyaret edilmediğini, tek taraflı bakılmasının yetersiz kaldığı anlamına gelmektedir.

2.6.4.2. Öğrenim Durumu ve Türbedeki Kişinin Şefaataına, Yardımına İnanç İlişkisi

Tablo 2.42. Öğrenim Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaataına Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ÖĞRENİM DURUMU DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM	
		Kesinlikle şefaataına olur	Belki şefaataına olur	Şefaataına olacağına inanmıyorum		
İlk öğretim	N	18	24	10	52	
	%	34.6%	46.2%	19.2%	100.0%	
Lise	N	19	16	11	46	
	%	41.3%	34.8%	23.9%	100.0%	
Üniversite	N	34	84	48	166	
	%	20.5%	50.6%	28.9%	100.0%	
Lisansüstü	N	7	15	10	32	
	%	21.9%	46.9%	31.2%	100.0%	
TOPLAM		N	78	139	79	296
		%	26.4%	47.0%	26.7%	100.0%

$X^2=11,368$ $sd=6$ $P=.078$

Tabloda “diğer” yanıtının sayısını, anlamlarının yakın olmasından (çoğu bilmediklerini yazmışlar) ve sonuçların daha net gözükmesi amacıyla, “belki şefaataına olur” diyenlerin yanıt sayısına ekledik. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin ahirette şefaataına olacağına inanç durumu değişkenindeki “diğer” yanıtı sayısı, “belki şefaataına olur” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “belki şefaataına olur” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.42’de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.42’de ilk öğretim mezunu ziyaretçilerin %34,6’sı, lise mezunu ziyaretçilerin %41,3’ü, üniversite mezunu ziyaretçilerin %20,5’i, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %21,9’u kesinlikle şefaataına olacağına inandıklarını belirtmiş; İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %46,2’si, lise mezunu ziyaretçilerin %34,8’i, üniversite mezunu ziyaretçilerin %50,6’sı, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %46,9’u belki şefaataına olur diye inandıklarını belirtmiş; İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %19,2’si, lise mezunu ziyaretçilerin %23,9’u, üniversite mezunu ziyaretçilerin %28,9’u, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %31,2’si şefaataına inanmadıklarını belirtmiştir;

Her ne kadar tabloda görülen oranlar belli bir derecede farklılaşma sağlamışsa da bu farklılaşma anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Yine de eğitim seviyesi azaldıkça şefaata inanma oranında bir artış görülmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe inanmayanların oranında bir artış görülmekte ise de ziyaretçilerin öğrenim durumu değişkeni ile türbedeki kişinin öte dünyada / öldükten sonra şefaata inanacağına inanç durumu değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=6, n=296)=11,368, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin öğrenim durumları ile türbedeki kişinin öte dünyada / öldükten sonra şefaata inanacağına inanç durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 2.43. Öğrenim Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ÖĞRENİM DURUMU DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM	
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum		
İlk öğretim	N	17	22	13	52	
	%	32.7%	42.3%	25.0%	100.0%	
Lise	N	19	12	15	46	
	%	41.3%	26.1%	32.6%	100.0%	
Üniversite	N	27	79	60	166	
	%	16.3%	47.6%	36.1%	100.0%	
Lisansüstü	N	5	14	13	32	
	%	15.6%	43.8%	40.6%	100.0%	
TOPLAM		N	68	127	101	296
		%	23.0%	42.9%	34.1%	100.0%

$X^2=18,656$ $sd=6$ $P=.005$

Tabloda “diğer” yanıtının sayısını, anlamlarının yakın olmasından (çoğu bilmediklerini yazmışlar) ve sonuçların daha net gözükmesi amacıyla, “belki yardımcı olur” diyenlerin yanıt sayısına ekledik. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanç durumu değişkenindeki “diğer” yanıtı sayısı, “belki yardımcı olur” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “belki yardımcı olur” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.43’te görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.43’te ilk öğretim mezunu ziyaretçilerin %32,7’si, lise mezunu ziyaretçilerin %41,3’ü, üniversite mezunu ziyaretçilerin %16,3’ü, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %15,6’sı kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını belirtmiş; İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %42,3’ü, lise mezunu ziyaretçilerin %26,1’i,

üniversite mezunu ziyaretçilerin %47,6'sı, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %43,8'i belki yardımcı olur diye inandıklarını belirtmiş; İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %25'i, lise mezunu ziyaretçilerin %32,6'sı, üniversite mezunu ziyaretçilerin %36,1'i, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %40,6'sı yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir; Bu konuda lise mezunlarının daha inançlı oldukları görülmekte, belki yardımcı olur diyen aynı ziyaretçilerin oranında düşüş görülmekte. Yardıma inanmayanlarda ise eğitim seviyesi yükseldikçe, katılımcıların yüzdeleri de yükselmekte ve en az oran ilk öğretim mezunlarında, en yüksek oran lisansüstü mezunlarında görülmekte.

Ziyaretçilerin öğrenim durumu değişkeni ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanç durumu değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=6, n=296)=18,656, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin öğrenim durumları ile türbedeki kişinin bu dünyada yardımcı olacağına inanç durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, “öğrenim seviyesi düşük olanlar türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmaktadır.

Semra Yılmaz'ın araştırma sonuçları da bizim bizim sonuçlarımızı desteklemektedir. Eğitim durumu ile “türbelerin özellikle bir güçlükten ve sıkıntıdan kurtulmak için ziyaret edileceği” görüşüne katılma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş. Eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte türbelerin özellikle bir güçlükten ve sıkıntıdan kurtulmak için ziyaret edileceği görüşüne katılma durumunda bir azalma görülmüş. Nitekim Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi ilkokul mezunu ziyaretçilerin yaklaşık %55'i, ortaokul mezunu ziyaretçilerin %39'u, lise ve dengi mezunu ziyaretçilerin %47'si, meslek yüksek okulu mezunu ziyaretçilerin %31'i, üniversite mezunu ziyaretçilerin %27'si bu görüşe katıldığı görülmüş. Mevlana türbesi ilkokul mezunu ziyaretçilerin yaklaşık %55'i, ortaokul mezunu ziyaretçilerin %48'i, lise ve dengi mezunu ziyaretçilerin %34'ü, meslek yüksek okulu mezunu ziyaretçilerin %25'i, üniversite mezunu ziyaretçilerin %25'i bu görüşe katılmış. Ayrıca eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte türbelerin özellikle bir güçlükten ve sıkıntıdan kurtulmak için ziyaret edileceği görüşüne katılmama durumunda da artış görülmüştür. Nitekim Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi ilkokul mezunu ziyaretçilerin %28'i bu görüşe katılmamışken, fakülte mezunu ziyaretçilerin %45'i katılmamıştır.

Mevlana Türbesi ilkokul mezunu ziyaretçilerin %35'i bu görüşe katılmamışken, fakülte mezunu ziyaretçilerin %55'i katılmamıştır.¹⁹³

Görüldüğü gibi katılımcıların eğitim durumları ile türbedeki zatın bu dünyada yardımcı olmasına inanç arasında bir bağlantı bulunmaktadır ve katılımcıların eğitim seviyeleri azaldıkça yardıma olan inanç oranlarında bir artış, eğitim seviyeleri ilerledikçe yardıma olan inanç oranlarında düşüş sergilenmiştir. Bu sonuçlarımız önceki yapılan bazı çalışmalarca kanıtlanmış ve bu da Türkiye ile Kazakistan türbe ziyaretlerinde yardıma inanç açısından fazla farklılaşmaların olmadığını belirtmektedir diyebiliriz. Gözlemlerimizde de farkettiğimiz gibi ziyaretçilerin çoğu dünya sıkıntılarıyla ziyarete gelmektedirler. İslam dini anlayışına göre yardımın sadece Allah'tan umulacağını bilseler de insanlar bilinçli veya bilinçsiz olarak isteklerine destek aramaktalar. Yardım hakkında söz edinildiği zaman yardımı sadece Allah'tan istediklerini söylerler, ancak türbedeki zatın da Allah'ın sevdiği kulu olmasından dolayı isteklerinde katkıda bulunacağını zannettikleri anlaşılmaktadır.

2.6.4.3. Öğrenim Durumu ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi

Katılımcıların ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanç durumlarını öğrenim seviyelerine göre farklılaşmasını ya da öğrenim durumlarıyla ilişkili olup olmadığını incelediğimizde, ilk öğretim mezunu ziyaretçilerin %73,1'i, lise mezunu ziyaretçilerin %63'ü, üniversite mezunu ziyaretçilerin %64,5'i, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %40,6'sı ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inandıklarını belirtmiştir; En yüksek oran ilk öğretim mezunlarında görülmekte, en düşük oran da lisansüstü mezunlarında görülmektedir.

İlk öğretim mezunu ziyaretçilerin %26,9'u, lise mezunu ziyaretçilerin %37'si, üniversite mezunu ziyaretçilerin %35,5'i, lisansüstü mezunu ziyaretçilerin %59,4'ü ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanmadıklarını belirtmiştir. Bu arada ise en düşük oran ilk öğretim mezunlarında, en yüksek oran da lisansüstü mezunlarında görülmüştür. Ziyaretçilerin öğrenim durumu değişkeni ile ziyaretten sonra dileğin gerçekleşip gerçekleşmemesine inancı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.248$, $X^2(sd=3, n=296)=9,304$, $p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin öğrenim durumları ile ziyaretten sonra dileğin gerçekleşip

¹⁹³ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 92.

gerçekleşmemesine inancı arasında anlamlı bir ilişki vardır, öğrenim düzeyi düşük olanlar ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine daha çok inanmaktadır.

Semra Yılmaz'ın araştırma sonucunda da eğitim düzeyi ile “Türbede yatan kişi kutsal bir kişidir bu nedenle dilekler kabul olur” görüşüne katılma durumu arasındaki ilişki karşılaştırıldığında, ziyaretçilerin eğitim seviyesi yükseldikçe bu görüşe katılma oranının azaldığı görülmüştür. Nitekim Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi ziyaretçilerinden ilkokul mezunlarının yaklaşık %67'si, ortaokul mezunlarının %58'i, lise ve dengi okul mezunlarının %70'i, meslek yüksek okulu mezunlarının %43'ü ve üniversite mezunlarının %38'i bu görüşe katıldıklarını söylemiştir. Mevlana Türbesi ziyaretçilerinden ilkokul mezunlarının yaklaşık %69'u, ortaokul mezunlarının %67'si, lise ve dengi okul mezunlarının %41'i, meslek yüksek okulu mezunlarının %41'i ve üniversite mezunlarının %40'ı bu görüşe katıldıklarını beyan etmiştir. Ayrıca eğitim düzeyinin yükselmesi ile türbede yatan kişi kutsal kişidir, bu nedenle burada dile getirilen dilekler kabul olur görüşüne katılmama durumu arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Nitekim Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi ziyaretçilerinden ilkokul mezunları (%8) ile fakülte mezunları (%33) arasında bu görüşe katılmama konusunda önemli bir fark bulunmuştur. Aynı durum kısmen de olsa Mevlana Türbesi ziyaretçileri için de geçerli olmuştur.¹⁹⁴ Bu veriler, eğitim düzeyi yükseldikçe, türbede edilen duaların kabul olacağına olan inançta bir düşüş olduğunu göstermektedir. Ancak eğitim seviyesi yüksek olanların yaklaşık yarısının bu inancı paylaştıkları gözden kaçırılmamalıdır.¹⁹⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki katılımcıların öğrenim durumu türbe ziyaretlerinde yapılan dileklerin gerçekleşmesine inanç durumuna etki etmektedir. Bu açıdan öğrenim seviyesi düşük olanlar daha çok inançlı, öğrenim seviyesi ileri olanlar ise daha az inanmaktadır. Sonuçların bu şekilde çıkmasına ileri seviye eğitilmiş insanların daha çok rasyonel, eleştirel bakabilmeleri yeteneklerinin gelişmiş olmasındandır diyebiliriz. Başlangıç seviye öğrenimli insanlar ise daha çok taklitçi, duygusal bulunmaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye’de yapılan bazı araştırmalar da bizim sonuçlarımızı desteklemektedir, dolayısıyla, Türkiye’deki ve Kazakistan’daki türbe ziyaretçilerinde öğrenim durumları ile türbe ziyaretlerinde yapılan dileklerin

¹⁹⁴ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 95.

¹⁹⁵ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 110.

gerçekleşmesine inancı arasında olan etkileşimler birbiri ile benzeşmektedir diyebiliriz.

2.6.5. Sosyo-Ekonomik Düzey İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

2.6.5.1. Sosyo-Ekonomik Düzey ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Gözlemlerimizce kanıtlandığı gibi türbe ziyaretlerine her türlü statüdeki insanlar gelmektedir. Ancak insanların sosyo-ekonomik düzeylerine göre türbe ziyaretlerine yüklenen algıları değişebilmektedir kanaatindeyiz.

Tablo 2.44. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim	
Orta	N	19	104	23	146
	%	13.0%	71.2%	15.8%	100.0%
İyi	N	12	115	23	150
	%	8.0%	76.7%	15.3%	100.0%
TOPLAM	N	31	219	46	296
	%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=2,079$ $sd=2$ $P=.354$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%65,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. “Mübarek gün ve gecelerde gelirim” diyenlerin, bir önceki kategori olan “ara sıra gelirim” diyenlerle; sosyo-ekonomik düzeyim “çok kötü” ile “kötü” diyenlerin, bir sonraki kategori olan “orta” diyenlerle; sosyo-ekonomik düzeyim “çok iyi” diyenlerin, bir önceki kategori olan “iyi” diyenlerle birleştirilmesiyle beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki “Mübarek gün ve gecelerde gelirim” diyenlerin sayısı, “Ara sıra gelirim” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “ara sıra gelirim” olarak tanımlanmış; sosyo-ekonomik düzeyi değişkenindeki “çok kötü” ile “kötü” diyenlerin sayısı, “orta” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “orta” olarak tanımlanmış; “çok iyi” diyenlerin sayısı, “iyi” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “iyi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.44'te görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.44’te sosyo-ekonomik düzeyim orta diyenlerin %13’ü ilk defa gelmekte olduklarını, %71,2’si ara sıra gelmekte olduklarını, %15,8’i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Sosyo-ekonomik düzeyim iyi diyenlerin %8’i ilk defa gelmekte olduklarını, %76,7’si ara sıra gelmekte olduklarını, %15,3’ü sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzey değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=2,079, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzeyi ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretine daha çok başvurmaktadır” şeklinde oluşturduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır.

Araştırmalardan da gözlendiği gibi dinsel faaliyetlerle en fazla ilgilenenler ekonomik durum itibariyle “orta” gelir düzeyine mensup olanlardır. Zenginler daha ziyade göze hitap eden dinsel faaliyetler içerisinde yer alırken, fakirler genellikle dinin duygusal ve manevi boyutuyla meşguldür. Buna göre gelir düzeyleri farklı olanlar dini hayatın değişik boyutlarında farklı tavırlar sergileyebilir. Kuşkusuz sosyal statü, dini inanç ve bağlılıklar üzerinde değişen etkilere sahiptir. Mesela gelirlerine kıyasla yaptıkları katkılar düşük görünse de gelir seviyesi yüksek olanlar dini organizasyonlara daha fazla bağlıdır. Başka bir ifadeyle, onlar bu tür organizasyonlara doğrudan katılmak yerine, genellikle maddi destek sağlamayı tercih etmektedirler. Bu ise zenginlerin dini hayatla ilişkilerinin kısmi ve dolaylı olduğu anlamına gelmektedir. Hıristiyanlar üzerinde gerçekleştirilen çeşitli çalışmalardan elde edilen bulgular, sosyo-ekonomik düzeyiyle kiliseye devam etme arasında pozitif yönde seyreden anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte “alt” sosyo-ekonomik kesimlerin, yani yoksulların kendi durumlarıyla ilgili yoksunluk teodiseleri geliştirerek adeta mevcut konumlarını din ile meşrulaştırmayı tercih ettikleri ileri sürülmektedir. Bu durum, dinin herhangi bir hak ve menfaatten mahrum edilmiş/olmuş birey ve gruplara önemli bir sembol, ümit ve güç kaynağı olarak hizmet sunmasından kaynaklanmış olabilir.¹⁹⁶

Semra Yılmaz’ın yaptığı araştırma sonuçlarında gelir düzeyi ile türbeyi ziyaret sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Gelir seviyesi yüksek olanlara göre, gelir seviyesi düşük olan ziyaretçilerin türbeleri daha sık ziyaret ettiği söylenmiştir. Bu durumu araştırmacı maddi içerikli isteklerin türbede dualar eşliğinde dile

¹⁹⁶ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 255.

getirilmesiyle açıklamıştır. “Ekonomik durumu elvermeyen insanlar ev, araba, mülk sahibi olmak gibi istekleri türbeye gelerek dile getirirler. Ayrıca türbeye gelen ziyaretçiler istenen şeye sahip olunması için yedi cuma ardı ardına gelinmesi gerektiği yönünde inançlara da sahiptir. Bu da onların istekleri gerçekleşene kadar sık sık türbeye gelmelerini sağlamaktadır” şeklinde açıklamıştır. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde, 500-1.000 TL arası gelire sahip olanların %3,3’ü türbeleri hiç ziyaret etmediklerini belirtirken; 4.000 TL den fazla gelire sahip olanların %8,8’i türbeleri hiç ziyaret etmediklerini belirtmiştir. Mevlana Türbesinde, 500-1.000 TL gelire sahip olanların %5,8’i türbeleri hiç ziyaret etmediklerini belirtirken; 4.000 TL’den fazla gelire sahip olanların %15,4’ü türbeleri hiç ziyaret etmediklerini söylemişlerdir.¹⁹⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kazakistan’da türbeler her türlü statüdeki insanlarca ziyaret edilmektedir. Ancak onların ziyarete yüklediği anlamlar farklı olabilmektedir. Örneğin orta sosyal-ekonomik durumdaki bir insan, kendi duygu ve ihtiyaçlarıyla ilgili amaçlarla gelirken, zengin birisi daha çok statü kazanma (ziyaretçi olarak), dünyevi işlerinde daha ileri seviyeye ulaşma amacıyla gelmiş olabilmektedir. Sonuçta ikisi de ziyaret yapmakta, sadece yüklediği anlamları farklı olmaktadır. Bu yüzden istatistiksel farklılaşma gözükmemektedir diyebiliriz. Bunlarla birlikte Kazakistan’daki türbeler sadece dua ve isteklerin karşılanması amacıyla değil, kültürel, geleneksel açıdan da ziyaret edilmektedir.

2.6.5.2. Sosyo-Ekonomik Düzey ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi

Tablo 2.45. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaata Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞK/İ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle şefaata olur	Belki şefaata olur	Şefaata olacağına inanmıyorum	
Orta	N	36	67	43	146
	%	24.7%	45.9%	29.5%	100.0%
İyi	N	42	72	36	150
	%	28.0%	48.0%	24.0%	100.0%
TOPLAM	N	78	139	79	296
	%	26.4%	47.0%	26.7%	100.0%

$X^2=1,208$ $sd=2$ $P=.547$

¹⁹⁷ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 136.

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%45,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. Türbedeki kişinin şefaathçi olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki “diğer” yanıtını verenlerin, önceki kategori olan “belki şefaathçi olur” diyenlerle; sosyo-ekonomik düzeyim “çok kötü” ile “kötü” diyenlerin, bir sonraki kategori olan “orta” diyenlerle; sosyo-ekonomik düzeyim “çok iyi” diyenlerin, bir önceki kategori olan “iyi” diyenlerle birleştirilmesiyle beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin şefaathçi olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki “diğer” yanıtını verenlerin sayısı, “belki şefaathçi olur” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “belki şefaathçi olur” olarak tanımlanmış; sosyo-ekonomik düzeyi değişkenindeki “çok kötü” ile “kötü” diyenlerin sayısı, “orta” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “orta” olarak tanımlanmış; “çok iyi” diyenlerin sayısı, “iyi” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “iyi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.45'te görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.45'te sosyo-ekonomik düzeyim orta diyenlerin %24,7'si kesinlikle şefaathçi olacağına inandıklarını, %45,9'u belki şefaathçi olacağına inandıklarını, %29,5'i şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiş. Sosyo-ekonomik düzeyim iyi diyenlerin %28'i kesinlikle şefaathçi olacağına inandıklarını, %48'i belki şefaathçi olacağına inandıklarını, %24'ü şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Her ne kadar sosyo-ekonomik durumu iyi olanlar daha çok olumlu yanıtlamış, sosyo-ekonomik durumu orta olanlar daha çok olumsuz yanıtlamış iseler de aralarındaki farklılaşma istatistiksel açıdan anlamlılık kazanmamış. Ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzey değişkeni ile türbedeki kişinin şefaathçi olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=1,208, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzeyi ile türbedeki kişinin şefaathçi olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 2.46. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİ/İ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum	
Orta	N	33	61	52	146
	%	22.6%	41.8%	35.6%	100.0%
İyi	N	35	66	49	150
	%	23.3%	44.0%	32.7%	100.0%
TOPLAM	N	68	127	101	296
	%	23.0%	42.9%	34.1%	100.0%

$X^2=.291$ $sd=2$ $P=.865$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%55,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. Türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki “diğer” yanıtını verenlerin, önceki kategori olan “belki yardımcı olur” diyenlerle; sosyo-ekonomik düzeyim “çok kötü” ile “kötü” diyenlerin, bir sonraki kategori olan “orta” diyenlerle; sosyo-ekonomik düzeyim “çok iyi” diyenlerin, bir önceki kategori olan “iyi” diyenlerle birleştirilmesiyle beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki “diğer” yanıtını verenlerin sayısı, “belki yardımcı olur” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “belki yardımcı olur” olarak tanımlanmış; sosyo-ekonomik düzeyi değişkenindeki “çok kötü” ile “kötü” diyenlerin sayısı, “orta” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “orta” olarak tanımlanmış; “çok iyi” diyenlerin sayısı, “iyi” diyenlerin sayısına aktarılmış ve elde edilen yeni kategori “iyi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.46'da görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.46'da sosyo-ekonomik düzeyim orta diyenlerin %22,6'sı kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %41,8'i belki yardımcı olacağına inandıklarını, %35,6'sı yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiş. Sosyo-ekonomik düzeyim iyi diyenlerin %23,3'ü kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %44'ü belki yardımcı olacağına inandıklarını, %32,7'si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni ile türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız

olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=2, n=296)=.291, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzeyi ile türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır.

Görüldüğü gibi katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyleri ile türbedeki kişinin yardımına inancı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Buna sebep yukarıda da bahsettiğimiz gibi ziyaretçilerin çoğu sosyo-ekonomik düzeylerine bakmaksızın belli bir yardım umarak gelmekte olmasıdır. Ancak bu yardımlar taşıdığı anlamları, çeşitliliği açısından bir birlerinden farklılaşmaktadır. Sonuçta hepsi yardım ummakta olup, aralarında istatistiksel farklılaşma bulunmamaktadır kanaatindeyiz.

2.6.5.3. Sosyal-Ekonomik Düzey ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi

Katılımcıların ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanç durumunu sosyo-ekonomik düzeyine göre veya sosyo-ekonomik düzeyiyle ilişkili olup olmadığı incelendiğinde, sosyo-ekonomik düzeyim orta diyenlerin %53,4’ü ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inandıklarını, %46,6’sı ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inanmadığını belirtmiş. Sosyo-ekonomik düzeyim iyi diyenlerin %72,7’si ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inandıklarını, %27,3’ü ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inanmadığını belirtmiştir. Ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzey değişkeni ile ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inancı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.001, X^2(sd=1, n=296)=11,775, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin sosyo-ekonomik düzeyi ile ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inancı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyi ilerledikçe, ziyaret ettikten sonra dileğin gerçekleşmesine inanç oranları da artmaktadır.

Sonuçlarda görüldüğü gibi sosyal-ekonomik açıdan katılımcılarda dileğin gerçekleşmesine inanç konusunda farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Ziyarete gelme sıklıklarına bakıldığında böyle bir farklılaşma gözlenmemiştir. Demek ki, sosyal-ekonomik açıdan katılımcıların gelme sıklıklarında farklılaşma yok, ancak ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesi konusunda farklılaşmalar mevcuttur diyebiliriz.

2.6.6. Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yer İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

2.6.6.1. Yaşadığı Yer ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Türbe ziyaretleri Kazakistan’da yaygın olmasından dolayı, her taraftan gelenler olmaktadır. Araştırma anketimiz bu konu üzerine de sorular içermektedir. Genelde türbelerin yerleşim yerleri ziyaretçiler için engel veya avantaj olarak algılanmamaktadır. Onlar kendi ihtiyaçlarına göre davranmakta ve istediği türbeye yolculuk zorluklarına rağmen gitmektedir.

Tablo 2.47. Hayatının Çoğunluğunu Geçirdiği Yer Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

HAYAT GEÇİRDİĞİ YER DEĞİŞKENİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim	
Köyde	N	12	54	8	74
	%	16.2%	73.0%	10.8%	100.0%
Küçük kasabada	N	3	8	3	14
	%	21.4%	57.1%	21.4%	100.0%
Küçük şehirde	N	8	78	23	109
	%	7.3%	71.6%	21.1%	100.0%
Büyük şehirde	N	8	79	12	99
	%	8.1%	79.8%	12.1%	100.0%
TOPLAM	N	31	219	46	296
	%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=10,875$ sd=6 P=.092

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20’sini aştığı (%37,5 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. “Mübarek gün ve gecelerde gelirim” diyenlerin, bir önceki kategori olan “Ara sıra gelirim” diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5’ten küçük olan gözenek sayısının %20’nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki “Mübarek gün ve gecelerde gelirim” diyenlerin sayısı, “Ara sıra gelirim” diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori “Ara sıra gelirim” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.47’de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.47’de hayatının çoğunu köyde geçirdim diyenlerin %16,2’si ilk defa gelmekte olduklarını, %73’ü ara sıra gelmekte olduklarını, %10,8’i sıklıkla gelmekte

olduklarını belirtmiş. Hayatımın çoğunu küçük kasabada geçirdim diyenlerin %21,4'ü ilk defa gelmekte olduklarını, %57,1'i ara sıra gelmekte olduklarını, %21,4'ü sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiş. Hayatımın çoğunu küçük şehirde geçirdim diyenlerin %7,3'ü ilk defa gelmekte olduklarını, %71,6'sı ara sıra gelmekte olduklarını, %21,1'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiş. Hayatımın çoğunu büyük şehirde geçirdim diyenlerin %8,1'i ilk defa gelmekte olduklarını, %79,8'i ara sıra gelmekte olduklarını, %12,1'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin hayatın çoğunluğunu geçirdiği yer değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=4, n=296)=8,174, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin hayatın çoğunluğunu geçirdiği yer ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, "İnsanın hayatını geçirdiği yerler türbe ziyaretine gitme sıklığını etkilememektedir" şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmaktadır.

Konumuzun giriş kısmında da belirttiğimiz gibi ziyaretçiler her taraftan ziyarete gelmektedir. Sonucumuzca da kanıtlandığı gibi yaşadığı mekanlara göre ziyarete gelme sıklığında istatistiksel farklılıklar yoktur. Buna sebep dini meselelerin her yerde aynı şekilde algılanmasından kaynaklanmakta kanaatindeyiz.

2.6.7. Dini Davranış Durumu İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

Günümüzde türbe ziyaretleri İslam inançlarıyla sıkı bağlantılıdır. Kazakistan'da türbe ziyareti İslam dininin bir parçası gibi algılanmasıyla birlikte bazı insanlar tarafından doğru bir davranış olarak görülmemektedir. Demek ki, dini davranış durumu ile türbe ziyareti arasında herhangi bir bağlantının mevcudiyetinden söz edilebilir.

2.6.7.1. Dini Davranış Durumu ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Tablo 2.48. Dini Davranış Durumu Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

DİNİ DAVRANIŞ DURUMU DEĞİŞKENİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM	
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim		
Dinin bütün gereklerini yerine getiririm	N	5	68	9	82	
	%	6.1%	82.9%	11.0%	100.0%	
Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm	N	14	97	28	139	
	%	10.1%	69.8%	20.1%	100.0%	
Dinin gereklerini çok az yerine getiririm	N	3	48	5	56	
	%	5.4%	85.7%	8.9%	100.0%	
Dinin gereklerini hiç yerine getirmem	N	9	6	4	19	
	%	47.4%	31.6%	21.1%	100.0%	
TOPLAM		N	31	219	46	296
		%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=39,435$ $sd=6$ $P=.000$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%37,5 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin, bir önceki kategori olan "Ara sıra gelirim" diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" diyenlerin sayısı, "Ara sıra gelirim" diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "Ara sıra gelirim" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.48'de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.48'de dinin bütün gereklerini yerine getiririm diyen ziyaretçilerin %82,9'u ara sıra gelmekte olduklarını, %11'i sıklıkla gelmekte olduklarını, %6,1'i ilk defa gelmekte olduklarını belirtmiş. Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm diyen ziyaretçilerin %69,8'i ara sıra gelmekte olduklarını, %20,1'i sıklıkla gelmekte olduklarını, %10,1'i da ilk defa gelmekte olduklarını belirtmiş. Dinin gereklerini çok az yerine getiririm diyen ziyaretçilerin %85,7'si ara sıra gelmekte olduklarını, %8,9'u sıklıkla gelmekte olduklarını, %5,4'ü ilk defa gelmekte olduklarını belirtmiş. Dinin gereklerini hiç yerine getirmem diyen ziyaretçilerin %47,4'ü ilk defa gelmekte

olduklarını, %31,6'sı ara sıra gelmekte olduklarını, %21,1'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiş. Ziyaretçilerin dini davranış durumu değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=6, n=296)=39,435, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin dini davranış durumu ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, dinin gereklerini hiç yerine getirmem diyenler sıklıkla gelmekte ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm diyenler de onları takip etmektedir. İlk defa gelmekte olanlarda da dinin gereklerini hiç yerine getirmeyenler ile kısmen yerine getirenlerin oranı fazla gözükmemektedir. Bu sonuçlarla, “dinin gereğini yerine getirmeyenler türbe ziyaretlerine daha sık gitmektedir” şeklinde öngördüğümüz hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Asım'ın araştırmasında dini ibadetlere katılım sıklığı ile uzun yaşama arasında pozitif bir ilişki görülmüş, dini / manevi başa çıkma arayışlarının kişinin hem iç huzurunu hem de sıkıntılarını aşmada ilave bir kuvvet verici olduğu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle dindarlığın bireye manevi açıdan dayanma gücü verdiği, dinin sağlık üzerindeki olumlu etkisinin de büyük oranda bundan beslendiği söylenebilir. Dinin olumlu etkisinin öncelikle ruh sağlığı üzerinde gerçekleştiği, bedensel sağlığın ise ruh sağlığına bağlı olarak biçimlendiği söylenebilir. Özellikle dini açıklama tarzları pek çok durumda huzur ve mutluluk kaynağı olabilmektedir. Çünkü dinler, potansiyel olarak insanların algılarını yönlendirme ve yaşam koşullarını kabul edebilmeyi kolaylaştırma gücüne sahiptir.¹⁹⁸

Asım'ın aynı çalışmasında insanların öz saygılarıyla dindarlık ilişkisinden bahsedilmektedir. Öz saygıları “orta” ve “düşük” düzeyde olanların dindarlık düzeyleri de düşüktür. “Çok dindar” olanlar ve “hiç dindar” olmayanların öz saygısı ise yüksektir. Bu olaylar iki şekilde yorumlanmıştır: birincisi, yüksek öz saygı kararlar alma ve alınan kararlara güvenmeyi beraberinde getirmektedir. Dindar olarak yaşamak da dinden uzak durmayı tercih etmek de öz saygı gerektiren hususlardır. İkincisi ise, kişinin farkındalığıyla ilişkilidir. Çünkü bilinç ve farkındalık öz saygıyı yükseltmektedir. Buna göre, gerek “çok dindar olanlar” gerekse “hiç dindar olmayanların” kendilik algıları şuurulu bir farkındalığa dayandığı için öz saygıları yüksek çıkmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 80-91.

¹⁹⁹ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 102.

Bu sonuçlarla katılımcıların dinin gereklerini yerine getirme davranışlarının türbe ziyaretlerine ettiği etkileri ortaya çıkarmış olduk. Dinin gereklerini hiç yerine getirmeyenlerin ziyarete daha sık gelmelerini, eksik kalan dini duygularının yerini doldurmak için yapılan faaliyet olarak görebiliriz.

2.6.7.2. Dini Davranış Durumu ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi

Dini davranış durumu ile şefaata ve yardım isteme konusu arasında bağlantı kurulabilir. Dini ibadetleri yapan birisi bu dünya ile birlikte ahiret hayatını da sürekli hatırlamaktadır. Ziyaretçilerin dini davranış durumlarında gerçekleşen değişimler onların türbe ziyaretlerine etki ettiği gibi, şefaata ve yardım isteme konusunda da etki ettiği kanaatindeyiz.

Tablo 2.49. Dini Davranış Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaata Olmama İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

DİNİ DAVRANIŞ DURUMU DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ				TOP LAM
		Kesinlikle şefaata olur	Belki şefaata olur	Şefaata olacağına inanmıyorum	Diğer	
Dinin bütün gereklerini yerine getiririm	N	26	31	24	1	82
	%	31.7%	37.8%	29.3%	1.2%	100%
Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm	N	35	59	37	8	139
	%	25.2%	42.4%	26.6%	5.8%	100%
Dinin gereklerini çok az yerine getiririm	N	11	29	12	4	56
	%	19.6%	51.8%	21.4%	7.1%	100%
Dinin gereklerini hiç yerine getirmem	N	6	6	6	1	19
	%	31.6%	31.6%	31.6%	5.3%	100%
TOPLAM	N	78	125	79	14	296
	%	26.4%	42.2%	26.7%	4.7%	100%

$X^2=8,323$ $sd=9$ $P=.502$

Tablo 2.49’da dinin bütün gereklerini yerine getiririm diyen ziyaretçilerin %29,3’ü şefaata olmayacağına, %37,8’i belki şefaata olacağına, %31,7’si kesin şefaata olacağına inanmakta olduklarını belirtmiş, %1,2’si “diğer” yanıtını vermiş. Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm diyen ziyaretçilerin %42,4’ü belki şefaata olacağına, %26,6’sı şefaata olmayacağına, %25,2’si kesin şefaata olacağına inanmakta olduklarını belirtmiş, %5,8’i “diğer” yanıtını vermiştir. Dinin gereklerini çok az yerine getiririm diyen ziyaretçilerin %51,8’i belki şefaata olacağına, %21,4’ü şefaata olmayacağına, %19,6’sı kesin şefaata olacağına inanmakta olduklarını belirtmiş, %7,1’i “diğer” yanıtını vermiş. Dinin gereklerini hiç yerine getirmem diyen

ziyaretçilerin %31,6'sı kesin şefaatçi olacağına, %31,6'sı belki şefaatçi olacağına, %31,6'sı şefaatçi olacağına inanmadıklarını belirtmiş, %5,3'ü “diğer” yanıtını vermiştir. Ziyaretçilerin dini davranış durumu değişkeni ile türbedeki kişinin şefaatçi olmasına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=9, n=296)=8,323, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin dini davranış durumu ile türbedeki kişinin şefaatçi olmasına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 2.50. Dini Davranış Durumu Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

DİNİ DAVRANIŞ DURUMU DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİ/İ			TOPLAM
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum	
Dinin bütün gereklerini yerine getiririm	N	21	28	33	82
	%	25.6%	34.1%	40.2%	100.0%
Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm	N	32	60	47	139
	%	23.0%	43.2%	33.8%	100.0%
Dinin gereklerini çok az yerine getiririm	N	7	35	14	56
	%	12.5%	62.5%	25.0%	100.0%
Dinin gereklerini hiç yerine getirmem	N	8	4	7	19
	%	42.1%	21.1%	36.8%	100.0%
TOPLAM	N	68	127	101	296
	%	23.0%	42.9%	34.1%	100.0%

$X^2=16,855$ $sd=6$ $P=.010$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%31,2 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. “Diğer” yanıtını verenlerin, önceki kategori olan “belki yardımcı olur” diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin yardımcı olmasına inanıp inanmaması değişkenindeki “diğer” yanıtını verenlerin sayısı, “belki yardımcı olur” diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori “belki yardımcı olur” olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.50'de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.50'de dinin bütün gereklerini yerine getiririm diyenlerin %25,6'sı kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %34,1'i belki yardımcı olur diye

inandıklarını, %40,2'si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiş. Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm diyenlerin %23'ü kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %43,2'si belki yardımcı olur diye inandıklarını, %33,8'i yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiş. Dinin gereklerini çok az yerine getiririm diyenlerin %12,5'i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %62,5'i belki yardımcı olur diye inandıklarını, %25'i yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiş. Dinin gereklerini hiç yerine getirmem diyenlerin %42,1'i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %21,1'i belki yardımcı olur diye inandıklarını, %36,8'i yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin dini davranış durumu değişkeni ile türbedeki kişinin yardımcı olmasına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=6, n=296)=16,855, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin dini davranış durumu ile türbedeki kişinin yardımcı olmasına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dinin gereklerini yerine getirme oranı arttıkça, türbedeki kişinin yardımına inanç oranı azalmakta. Dinin gereklerini kısmen veya çok az yerine getirenlerde ise belki yardımcı olur diye inananların oranı yüksek gözükmemekte. Dolayısıyla, “dinin gereğini yerine getirmeyenler türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır” şeklinde geliştirdiğimiz hipotez doğrulanmaktadır.

Semra Yılmaz'ın araştırma sonuçları farklı çıkmıştır. Dindarlık düzeyi ile “türbede yatan kişi kutsal bir kişidir bu nedenle dilekler kabul olur” görüşüne katılma durumu arasındaki ilişki karşılaştırıldığında ziyaretçilerin dindarlık düzeyi yükseldikçe bu görüşe katılma oranının arttığı görülmüştür. Şeyh Şaban-ı Veli Türbesinde kendilerini çok dindar olarak tanımlayan ziyaretçilerin %77'si, dindar olarak tanımlayan ziyaretçilerin %59'u, dinle az ilgili olarak tanımlayanların %38'i bu görüşe katılmaktadır. Kendisini dinle ilgisiz olarak tanımlayanlar içinde bu görüşe katılan olmamış. Mevlana Türbesinde kendilerini çok dindar olarak tanımlayan ziyaretçilerin %69'u, dindar olarak tanımlayan ziyaretçilerin %55'i, dinle az ilgili olarak tanımlayanların %26'sı bu görüşe katılmış. Kendisini dinle ilgisiz olarak tanımlayan bir kişi sadece bu görüşe katılmıştır. Ayrıca dindarlık düzeyinin azalmasıyla birlikte bu görüşe katılmayanların oranında da artış gözükümüştür.²⁰⁰

²⁰⁰ Yılmaz, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, s. 96-97.

Bizim sonuçlarımızda ise dinin gereklerini hiç yerine getirmeyenlerin fazla oranı kesinlikle yardımcı olacağına inanmaktadır. Dinin bütün gereklerini yerine getirenlerin ise fazla oranı yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dinin gereklerini çok az yerine getirenlerde ise belki yardımcı olur diye inananların oranı yüksek çıkmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki katılımcıların yanıtlarına göre, ziyaretçilerin dini davranış durumları ile türbedeki kişinin şefaata inanma konusu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, konu türbedeki kişinin yardımcı olunca durum değişmektedir. Bu konuda dinin gereklerini yerine getirenler türbedeki kişinin yardımına daha az inanmaktalar, dinin gereklerini hiç yerine getirmeyenler ise kesinlikle yardımcı olacağına daha çok inanmaktalar, dinin gereklerini az yerine getirenlerde ise belki yardımcı olur diye şüpheli bakanlar daha çok görülmüştür.

2.6.8. Dini Bilgi Düzeyi İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

Türbe ziyaretine gelen insanların dini bilgi düzeyleri de önemlidir. Gözlemlerimizce fark edildiği gibi genel olarak ziyaret eden insanların dini bilgi düzeyleri farklı olmaktadır. Türbelerde genelde Kur'an okumak için din adamının bulunması, ziyaretçilerin ziyaret esnasında nasıl davranması gerektiğini başkalarından sorması ve benzeri durumlar ziyaretçilerin dini bilgilerinin az olduğuna işaret eder. Bundan dolayı araştırmamızın katılımcıların dini bilgileriyle ilgili olması gereklidir.

2.6.8.1. Dini Bilgi Düzeyi ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Tablo 2.51. Dini Bilgi Düzeyi Değişkeni İle Ziyarete Gelme Sıklığı Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

DİNİ BİLGİ DÜZEYİ DEĞİŞKENİ		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim	
Yetersiz	N	7	34	6	47
	%	14.9%	72.3%	12.8%	100.0%
Orta	N	18	116	27	161
	%	11.2%	72.0%	16.8%	100.0%
İyi	N	6	69	13	88
	%	6.8%	78.4%	14.8%	100.0%
TOPLAM	N	31	219	46	296
	%	10.5%	74.0%	15.5%	100.0%

$X^2=2,831$ $sd=4$ $P=.587$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%55,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" yanıtını verenlerin, bir önceki kategori olan "Ara sıra gelirim" diyenlerle, "Dini bilgim çok yetersiz" diyenlerin yanıtlarını bir sonraki kategori olan "Yetersiz" diyenlerle, "Dini bilgi düzeyim çok iyi" diyenlerin yanıtlarını bir önceki kategori olan "İyi" diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbelere gelme sıklığı değişkenindeki "Mübarek gün ve gecelerde gelirim" yanıtını verenlerin sayısı, "Ara sıra gelirim" diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "Ara sıra gelirim" olarak tanımlanmış. Dini bilgi düzeyi değişkenindeki "Çok yetersiz" yanıtını verenlerin sayısı, "Yetersiz" diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "Yetersiz" olarak tanımlanmış. "Çok iyi" yanıtını verenlerin sayısı, "İyi" diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori "İyi" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.51'de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.51'de dini bilgi düzeyim yetersiz diyenlerin %14,9'u ilk defa gelmekte olduklarını, %72,3'ü ara sıra gelmekte olduklarını, %12,8'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim orta diyenlerin %11,2'si ilk defa gelmekte olduklarını, %72'si ara sıra gelmekte olduklarını, %16,8'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim iyi diyenlerin %6,8'i ilk defa gelmekte olduklarını, %78,4'ü ara sıra gelmekte olduklarını, %14,8'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=4, n=296)=2,831, p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, "dini bilgi düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretine daha sık gitmektedir" şeklinde oluşturduğumuz hipotez doğrulanmamaktadır.

Analizden fark edildiği gibi katılımcıların dini bilgi düzeyleri ziyaret sıklıklarını etkilememektedir. Bu gelenlerin dini bilgi düzeylerine bakılmaksızın ziyarete devam ettiği anlamına gelmektedir.

2.6.8.2. Dini Bilgi Düzeyi ve Türbedeki Kişinin Şefaataına, Yardımına İnanç İlişkisi

Tablo 2.52. Dini Bilgi Düzeyi Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Şefaataına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

DİNİ BİLGİ DÜZEYİ DEĞİŞKENİ		TÜRBEDEKİ KİŞİNİN ŞEFAATINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle şefaataına olur	Belki şefaataına olur	Şefaataına inanmıyorum	
Yetersiz	N	2	33	12	47
	%	4.3%	70.2%	25.5%	100.0%
Orta	N	41	72	48	161
	%	25.5%	44.7%	29.8%	100.0%
İyi	N	35	34	19	88
	%	39.8%	38.6%	21.6%	100.0%
TOPLAM	N	78	139	79	296
	%	26.4%	47.0%	26.7%	100.0%

$X^2=23,123$ $sd=4$ $P=.000$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%35,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Diğer" yanıtını verenlerin, önceki kategori olan "Belki şefaataına olur" diyenlerle, "Dini bilgim çok yetersiz" diyenlerin yanıtlarını bir sonraki kategori olan "Yetersiz" diyenlerle, "Dini bilgi düzeyim çok iyi" diyenlerin yanıtlarını bir önceki kategori olan "İyi" diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin şefaataına inanıp inanmaması değişkenindeki "Diğer" yanıtını verenlerin sayısı, "Belki şefaataına olur" diyenlerin sayısına aktararak elde edilen yeni kategori "Belki şefaataına olur" olarak tanımlanmış. Dini bilgi düzeyi değişkenindeki "Çok yetersiz" yanıtını verenlerin sayısı, "Yetersiz" diyenlerin sayısına aktararak elde edilen yeni kategori "Yetersiz" olarak tanımlanmış. "Çok iyi" yanıtını verenlerin sayısı, "İyi" diyenlerin sayısına aktararak elde edilen yeni kategori "İyi" olarak tanımlanmıştır. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.52'de görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.52'de dini bilgi düzeyim yetersiz diyenlerin %4,3'ü kesinlikle şefaataına olacağına inandıklarını, %70,2'si belki şefaataına olur diye inandıklarını, %25,5'i şefaataına inanmadıklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim orta diyenlerin %25,5'i kesinlikle şefaataına olacağına inandıklarını, %44,7'si belki şefaataına olur diye

inandıklarını, %29,8'i şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim iyi diyenlerin %39,8'i kesinlikle şefaathçi olacağına inandıklarını, %38,6'sı belki şefaathçi olur diye inandıklarını, %21,6'sı şefaathçi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi değişkeni ile türbedeki kişinin şefaathçi olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=4, n=296)=23,123, p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi ile türbedeki kişinin şefaathçi olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, dini bilgi düzeyi iyi olanlar kesinlikle şefaathçi olacağına daha çok inanmakta, dini bilgi düzeyi yetersiz olanlar belki şefaathçi olacağına daha çok inanmakta, dini bilgi düzeyi orta olanların çoğu ise şefaathçi olacağına inanmamaktadır.

Sonuçların bu şekilde çıkmasını dini bilgisi olanların şefaath konusunda da bilgili olmalarıyla ve dini bilgisi az olanların ise şefaath konusunda da az bilgili olduklarıyla açıklayabiliriz. Gözlemlerimizce de açıklandığı gibi halkın çoğu şefaathin ne olduğunu bilmemektedir, dolayısıyla, bilmediği bir olaya şüpheyle baktadır diyebiliriz.

Tablo 2.53. Dini Bilgi Düzeyi Değişkeni İle Türbedeki Kişinin Yardımcı Olacağına İnanıp İnanmaması Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

DİNİ DÜZEYİ DEĞİŞKENİ	BİLGİ	TÜRBEDEKİ KİŞİNİN YARDIMINA İNANÇ DEĞİŞKENİ			TOPLAM
		Kesinlikle yardımcı olur	Belki yardımcı olur	Yardımcı olacağına inanmıyorum	
Çok yetersiz	N	0	2	4	6
	%	0.0%	33.3%	66.7%	
Yetersiz	N	5	24	12	41
	%	12.2%	58.5%	29.3%	
Orta	N	35	70	56	161
	%	21.7%	43.5%	34.8%	
İyi	N	21	22	21	64
	%	32.8%	34.4%	32.8%	
Çok iyi	N	7	9	8	24
	%	29.2%	37.5%	33.3%	
TOPLAM	N	68	127	101	296
	%	23.0%	42.9%	34.1%	

$X^2=12,583$ $sd=8$ $P=.127$

İlk yaptığımız analizde beklenen değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının toplam gözenek sayısının %20'sini aştığı (%40,0 olduğu) görüldüğünden, anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildi. "Diğer" yanıtını verenlerin, önceki kategori olan "Belki şefaathçi olur" diyenlerle birleştirilmesiyle, beklenen

değeri 5'ten küçük olan gözenek sayısının %20'nin altına düşürülebileceği öngörülmüştür. Yeniden kodlama (recode into different variables) komutu kullanılarak türbedeki kişinin şefaatçi olacağına inanıp inanmaması değişkenindeki “Diğer” yanıtını verenlerin sayısı, “Belki şefaatçi olur” diyenlerin sayısına aktarılarak elde edilen yeni kategori “Belki şefaatçi olur” olarak tanımlanmış. Buna göre ki-kare testi tekrar yapılmış ve Tablo 2.53'te görülen analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.53'te dini bilgi düzeyim çok yetersiz diyenlerde kesinlikle yardımcı olacağına inanırım diyenler bulunmamıştır, %33,3'ü belki yardımcı olacağına inandıklarını, %66,7'si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim yetersiz diyenlerin %12,2'si kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %58,5'i belki yardımcı olacağına inandıklarını, %29,3'ü yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim orta diyenlerin %21,7'si kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %43,5'i belki yardımcı olacağına inandıklarını, %34,8'i yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim iyi diyenlerin %32,8'i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %34,4'ü belki yardımcı olacağına inandıklarını, %32,8'i yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Dini bilgi düzeyim çok iyi diyenlerin %29,2'si kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %37,5'i belki yardımcı olacağına inandıklarını, %33,3'ü yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi değişkeni ile türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $X^2(sd=8, n=296)=12,583$, $p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin dini bilgi düzeyi ile türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Dolayısıyla, “Dini bilgi düzeyi düşük olanlar türbe ziyaretinden daha çok yardım ummaktadır” şeklinde geliştirdiğimiz hipotez doğrulanmamaktadır.

Analiz sonuçlarında dini bilgi düzeyleri iyi olanların yardıma daha çok inanmakta buldukları görülse de bu farklılık anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır. Genel olarak sonuç katılımcıların dini bilgi düzeyi ile türbedeki kişinin yardımına inancı arasında istatistiksel farklaşmanın bulunmadığı doğrultusundadır.

2.6.9. Alkol Kullanma Durumu İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

Halk arasında alkol kullanma alışkanlığının da yaygın olduğu bir gerçektir. Alkol kullanma alışkanlığı bazen insan hayatını bile etkilemektedir.

Gözlemlerimizce de farkettiğimiz gibi alkol kullanma alışkanlığından kurtulmak için de insanlar türbe ziyaretlerine başvurmaktadır. Dolayısıyla, alkol kullanma alışkanlığı türbe ziyaretlerini etkileyebilmektedir.

2.6.9.1. Alkol Kullanma Durumu ve Türbe Ziyaretlerine Gelme Sıklığı İlişkisi

Katılımcıların ziyarete gelme sıklığının, alkol kullanma durumuna göre farklılaşmasını veya alkol kullanma durumuyla ilişkili olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında, alkol kullanıyorum diyen ziyaretçilerin %82,6'sı ara sıra gelmekte olduklarını, %10,9'u sıklıkla gelmekte olduklarını, %6,5'i ilk defa gelmekte olduklarını belirtmiştir. Alkol kullanmıyorum diyen ziyaretçilerin %72,4'ü ara sıra gelmekte olduklarını, %16,4'ü sıklıkla gelmekte olduklarını, %11,2'si ilk defa gelmekte olduklarını belirtmiştir. Ziyaretçilerin alkol kullanma durumu değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamsız olduğu bulunmuştur, $P=.346$, $X^2(sd=2, n=296)=2,124$, $p>0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin alkol kullanma durumu ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Asım'ın araştırmasında “dindarlık arttıkça alkol kullanma eğilimi ve davranışı düşüş göstermekte, dindarlık düzeyi düşmeye başlayınca da alkol kullanımı artmaktadır” şeklinde kurduğu hipotezi kanıtlanmıştır.²⁰¹ Böylece dindarlık ile alkol kullanımı arasındaki ters yönlü ilişki kanıtlanmıştır.

Aysun Özkan'ın araştırmasında alkollü içecek kullanıp-kullanmama durumuna bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğu (%82,5) alkollü içecek kullanmamakta olduklarını belirtmiştir. “Bazen” ve “sık” kullananlar ise daha düşük oranlarda gözükmiştir. Araştırmacı “sık ve ara sıra alkollü içecek kullandığını belirten kişilerin de türbe ziyaretinde bulunmalarını, bu kişilerin alkol kullanmış olmayı dinden ya da dini mekanlardan uzak kalmayı gerektirecek bir davranış olarak görmemelerine” bağlamıştır.²⁰² Bizim sonuçlarımızda da alkol kullananlar ile kullanmayanlar arasında ziyaret etme sıklığı konusunda benzer sonuçlar görülmektedir.

²⁰¹ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, s. 64.

²⁰² Özkan, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, s. 77.

Bilindiği gibi çoğu zaman alkol kullananlar kötü alışkanlıktan kurtulmak için dine başvururlar. Dini prensiplerin kendilerine yardım edeceği, kendilerine ruhani direnç sağlayacağı düşüncesindedirler. Dini tutumlarını öne çıkararak alkolden uzak duran insanları sıkça görmek mümkündür. Dini alkolden kurtulmanın önemli bir yolu olarak algılamaktadırlar.

2.6.10. Türbe Ziyaretine Gelme Sıklığı İle Türbe Ziyareti Arasındaki İlişkiler

2.6.10.1. Türbelere Gelme Sıklığı ve Ailede Ziyaret Edenlerin Mevcudiyeti İlişkisi

Çoğu zaman insanlar ziyarete ailece gelmektedir. Aile üyelerinden birileri başkalarının ziyarete gelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, aile fertlerinin türbe ziyarete etkisinin olduğunu tahmin edebiliriz.

Ziyaretçilerin ailesinde ziyarete başvuranların olup olmaması durumu değişkeni ile türbelere gelme sıklığı durumu arasındaki ilişkiye göre ki-kare testi sonuçlarına bakıldığında, ailede ziyarete başvuranlar var diyenlerin %6,2'si ilk defa gelmekte olduklarını, %70,7'si ara sıra gelmekte olduklarını, %3,1'i mübarek gün ve gecelerde gelmekte olduklarını, %20'si sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Ailede ziyarete başvuranlar yok diyenlerin %23,9'u ilk defa gelmekte olduklarını, %74,6'sı ara sıra gelmekte olduklarını, %1,4'ü sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Sonuçlara bakıldığında ailede ziyaret edenlerin bulunması ile ziyarete gelme sıklığı arasında istatistiksel anlam görülmüştür. Ailesinde ziyaretçi üye bulduran insanlar ziyarete sıkça veya ara sıra geldiklerini belirtmiştir. Ailesinde ziyaretçi buldurmamalarda ise ilk defa gelenlerin oranı yüksek olmuş, ziyaretçi bulduranlarda ise düşük oran sergilenmiştir. Bu da şu anlama gelmektedir ki ailesinde ziyaretçi bulunmayan insanlar çoğu zaman ilk defa gelmektedir.

Katılımcıların ziyarete gelme sıklığına göre inceleme yapıldığında, ilk defa gelmekteyim diyenlerin %45,2'si ailesinde ziyarete başvuranın olduğunu, %54,8'i ailesinde ziyarete başvuranın olmadığını belirtmiştir. Ara sıra gelmekteyim diyenlerin %75'i ailesinde ziyarete başvuranın olduğunu, %25'i ailesinde ziyarete başvuranın olmadığını belirtmiştir. Mübarek gün ve gecelerde gelmekteyim diyenlerin %100'ü ailesinde ziyarete başvuranın olduğunu belirtmiştir. Sıklıkla gelmekteyim diyenlerin %97,8'i ailesinde ziyarete başvuranın olduğunu, %2,2'si

ailesinde ziyarete başvuranın olmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlarda ailesinde ziyaretçi bulunduranlarda türbeye sıklıkla gelenlerin oranı hayli yüksek çıkmış, bulundurmayanlarda ise türbeye ilk defa gelenlerin oranı yüksek çıkmıştır.

Ziyaretçilerin ailesinde ziyarete başvuranların olup olmaması değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.000$, $X^2(sd=3, n=296)=30,516$, $p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin ailesinde ziyarete başvuranların olup olmaması ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, ailesinde ziyarete başvuranlar bulunmakta olan katılımcılar ziyarete daha sık gelmektedir. Ziyarete sık gelenlerin de ailesinde ziyarete başvuranlar bulunmaktadır. Ailesinde ziyarete başvuranlar bulunmayan katılımcıların büyük oranı ilk defa ziyarete gelmektedirler.

Koç'un çalışmasında örneklemin dindarlık puan ortalamaları, ailelerinin dini ilgi düzeyini algılamalarına göre değişiklik göstermiştir. Toplam dindarlık puan ortalaması en yüksek olan grubu ($X=56,36$), ailesini dine ilgili olarak algılayan öğrenciler oluşturmuştur. Ailesini dine kısmen ilgili olarak algılayan öğrenciler, ($X=55,29$) ortalamayla ikinci sırada bulunmuştur. Ailesini dine ilgisiz olarak algılayan öğrenciler ise dindarlık puanına ($X=50,24$) göre düşük grupta yer almıştır. Bu sonuçlara göre, örneklemin dindarlık puanları ile ailelerinin dini ilgi düzeyini algılamaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Araştırmacının elde ettiği sonuçlarına göre, ailenin dini ilgi düzeyi yükseldikçe, örneklemin dindarlık düzeyi de yükselmiştir. Ailelerin dini ilgi düzeyine göre ortalamaların ikişerli karşılaştırılmasında ise, her üç grup arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.²⁰³

Görüldüğü gibi dindarlıkta ailenin etkisi hayli büyük olmaktadır. Bu konuda türbe ziyaretleri istisna değildir. Dolayısıyla, ülke çapında türbe ziyaretlerinin yaygın olmasında toplumun yanı sıra aile de kendi önemini korumaktadır diyebiliriz.

2.6.10.2. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbedeki Kişinin Şefaata, Yardımına İnanç İlişkisi

İnsanların ziyarete gelme sıklıkları ile türbedeki kişinin şefaata veya yardımına inanmaları arasında bağlantı olduğu düşünülmektedir. Çünkü inanma

²⁰³ Bozkurt Koç, *Benlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, 1. Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2009, s. 154.

ziyarete sürükleyen önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla, gelme sıklıklarının da ona göre şekillendiği kanaatindeyiz.

Ziyaretçilerin türbedeki kişinin şefaata inancı ile türbelere gelme sıklığı arasındaki ilişkiye göre ki-kare testi sonuçları, katılımcıların şefaata inançları açısından incelendiğinde, kesinlikle şefaatchi olur diyenlerin %12,8'i ilk defa gelmekte olduklarını, %56,4'ü ara sıra gelmekte olduklarını, %30,8'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Belki şefaatchi olur diyenlerin %5'i ilk defa gelmekte olduklarını, %84,9'u ara sıra gelmekte olduklarını, %10,1'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Şefaatchi olacağına inanmıyorum diyenlerin %17,7'si ilk defa gelmekte olduklarını, %72,2'si ara sıra gelmekte olduklarını, %10,1'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Görüldüğü üzere belki şefaatchi olur diyenler daha çok ara sıra gelmektedirler. Onları ise şefaata inanmayan ziyaretçiler takip etmektedir. Kesinlikle şefaatchi olur diyenler de ara sıra gelenlerde üçüncü sırada yer almaktadır. Onları ise sıklıkla gelenler takip etmektedir. Şefaata inanmayanlar da azımsanmayacak şekilde ara sıra gelmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, şefaata inama ziyaretin devam edilmesinde fazla etki yaratmamaktadır.

Katılımcıların gelme sıklıklarına göre inceleme yapıldığında, ilk defa gelmekteyim diyenlerin %32,3'ü kesinlikle şefaatchi olacağına inandıklarını, %22,6'sı belki şefaatchi olur diye inandıklarını, %45,2'si şefaatchi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ara sıra gelmekteyim diyenlerin %20,1'i kesinlikle şefaatchi olacağına inandıklarını, %53,9'u belki şefaatchi olur diye inandıklarını, %26'sı şefaatchi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Sıklıkla gelmekteyim diyenlerin %52,2'si kesinlikle şefaatchi olacağına inandıklarını, %30,4'ü belki şefaatchi olur diye inandıklarını, %17,4'ü şefaatchi olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Görüldüğü gibi sıklıkla gelenler şefaata daha çok inananlar olmaktadır, ilk defa gelenlerde ise şefaata inanmayanların oranı yüksek gözükmektedir. Ara sıra gelenlerde ise belki şefaatchi olacağına inananların oranı fazla bulunmaktadır.

Ziyaretçilerin türbedeki kişinin şefaata inancı değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.000$, $X^2(sd=4, n=296)=29,629$, $p<0,050$. Başka bir anlatımla, ziyaretçilerin türbedeki kişinin şefaatchi olacağına inanıp inanmaması ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Şefaatchi olacağına inanma oranı arttıkça, ziyarete gelme sıklığı oranı da artmaktadır. Dolayısıyla, şefaate inanma durumu belli bir seviyede

ziyarete gelme sıklığını etkilemektedir. Şefaate inançlı olanlar ziyarete daha sık gelmektedir.

Ziyaretçilerin türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasındaki ilişkiye göre ki-kare testi sonuçları katılımcıların türbedeki zatın yardımına inançları açısından incelendiğinde, kesinlikle yardımcı olur diyenlerin %16,2'si ilk defa gelmekte olduklarını, %51,5'i ara sıra gelmekte olduklarını, %32,4'ü sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Belki yardımcı olur diyenlerin %3,9'u ilk defa gelmekte olduklarını, %84,3'i ara sıra gelmekte olduklarını, %11,8'i sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Yardımcı olacağına inanmıyorum diyenlerin %14,9'u ilk defa gelmekte olduklarını, %76,2'si ara sıra gelmekte olduklarını, %8,9'u sıklıkla gelmekte olduklarını belirtmiştir. Görüldüğü gibi kesinlikle yardımcı olacağına inananlar daha çok ara sıra gelmekte olduklarını belirtmiştir. Onları ise sıklıkla gelenler takip etmekte. Belki yardımcı olur diyenler ve yardıma inanmayanlarda da ara sıra gelenler fazladır. Dolayısıyla, yardıma inanma durumuna göre gelme sıklığı fazla etkilenmemektedir. Herkesin daha çok ara sıra geldikleri bilinmektedir.

İncelemeler katılımcıların gelme sıklıklarına göre yapıldığında, ilk defa gelmekteyim diyenlerin %35,5'i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %16,1'i belki yardımcı olur diye inandıklarını, %48,4'ü yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Ara sıra gelmekteyim diyenlerin %16'sı kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %48,9'u belki yardımcı olur diye inandıklarını, %35,2'si yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Sıklıkla gelmekteyim diyenlerin %47,8'i kesinlikle yardımcı olacağına inandıklarını, %32,6'sı belki yardımcı olur diye inandıklarını, %19,6'sı yardımcı olacağına inanmadıklarını belirtmiştir. Sıklıkla gelenlerin çoğu kesinlikle yardımcı olacak diye inanmakta, ilk defa gelenlerin ise çoğu yardıma inanmamakta, ara sıra gelenlerin çoğu ise belki yardımcı olur diye inanarak gelmektedir.

Ziyaretçilerin türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=0.000$, $X^2(sd=4, n=296)=32,040$, $p<0,050$. Başka bir deyişle, ziyaretçilerin türbedeki kişinin yardımcı olacağına inanıp inanmaması ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yardımcı olacağına inanç oranı arttıkça, ziyarete gelme sıklığı oranı da artmaktadır. Belki yardımcı olur diye

inananlarda ise, ara sıra gelenlerin oranı yüksek görülmektedir. İlk defa gelmekte olanlarda ise yardımcı olacağına inanmayanların oranı yüksektir. Görüldüğü gibi türbedeki zatın yardımına olan inanç, ziyarete gelme sıklıklarını etkilemektedir.

2.6.10.3. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbe Ziyareti Yapma Niyeti / Amacı İlişkisi

İnsanlar türbe ziyaretlerine belli bir amaçla gelmektedir. Amaçlar da kişilere göre değişmektedir. Dolayısıyla, amaçlar ile ziyarete gelme sıklığı arasında istatistiksel bağlantının olması doğal görülmektedir.

Katılımcıların ziyareti hangi niyetle / amaçla yapmalarını gelme sıklığına göre incelediğimizde, sıklıkla gelenlerin çoğu aile fertlerinin selameti, güvenliği niyetiyle (%45,7), yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle (%41,3), günahlardan, manevi kirlere arınma niyetiyle (%34,8) gelmektedir. Gelme amaçlarına göre incelediğimizde ise, derslerde başarılı olma niyetiyle (%50), iş bulma niyetiyle (%44,4), kısmet açma (münasip eş bulma) niyetiyle (%41,2) gelenler daha sık gelmektedir.

Ara sıra gelenlerin çoğu yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle (%33,8), aile fertlerinin selamet, güvenliği niyetiyle (%25,6), günahlardan, manevi kirlere arınma niyetiyle (%24,2) gelmektedir. Gelme amaçlarına göre incelendiğinde ise, yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle (%74), ticarete veya işte başarılı olma, mevki elde etme niyetiyle (%72), günahlardan, manevi kirlere arınma niyetiyle (%70,7) gelenler daha çok ara sıra gelmektedir.

İlk defa gelenlerin çoğu hastalıktan kurtulma (şifa bulma) niyetiyle (%25,8), yerine gelen bir dilek için şükretme niyetiyle (%22,6), günahlardan, manevi kirlere arınma niyetiyle (%19,4) gelenlerden oluşmaktadır. Gelme amaçlarına göre baktığımızda, geçim sıkıntısından kurtulma niyetiyle (%25,0), bunlara benzer bir niyet, amaç gözetmeden (%19,2), hastalıktan kurtulma (şifa bulma) niyetiyle (%16,3) gelenler daha çok ilk defa gelmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, süreklilik gerektiren işlerde çalışanlar (öğrenciler), tek başına olanlar (bekarlar), işle uğraşmayanlar (işsizler) daha çok sıklıkla gelmektedir. Buna karşın her zaman meşgul olanlar, şükretmek isteyenler, işin manevi tarafını düşünenler daha çok ara sıra gelmektedir. Bu sonuçlara paralel olarak da ilk defa gelenler bulunmaktadır. Çünkü ilk defa gelenlerin çoğu geçim sıkıntısını

gözetenlerden, benzer niyet / amaç edinmeyenlerden, sağlık sıkıntısıyla gelenlerden oluşmaktadır. Bu da şu anlama gelmektedir ki türbe ziyaretine ilk başlayanlar çoğu zaman bu amaçlar nedeniyle başlamakta. Ziyarete devam edince de amaçları değişebilmektedir.

2.6.10.4. Türbelere Gelme Sıklığı ve Daha Çok Hangi Duygu Etkisiyle Ziyaret Ettiği Durum İlişkisi

İnsanlar belli bir duygu durumlarına kapıldığı zaman veya gezme amaçlı tarihi mekanlara gittiği bilinmektedir. Ancak, hangi durumlarda daha sık gittiği araştırmayı gerektirmektedir.

Tablo 2.54. Türbelere Gelme Sıklığı Değişkeni İle Daha Çok Hangi Duygu Durumlarında Ziyaret Etmesi Değişkeni Arasındaki İlişkiye Göre Dağılım

ZİYARETE DAHA ÇOK NEDEN OLAN DUYGU DURUMLARI		TÜRBELERE GELME SIKLIĞI			TOP LAM
		İlk defa geliyorum	Ara sıra gelirim	Sıklıkla gelirim	
Kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim za/a	N	12	50	20	82
	% gelme sıklığına göre	38.7%	22.8%	43.5%	
Mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda	N	1	17	12	30
	% gelme sıklığına göre	3.2%	7.8%	26.1%	
Dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda	N	0	16	5	21
	% gelme sıklığına göre	0.0%	7.3%	10.9%	
Dini yaşantımın kuvvetli olduğu dur/a	N	0	6	1	7
	% gelme sıklığına göre	0.0%	2.7%	2.2%	
Gördüğüm rüyanın etkisi ile	N	0	8	6	14
	% gelme sıklığına göre	0.0%	3.7%	13.0%	
Dileklerim kabul olduktan sonra	N	0	17	4	21
	% gelme sıklığına göre	0.0%	7.8%	8.7%	
Gelecekle ilgili isteklerim arttığı za/a	N	1	20	5	26
	% gelme sıklığına göre	3.2%	9.1%	10.9%	
Herhangi bir neden gözetmem	N	18	134	14	166
	% gelme sıklığına göre	58.1%	61.2%	30.4%	
Diğer	N	3	11	7	21
	% gelme sıklığına göre	9.7%	5.0%	15.2%	
TOPLAM	N	31	219	46	296
	% toplam	10.5%	74.0%	15.5%	100%

İlk defa gelenlerin %38,7'si, ara sıra gelenlerin %22,8'i, sıklıkla gelenlerin %43,5'i kendini sıkıntılı ve stresli hissettiği durumlarda türbeyi ziyaret etmektedir. İlk defa gelenlerin %3,2'si, ara sıra gelenlerin %7,8'i, sıklıkla gelenlerin %26,1'i mutlu ve huzurlu olduğu durumlarda türbeyi ziyaret etmektedir. Görüldüğü gibi bu arada olumsuz duygu etkisiyle ziyaret edenlerin oranı fazladır.

Ara sıra gelenlerin %7,3'ü, sıklıkla gelenlerin %10,9'u dini yaşantısının zayıf olduğu durumlarda türbeyi ziyaret etmektedir. Ara sıra gelenlerin %2,7'si, sıklıkla gelenlerin %2,2'si dini yaşantısının kuvvetli olduğu durumlarda türbeyi ziyaret etmektedir. Bu arada da olumsuz duygu etkisiyle ziyaret edenlerin oranı fazladır.

Ara sıra gelenlerin %3,7'si, sıklıkla gelenlerin %13'ü gördüğü rüyanın etkisiyle türbeyi ziyaret etmektedir.

Ara sıra gelenlerin %7,8'i, sıklıkla gelenlerin %8,7'si dilekleri kabul olduktan sonra türbeyi ziyaret etmektedir.

İlk defa gelenlerin %3,2'si, ara sıra gelenlerin %9,1'i, sıklıkla gelenlerin %10,9'u gelecekle ilgili istekleri arttığı zamanlarda türbeyi ziyaret etmektedir. İlk defa gelenlerin %58,1'i, ara sıra gelenlerin %61,2'si, sıklıkla gelenlerin %30,4'ü herhangi bir neden gözetmeden türbeyi ziyaret etmektedir.

İlk defa gelenlerin %9,7'si, ara sıra gelenlerin %5'i, sıklıkla gelenlerin %15,2'si "diğer" yanıtını vermiştir.

Araştırmaya katılan deneklerin ziyarete gelme duygu durumlarını, yüzdelere göre sıralarsak, aşağıdaki şekil oluşmaktadır:

1. Herhangi bir neden gözetmem%56,1
2. Kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim zamanlarda%27,7
3. Mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda%10,1
4. Gelecekle ilgili isteklerim arttığı zamanlarda%8,8
5. Dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda%7,1
6. Dileklerim kabul olduktan sonra%7,1
7. Gördüğüm rüyanın etkisiyle%4,7
8. Dini yaşantımın kuvvetli olduğu durumlarda%2,4

Sonuçlara bakıldığında sıklıkla gelen ziyaretçilerin çoğu kendini sıkıntılı ve stresli hissettiği zamanlarda geldiklerini (%43,5), herhangi bir neden gözetmeden geldiklerini (%30,4), mutlu ve huzurlu olduğu durumlarda geldiklerini (%26,1) belirtmiştir.

Ara sıra gelen ziyaretçilerin çoğu (%61,2)'si herhangi bir neden gözetmeden geldiklerini, (%22,8)'i kendisini sıkıntılı ve stresli hissettiği zamanlarda geldiklerini ve (%9,1)'i gelecekle ilgili istekleri arttığı zamanlarda geldiklerini belirtmiştir.

İlk defa gelen ziyaretçilerin çoğu herhangi bir neden gözetmeden geldiklerini (%58,1) ve kendini sıkıntılı ve stresli hissettiği zamanlarda geldiklerini (%38,7) belirtmiştir.

Genel olarak sonuçlara bakıldığında olumsuz duygu durumları türbe ziyaretlerinin sıkça yapılmasına neden olmaktadır. Gözlemlere göre de sıkıntılı durumların türbe ziyaretine neden olan önemli etken olduğu görülmüştü. Dolayısıyla, “İnsan daha çok olumsuz duygu durumuna kapıldığı zaman türbe ziyareti yapmaktadır” şeklinde kurduğumuz hipotez doğrulanmaktadır.

2.6.10.5. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbe Ziyaretinden Sonra Dileğin Gerçekleşmesine İnanç İlişkisi

Değişkenler arası ki-kare testi sonuçlarına göre katılımcıların ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanıp inanmaması değişkeni ile türbeye gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.001$, $X^2(sd=2, n=296)=14,025$, $p<0,050$. Başka bir deyişle, ziyaretçilerin ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanıp inanmaması ile türbelere gelme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Sonucumuz sıklıkla gelenlerin büyük oranı ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine daha çok inanmakta, ilk defa gelenlerin büyük oranı dileğin gerçekleşmesine inanmamakta, ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanmayanların çoğunluğu ise ara sıra gelmekte olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki katılımcıların dileğin gerçekleşmesine inançları ziyaretlerini etkilemektedir. Dileğinin gerçekleşmesine inananların gelme sıklığında artış görülmekte. Halk arasında çoğu zaman “gerçekleşen” dileklerden söz edilmesi, “gerçekleşmeyen” dileklerden söz edilmemesi de sonuçlarımızı etkilemektedir kanaatindeyiz.

2.6.10.6. Türbelere Gelme Sıklığı ve Türbeyle İlgili Tarihi-Kültürel veya Dini Bilgi Sahibi Olması İlişkisi

Gözlemlerimiz esnasında farkettiğimiz gibi ziyarete gelenlerin çoğunun mekanla ilgili bilgi seviyeleri düşüktür. Çoğu bilgileri bir başkasından duyarak edinmektedir. Kendisi araştırarak bilgi sahibi olan insanlar da bulunmaktadır.

Ziyaretçilerin türbeyle ilgili tarihi-kültürel veya dini bir bilgisinin olup olmaması değişkeni ile türbelere gelme sıklığı değişkeni arasındaki ki-kare testi sonuçları incelenmiştir. Neticede mekanla ilgili bilgi sahibi olduklarını belirtenlerin

daha çok sıklıkla geldiği, mekanla ilgili bilgiye sahip olmayanların ise daha çok ilk defa gelmekte oldukları açıklanmıştır. Bilgi sahibi olmayanların çoğunun ilk defa gelmekte olmasından yola çıkarak, bunlar ziyarete devam etmemekte veya ziyaretten sonra bilgi edinmekte tahminini yapabiliriz.

Ziyaretçilerin türbeyle ilgili tarihi-kültürel veya dini bilgisinin olup olmaması değişkeni ile ziyarete gelme sıklığı değişkeni arasında gözlenen farkın anlamlı olduğu bulunmuştur, $P=.001$, $X^2(sd=4, n=296)=19,986$, $p<0,050$. Başka bir deyişle, ziyaretçilerin türbeyle ilgili tarihi-kültürel veya dini bilgisinin olup olmaması ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı ilişki vardır, türbelere gelme oranı arttıkça, türbeyle ilgili tarihi-kültürel veya dini bilgi oranı da artmaktadır. Türbeyle ilgili tarihi-kültürel veya dini bilgi oranı azaldıkça, türbelere gelme sıklığı oranı da azalmaktadır. Dolayısıyla, mekanla ilgili bilgi ile ziyarete gelme sıklığı arasında anlamlı istatistiksel ilişki vardır, mekanla ilgili bilgi sahibi olanlar ziyarete daha sık gelmekte ve sıklıkla gelenler mekanla ilgili bilgileri edinmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma Kazakistan'daki türbelerin psikososyolojik etkilerini belirlemek amacıyla yapıldı. Ziyaretçiler ile türbeler arasındaki bağlantı din psikolojisi açısından incelendi. Ziyarete gelenlerin duygu, düşünce, inanç ve beklentilerinin neler olduğu öğrenilmeye çalışıldı.

Araştırmada anket, mülakat ve gözlem teknikleri kullanıldı. Düzenlenen anket formu evreni temsil edecek şekilde, ziyarete gelen 13 ve yukarı yaştaki kişilere tesadüfi olarak dağıtıldı ve bunların 296 sı anketlere cevap verdi.

Araştırmaya katılanların çoğunluğunu (%60.8) kadın ziyaretçiler oluşturmaktadır.

Yaş seviyelerine baktığımızda 22-35 yaş arası ziyaretçilerin sayısı yarıya yakın (%47.3) orandadır. 36-65 yaş arasındaki kişilerin oranı ise %39.5 tir.

Araştırmaya katılanların medeni durumlarına bakıldığında evli ziyaretçilerin oranı %55.7, bekar ziyaretçilerin oranı ise %44.3'tür.

Katılanların yarıdan fazlasının üniversite mezunu olduğu (%56.1) belirlenmiştir.

Meslek açısından oranı en yüksek ziyaretçi grubunun öğretmenler olduğu (%37.5) görülmüştür.

Sosyo-ekonomik durum açısından, ziyaretçilerin %47.6'sı kendilerini orta düzeyde, %41.2'si ise iyi düzeyde oldukları şeklinde algılamaktadır.

Ziyaretçilerin %36.8'i hayatının çoğunluğunu küçük şehirde, %33.4'ü ise büyük şehirde geçirmiştir.

Dini davranış durumlarına bakıldığında, katılımcıların %47'si dinin gereklerini kısmen yerine getirdiklerini, %27,7'si dinin bütün gereklerini yerine getirdiklerini belirtmiştir.

Katılımcıların %98,3'ü Allah'ın varlığına inanmakta olduklarını belirtmiştir.

Katılımcıların %24,6'sı dini bilgilerini ailelerinden, %19,1'i camilerden, %18'i ise kendileri araştırarak edindiklerini belirtmiştir.

Katılımcıların %44,3'ü namaz kılmadıklarını, %35,8'i beş vakit namaz kıldıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların %52'si Ramazan ayında her gün oruç tuttıklarını, %21,6'sı ise Ramazan ayında hiç oruç tutmadıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların %54,4'ü dini bilgi düzeyini “orta”, %21,6'sı dini bilgi düzeyini “iyi”, %13,9'u dini bilgi düzeyini “yetersiz” olarak değerlendirmiştir.

Ziyaretçilerin %84,5'i alkollü içecek kullanmadığını, %15,5'i ise alkollü içecek kullandığını belirtmiştir.

Katılımcıların ziyaretten önceki temizlenmeye önem verdikleri anlaşılmaktadır ve onlardan %57,1'i ziyaretten önce abdest aldığını belirtmiştir.

Ziyarete gelme sıklıklarına bakıldığında ise, katılımcıların %71,6'sının ara sıra geldikleri, %15,5'inin sıklıkla geldikleri açıklanmıştır.

Ziyaretçilerin %42,2'si türbedeki kişinin kendisine şefaate edeceğine inandığını, %26,7'si “belki şefaate olur” diye inandığını, %26,4'ü ise türbedeki kişinin şefaate edeceğine inanmadığını belirtmiştir.

Ziyaretçilerin %40,2'si türbedeki kişi “belki yardımcı olur” diye inandığını, %23'ü türbedeki kişi kendisine yardım edeceğine inandığını, %34'ü ise türbedeki kişinin yardım edeceğine inanmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların ziyarette yaptığı davranışları incelendiğinde %75,8'i Kur'an okuduğunu veya okuttuğunu belirtmiş, %9,1'i adak kestğini (koyun, tavuk vb.) belirtmiştir.

Katılımcıların türbe ziyareti amacı incelendiğinde yerine gelen bir dilek için şükretme (%15,5), aile fertlerinin selameti, güvenliği için (%12,7), günahlardan, manevi kirlilerden arınma (%11,6) amacıyla gelenlerin oranı fazla olduğu bilinmiştir.

Katılımcılar ziyareti hangi duygu durumlarında yaptığını gelince, çoğu herhangi bir durum gözetmeden (%42,8'i) geldiklerini ve kendilerini sıkıntılı ve stresli hissettikleri zaman (%21,1'i) geldiklerini belirtmiştir.

Ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanç bulgularında ise katılımcıların çoğu (%63,2'si) dileklerin gerçekleşmesine inandıklarını belirtmiştir.

Ziyaret durumlarını katılımcıların cinsiyetlerine göre incelediğimizde kadınlar ile erkekler arasındaki ziyarete gelme sıklığında farklaşma görülmemiştir. Her ne kadar kadınların ziyarete daha çok eğilimli oldukları söylenmişse de bu varsayım

bizim sonucumuzca kanıtlanmamıştır. Sonucun böyle çıkmasını Kazakistan'daki dini gelişmelerle, kadınlara sağlanan bazı kolaylıklarla, toplumdaki kadın erkek arasında olan karşılıklı saygıyla açıklamıştık.

Kadınlar ziyareti daha çok aile içi meseleleri, sağlık meseleleri, çocuk sahibi olabilmeyi, manevi kirlerden arınmayı ve benzeri amaçları gözeterek yaptıkları bilinmiştir. Erkeklerin ise maddi durumu gözeterek ziyaret ettikleri görülmüştür.

Türbedeki zatın şefaatine ve yardımına inanç durumlarına baktığımızda, cinsiyetler arasında bu konuda da farklaşma görülmemiştir.

Ziyaretten sonra dileğin gerçekleşmesine inanç durumlarına bakıldığında kadınların daha inançlı oldukları bulunmuştur. Ancak, dileklerin gerçekleşmesinden sonraki durumlara baktığımızda, erkeklerin oranı fazladır, demek ki erkekler dileği gerçekleştikten sonra daha sık ziyaret etmektedir.

Katılımcıların ziyarete gelme sıklıklarında yaşa göre istatistiksel farklaşma bulunmamıştır.

Ziyarete gelme amaçlarına bakıldığında 13-21 yaş arası ziyaretçiler çoğu zaman dersle ilgili amaçla ziyarete geldikleri, 22-35 yaş arası ziyaretçiler çoğu zaman evlilikle ilgili (çocuk sahibi olabilme; kısmet açma; karı-koca arası ilişkileri düzeltmek ve benzeri) amaçla ziyarete geldikleri, 36-65 yaş arası ziyaretçiler ise çoğu zaman sağlıklı, başarıyla, aile fertlerinin selametiyle, sihir ve büyüyle, kötü alışkanlıklardan kurtulmayla, manevi kirlerden arınmayla, şükretmeyle ilgili amaçla ziyarete geldikleri görülmüştür.

Sonuçlarımızca bekarların ziyarete daha sık geldikleri ve evlenmeyle, başarıyla, dersle, manevi temizlikle ilgili amaç edindikleri açıklanmıştır. Evlilerin ise daha çok aileyle, geçimle, türlü kötülükten korunmayla, şükretmeyle ilgili amaç edindikleri açıklanmıştır.

Öğrenim durumu ile ziyaret arasında istatistiksel farklaşma görülmemiştir. Ancak, yardımına inanç açısından farklaşma görülmüştür, eğitim seviyesi azaldıkça yardıma inanç oranı artmış, eğitim seviyesi yükseldikçe yardıma inanç oranı düşmüştür. Ziyaretten sonraki dileğin gerçekleşmesine ise öğrenim seviyesi düşük olanlar daha inançlı ve öğrenim seviyesi yüksek olanlar ise daha az inanmaktadır.

Katılımcıların sosyo-ekonomik durumu ile ziyarete gelme sıklığı, türbedeki kişinin şefaata ve yardımına inancı arasında istatistiksel farklılık bulunmamıştır. Ancak, ziyaretten sonraki dileğin gerçekleşmesine inançta farklılık mevcuttur, sosyo-ekonomik durumu iyi olanlar orta olanlara oranla daha inançlı bulunmuştur.

Hayatının çoğunluğunu geçirdiği mekan ile ziyarete gelme sıklığında istatistiksel farklılık görülmemiştir. Dini davranış durumuna göre incelemede ise dinin gereklerini kısmen yerine getirenler ile hiç yerine getirmeyenlerde ziyarete sık gelme görülmüştür.

Dini davranış durumu ile şefaata inanma arasında farklılık görülmemiş, ancak türbedeki kişinin yardımına inanma konusunda istatistiksel farklılık görülmüştür, dinin gereklerini yerine getirenler türbedeki kişinin yardımına daha az inanmakta, dinin gereklerini hiç yerine getirmeyenler ise kesinlikle yardımcı olacağına daha çok inanmaktadır. Dinin gereklerini az yerine getirenlerde ise belki yardımcı olur diye inananların oranı fazla olmuştur. Alkol kullanma durumu ile ziyarete gelme sıklığı arasında ise istatistiksel farklılık görülmemiştir. Dolayısıyla, alkol kullanma alışkanlığı ziyarete gelme sıklığını etkilememektedir.

Türbe ziyaretine toplumun etkisi kadar, ailenin de etkisi vardır. Ailede ziyaret yapanların bulunması ile ziyarete gelme sıklığını karşılaştırdığımızda, ailede türbe ziyareti yapanları bulunduranlar türbe ziyaretine daha sık geldiği görülmüştür. Katılımcıların dileğin gerçekleşmesine inanç durumlarına bakıldığında, türbe ziyaretine sık gelenlerin dileğin gerçekleşmesine daha çok inandıkları görülmüştür.

Sonuç olarak bu araştırma Kazakistan'daki türbeler ve türbeyi ziyaret etmeye gelen ziyaretçiler hakkında bilgi vermektedir. Toplumun içerisindeki türlü sosyo-demografik ve dini özelliklere sahip bireylerin türbe ziyaretlerine yüklediği anlamları araştırma konusu çerçevesinde tartışıldı. Bazı başlıklar altında Türkiye'deki araştırmaların bulgularına da değinildi, karşılaştırmalar yapıldı. Genel olarak hipotezlerin çoğu desteklenmiş bulunmakta. Çalışma Kazakistan sınırları içindeki halkı genel olarak kapsamasından dolayı, bundan sonraki çalışmalarda bazı konular daha kısıtlı bir şekilde yapılabilir. Yerli halkların özellikleri de göz önüne alınarak bazı değişikliklere yer verilebilir. Genel olarak araştırmamız bundan sonra da benzer konularda yapılacak olan araştırmalara katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Acar, Nilüfen Voltan, İbrahim Yıldırım, Tuncay Ergene, “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 1996, ss. 45-56.
- Aday, Erdal, *Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2013.
- Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, Ayda Yörükcan (çev.), 6. Basım, Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- Altan, Asiye, *Beykoz Yuşa Türbesi Bağlamında Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Yönden İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, 1. Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2004.
- Arslanoğlu, İbrahim, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2016.
- Artun, Erman, “Günümüz Adana Aşıklık Geleneğinde Ölüm ve Mezar Teması”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Cilacı, Osman, “Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Çelik, Ayşe Aysun, *Türbe Mekanı, Türbe Kültürü: İstanbul’da Üç Türbede Yadılan Niteliksel Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Çoruhlu, Yaşar, “Kurgan ve Çadır (Yurt)’dan Kümbet ve Türbeye Geçiş”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Demir, Mustafa, “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Doğanay, Aziz, “Sultan II. Murad’ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarimize Te’siri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Elias, John Lawrence, “Ronald Goldman: Dini Gelişim Psikoloğu”, *Birey ve Din. Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, Ali Rıza Aydın (çev.), (der.), İnsan Yayınları, İstanbul 2004, ss. 85-100.
- Frankl, Viktor Emil, *İnsanın Anlam Arayışı*, Selçuk Budak (çev.), 2. Basım, Okyanus Yayını, İstanbul 2009.
- Freud, Sigmund, *Ruhçözümlemesine Yeni Giriş Konferansları*, Emre Kapkın ve Ayşen Kapkın (çev.), Payel Yayınevi, İstanbul 1998.
- _____, *Uygarlığın Huzursuzluğu*, Haluk Barışcan (çev.), 5. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2014.
- Fromm, Erich, *Yanılsama Zinciri*, Akın Kanat (çev.), 1. Basım, İlya Yayınevi, İzmir 2001.
- Günay, Ünver, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezi Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, Kayseri 2003.

- İçli, Rukiye, *Sosyolojik Açıdan Ziyaret Fenomeni (Erzurum Abdurrahman Gazi Türbesi Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntem: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Bilim Yayınları, Ankara 1986.
- Koç, Bozkurt, *Benlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, 1. Basım, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2009.
- Köse, Ali ve Ali Ayten, *Türbeler. Popüler Dindarlığın Durakları*, 1. Basım, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Ölmez Filiz Nurhan ve Şirin Gökmen, “İsparta İl Merkez’inde Bulunan Türbeler”, *Biliğ*, Güz/35, 2005, ss. 71-103.
- Özkan, Aysun, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyolojik Boyutu (Eyüp Sultan Türbesi Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Peker, Hüseyin, “Türbe Ziyaretlerindeki Dini ve Psiko-Sosyal Nedenler”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- _____, *Din Psikolojisi*, 13. Basım, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2016.
- Şimşek, Ali (ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 1. Basım, Anadolu Üniversitesi, Ağustos 2012.
- Toprak, Süleyman, “Kabir Ziyaretleriyle İlgili Yanlış Hareketler ve Sebepleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Yapıcı, Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, 2. Basım, Karahan Kitabevi, Adana 2013.
- Yazar, Turgay, “Çadır-Bark-Türbe”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul Kasım 1999.
- Yazır, Elmalı’lı Muhammed Hamdi, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Mustafa Özel (sad.), Haktan Yayın Dağıtım, Konya, Hadid, 57/13.
- Yılmaz, Emre, *Türbe Ziyaretlerinin Fert Üzerindeki Etkileri (Bilecik Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.
- Yılmaz, Semra, *Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şaban-ı Veli ve Mevlana Türbeleri Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012.
- Ан-Насафи, Надж ад-дин Умар Ибн Мухаммад Ибн Ахмад, *Әл-Канд Фи Зикр Улама Самарканд*, Мұра, Түркістан 1996.
- Ахметұлы, Бейсен, “Қазақстандағы Халық Саны мен Ел Демографиясы Туралы Қызықты Деректер”, *informburo.kz*, 2018, <https://informburo.kz/kaz/azastanday-haly-sany-men-el-demografiyasy-turaly-vzyty-derekte.html>, (04.03.2020).
- Берғалиева, Жазира, “Райымбек Батыр Кесенесі”, *el.kz*, 2017, https://el.kz/news/sakral_nii_kazahstan_/raiimbek_batir_kesenesi/, (20.04.2020).
- Дарханбаева, Мөлдір, “Оңтүстіктегі Киелі 20 Орын”, *el.kz*, 2017, https://el.kz/news/cities/ontustiktegi_kieli_20_orin/, (16.02.2020).

- Дәрменұлы, Айшуақ, “Абат-Байтақ Кесенесі”, www.danaqaz.kz, 2019, <http://www.danaqaz.kz/barlyk-nomirler/2019/44/item/660-abat-bajtak-kesenesi>, (23.04.2020).
- Джикиев А., *Материалы По Этнографии Мангышлакских Туркмен*, Т. VII, ТИИАиЭ АН Туркменской ССР 1963.
- Әбдімомынова, Гүлжанат, “Көне Ғимараттар: Қасиет Қонған Қарахан Баба Кесенесі”, *e-history.kz*, 16 Маусым 2015, <https://e-history.kz/kz/publications/view/1218>, (15.03.2020).
- Ергөбеков Қ., *Бәйдібек Баба мен Домалақ Ана*, Жібек Жолы, Шымкент 1999.
- Жандосқызы, Надира, “Қазақстанда Қанша Ескерткіш Бар?”, *Abai.kz*, Атырау қаласы, <https://abai.kz/post/1075>, (24.01.2020).
- Зікірия, Жандарбек, *Йасауи Жолы және Қазақ Қоғамы*, Ел-Шежіре, Алматы 2006.
- Ізетұлы, Киікбай, “Қара-Бура Әулиенің Күдіреті”, *almaty-akshamy.kz*, 2013, <http://almaty-akshamy.kz/ara-bura-uliени-dy-reти/>, (22.04.2020).
- Қожаев, Мұхтар, *Арыстан Баб және Оның Кесенесі*, Жібек Жолы, Шымкент 1996.
- Қыдырәлі, Дархан, “Ұлыстың Негізін Қалаған Жошы Хан: Ұлық Ұлыстың Атасы”, *www.inform.kz*, 2019, https://www.inform.kz/kz/ulystyn-negizin-kalagan-zhoshy-han-ulyk-ulystyn-atasу_a3562264, (21.04.2020).
- Мендикулов М., *Памятники Народного Зодчества Западного Казахстана*, Өнер, Алма-Ата 1987.
- Сапабекұлы, Мұхаммедсадық, *Түркістандағы Тарихи Зиарат*, Ясауи Тағлымы, 1996.
- Тұрысов, Еркінбек, *Бәйдібек. Тарихи Хикаят, Деректі Әңгімелер, Толғаныстар, Арнаулар*, 5. Басылым, Нұрлы Әлем, Алматы 2014.
- Хашимов, Мурадхан, *Религиозные и Духовные Памятники Центральной Азии*, Издательство “САГА”, Алматы 2001.
- “Ақмешіт Әулие Үңгірі”, *ulagat.com*, 2019, <http://ulagat.com/2019/11/23/акмешит-әулие-үңгіри/>, (23.04.2020).
- “Ақмешіт Үңгірі”, *kazakhstan.travel*, <https://kazakhstan.travel/tourist-spot/kk/163/阿克麦希特神圣的洞穴>, (23.04.2020).
- “Баба Түкті Шашты Әзіз Кесенесі”, *qazir.kz*, https://qazir.kz/article/Baba_tuqti_shashty_aziz_qesenesi, (24.04.2020).
- “Бабажа Хатун Кесенесі”, *el.kz*, 2014, https://el.kz/news/archive/babadzha_khatun_kesenesi/, (16.03.2020).
- “Бәйдібек Ата Кесенесі”, *kazislam.kz*, 2014, <https://kazislam.kz/eislam-114/?lang=ru>, (11.02.2020).
- “Ғайып Ерен Қырық Шілтен”, *akbotamusabekkyzy.blogspot.com*, 2014, http://akbotamusabekkyzy.blogspot.com/2014/07/blog-post_9153.html?_escaped_fragment_#, (24.04.2020).
- “Ғайып Ерен Қырық Шілтен”, *syrboyi.kz*, 2019, <https://syrboyi.kz/adebiet/ayyp-eren-ryr-shlten-31356/>, (23.04.2020).
- “Колодец Укаша-Ата”, *tourister.ru*, <https://www.tourister.ru/world/asia/kazakhstan/city/turkestan/placeofinterest/27389>, (05.02.2020).
- “Қазақстан Жеріндегі Кесенелер”, *baribar.kz*, 2017, <https://baribar.kz/student/6679/qazaqstan-zherindegi-keseneler/>, (03.02.2020).

- “Қазақстанда Әйелдердің Саны Ерлерге Қарағанда 500 Мыңға Артық”, *24.kz*, 2019, <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/336339-aza-standa-jelderdi-sany-erlerge-ara-anda-500-my-a-arty-erdo-sarapshylary>, (02.03.2020).
- “Қобланды Батыр Кесенесі”, *e-history.kz*, <https://e-history.kz/kz/map/view/145>, (24.04.2020).
- “Қозы Көрпеш – Баян Сұлу”, www.wikizero.com, https://www.wikizero.com/kk/Қозы_Көрпеш_—_Баян_сұлу, (20.04.2020).
- “Мавзолей Гаухар Ана, XII-XIV вв”, *azretsultan.kz*, 2019, <https://azretsultan.kz/rus/mavzolej-gauhar-ana-hii-hiv-vv/>, (15.02.2020).
- “Подземная Мечеть Бекет-Ата”, www.tourister.ru, 2019, <https://www.tourister.ru/world/asia/kazakhstan/city/zhanaozen/temples/32937>, (16.03.2020).
- “Подземная Мечеть Шакпак-Ата”, www.torister.ru, 2019, <https://www.torister.ru/world/asia/kazakhstan/city/aktau/temples/25942>, (16.03.2020).
- “Экскурсии в Туркестан Для Путешественников и Паломников”, *shopomania.kz*, <https://shopomania.kz/travel/87-ekskursii-v-turkestan-svyatye-mesta.html>, (15.02.2020).

EKLER

Ek-1

ANKET FORMU

Bu anket Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma için bilgi toplama amacıyla yürütülmektedir. Araştırmanın amacına ulaşabilmesi vereceğiniz güvenilir cevaplara bağlıdır. Bu nedenle lütfen önce anket sorularını dikkatlice okuyunuz. Soru ile ilgili verilen seçeneklerden hangisi sizin durumunuza uygun ise, uygun seçeneğin önündeki parantezin içine (x) işareti koyunuz, gerekenleri yazarak cevaplayınız. Anketimize gösterdiğiniz ilgi ve yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Rinat Kazmukhanov
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi

1. **Cinsiyetiniz?** 1 () Erkek; 2 () Kadın;
2. **Yaşınız?** 1 () 13-21; 2 () 22-35; 3 () 36-65; 4 () 65-∞;
3. **Şu anki medeni durumunuz?** 1 () Evli; 2 () Bekar;
4. **Öğrenim durumunuz?** (En son mezun olduğunuz okul)
1 () Okur yazar değil; 6 () Kolej mezunu;
2 () Okur yazar; 7 () Üniversite mezunu;
3 () İlkokul mezunu; 8 () Yüksek lisans mezunu;
4 () Orta okul mezunu; 9 () Doktora mezunu;
5 () Meslek okulu mezunu;
5. **Mesleğiniz?**
1 () Ev Hanımı; 6 () Öğrenci;
2 () Esnaf, Zanaatkar; 7 () Emekli;
3 () Memur; 8 () İş arıyor;
4 () İşçi; 9 () Çiftçi;
5 () Öğretmen; 10 () Tüccar-Sanayici-İşletmeci;
11 () Serbest meslek (Avukat, Mühendis vb.);
12 () Diğer (Lütfen yazınız)
6. **Kendi sosyo-ekonomik düzeyinizi lütfen belirtir misiniz?**
1 () Çok kötü; 2 () Kötü; 3 () Orta; 4 () İyi; 5 () Çok iyi;

7. Kazakistan'ın hangi bölgesinde oturmakta olduğunuzu lütfen yazar mısınız

1 Türkistan bölgesi;	8 Batı Kazakistan bölgesi
2 Kızılorda bölgesi;	9 Pavlodar bölgesi
3 Akmola bölgesi;	10 Atrau bölgesi
4 Jambıl bölgesi;	11 Doğu Kazakistan bölgesi
5 Almaty bölgesi;	12 Karagandı bölgesi
6 Aktöbe bölgesi;	13 Kostanay bölgesi
7 Mangustau bölgesi;	14 Kuzey Kazakistan bölgesi

- 8. Hayatınızın çoğunluğunu geçirdiniz yeri belirtiniz?** 1 () Köyde;
2 () Küçük kasabalarda; 3 () Küçük şehirlerde; 4 () Büyük şehirlerde;

9. Dini davranış durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1 () Dinin bütün gereklerini yerine getiririm;
2 () Dinin gereklerini kısmen yerine getiririm;
3 () Dinin gereklerini çok az yerine getiririm;
4 () Dinin gereklerini hiç yerine getirmem;

10. Allah'a inanç durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1 () Allah'ın varlığına inanıyorum;
2 () Allah'ın varlığına inanmıyorum;
3 () Bu konuda şüphe içindeyim;

11. Dini bilgilerinizi daha çok nereden aldınız? (Birden fazla seçeneği belirleyebilirsiniz)

1 () Ailemden;	6 () Okulda Din Kültürü derslerinde;
2 () Arkadaşımdan;	7 () Üniversitede;
3 () Camilerden;	8 () Kendim araştırarak;
4 () Kuran kurslarından;	9 () Dinle ilgili eğitim almadım;
5 () Dini gruplardan;	10 () Diğer (Lütfen yazınız).....

12. Namaz kılma durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1 () Hiç kılmam; 3 () Cuma ve bayram namazlarını kılarım;
2 () Ara sıra kılarım; 4 () Beş vakit kılarım;

13. Oruç tutma durumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- 1 () Ramazan ayında her gün oruç tutarım;
2 () Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım;
3 () Ramazan ayında hiç oruç tutmam;
4 () Sağlığım nedeniyle oruç tutamam;

14. Dini bilgi düzeyinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

- 1 () Çok yetersiz; 2 () Yetersiz; 3 () Orta; 4 () İyi; 5 () Çok iyi;

15. Alkollü içecek alır mısınız? 1 () Evet; 2 () Hayır;

16. Cevabınız Evet ise, ne sıklıkta alkol tüketirsiniz?

1 () Nadiren; 2 () Ara sıra; 3 () Her gün;

17. Bu türbeden ilk defa nasıl haberdar oldunuz?

1 () Ailemden; 5 () Televizyon veya basından;
2 () Çevremden; 6 () Kitap veya dergilerden;
3 () Din adamlarından; 7 () Burada yaşadım veya yaşıyorum;
4 () Tarikat büyüklerinden; 8 () Diğer (Lütfen yazınız).....

18. Bu türbeye gelirken ne gibi hazırlıklar yaparsınız? (Birden fazla seçenek belirleyebilirsiniz)

1 () Nafile namaz kılarım; 4 () Bir şey yapmam;
2 () Bir fakire yardım ederim; 5 () Diğer (Lütfen yazınız)
3 () Abdest alırım;

19. Türbelere gelme sıklığınız nedir?

1 () İlk defa geliyorum; 3 () Mübarek gün ve gecelerde gelirim;
2 () Ara sıra gelirim; 4 () Sıklıkla gelirim;

20. Ailenizde sizden başka türbe ziyaretinde bulunan var mıdır?

1 () Evet; 2 () Hayır;

21. Türbedeki kişinin size öte dünyada / öldükten sonra şefaatçi olacağına inanıyor musunuz?

1 () Kesinlikle şefaatçi olur; 3 () Şefaatçi olacağına inanmıyorum;
2 () Belki şefaatçi olur; 4 () Diğer (Lütfen yazınız)

22. Türbedeki kişinin size bu dünyada yardımcı olacağına inanıyor musunuz?

1 () Kesinlikle yardımcı olur; 3 () Yardımcı olacağına inanmıyorum;
2 () Belki yardımcı olur; 4 () Diğer (Lütfen yazınız)

23. Bu türbeyi ziyaretinizde duadan başka ne yaparsınız? (En belirleyici olanları işaretleyiniz)

1 () Türbeden toprak alırım veya türbeye toprak getiririm;
2 () Bez bağlama, anahtar açma gibi faaliyetlerde bulunurum;
3 () Şeker-lokum dağıtırım;
4 () Kur'an okur veya okuturum;
5 () Adak keserim (koyun, tavuk vb.);
6 () Süpürge hediye ederim;
7 () Diğer (Lütfen yazınız)

24. Türbe ziyaretini hangi niyetle / amaçla yapıyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)

- 1 () Çocuk sahibi olabilmek;
- 2 () Kısmet açmak (münasip eş bulmak);
- 3 () Hastalıktan kurtulmak (şifa bulmak);
- 4 () İş bulmak;
- 5 () Geçim sıkıntısından kurtulmak;
- 6 () Ticarete veya işte başarılı olmak, mevki elde etmek;
- 7 () İmtihanlarda başarılı olmak;
- 8 () Derslerde başarılı olmak;
- 9 () Aile içi geçimsizliği düzeltmek;
- 10 () Aile fertlerinin selameti, güvenliği için;
- 11 () Karı-koca arasındaki ilişkiyi düzeltmek;
- 12 () Nazar ve benzerinden kurtulmak;
- 13 () İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak;
- 14 () Kaza ve belalardan korunmak;
- 15 () Günahlardan, manevi kirlilerden arınmak;
- 16 () Sihir-büyüden korunmak;
- 17 () Yerine gelen bir dilek için şükretmek;
- 18 () Diğer (Lütfen yazınız)

25. Daha çok hangi duygu durumlarında bu türbeleri ziyaret edersiniz? (En belirleyici olanları işaretleyiniz)

- 1 () Kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğim zamanlarda;
- 2 () Mutlu ve huzurlu olduğum durumlarda;
- 3 () Dini yaşantımın zayıf olduğu durumlarda;
- 4 () Dini yaşantımın kuvvetli olduğu durumlarda;
- 5 () Gördüğüm rüyanın etkisi ile;
- 6 () Dileklerim kabul olduktan sonra;
- 7 () Gelecekle ilgili isteklerim arttığı zamanlarda;
- 8 () Herhangi bir neden gözetmem;
- 9 () Diğer (Lütfen yazınız)

26. Bu mekanları ziyaret ettikten sonra dileğiniz gerçekleşti mi?

- 1 () Evet; 2 () Hayır;

27. Cevabınız evet ise dileğiniz gerçekleştikten sonra bu türbeyi daha sık ziyaret etmeye başladınız mı?

- 1 () Evet; 2 () Hayır;

28. Bu mekanla ilgili tarihi-kültürel veya dini bir bilginiz var mı?

- 1 () Evet; 2 () Hayır; 3 () Çok az bilgim var;

29. Cevabınız “Evet” ise bildiklerinizi aktarır mısınız?

30. Sizce türbede ne tür davranışlar yapmak yanlıştır?

31. Bu ankete eklemek istediğiniz varsa lütfen yazınız

Ek-2

Hoca Ahmed Yesevi Türbesini dokunarak dönmekte olan ziyaretçiler, çocuklar da anne babalarının yaptıklarını tekrarlamaktalar

Hoca Ahmed Yesevi Türbesinde Kur'an okunduğu zaman ziyaretçiler saygıyla olduğu yerde tizüstü oturmakta

Hoca Ahmed Yesevi Türbesi içeriğindeki mezar taşlarına dokunmakta olan ziyaretçiler

Aristan Bab Türbesi ve ziyaretçiler

Aristan Bab Türbesi önündeki kuyu ve kuyudan su alan insanlar. Ziyaretçiler kuyu suyunun sağlık için faydalı olduğuna inanmaktalar (kuyu suyu aşırı tuzlu).

Aristan Bab Türbesi önündeki kuyunun yakından görünüşü
Annesi kovadaki kalan suyu üzerine aniden döküvermesine ağlayan kız çocuğu

Ukaşa Ata Türbesi ve kabri

Ukaşa Ata Kuyusu, uzaktan görünüşü

Ukaşa Ata Kuyusunun yakından görünüşü

Kuyudan ziyaretçiler su almakta ve su alabiliyorsa günahsız olduklarına inanmakta, bazı kovalar resimdeki gibi yıpranmış bir şekilde dönmektedir

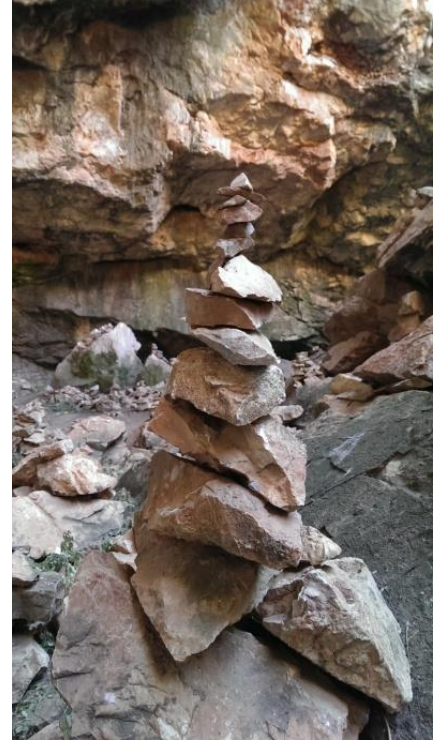
Rayimbek Ata Türbesi ve duvarına elleriyle dokunarak ritüelde bulunan ziyaretçi kadın

Akmeşit Mağarası. İç tarafı görünüşü

Akmeşit Mağarası içerisindeki ziyaretçilere anlatma, Kur'an bağışlama ve benzeri işlerde yardımcı olması için bulunan din adamının oturduğu yer

Akmeşit Mağarası'nın içeriğinde ziyaretçiler tarafından türlü dini ritüeller yapılmaktadır

Jılak Ata Pınarı da sıkça ziyaret edilen kutsal mekandır. Yukarıdan akan pınar suyunda ziyaretçiler yıkanmakta ve sağlık için faydalı olduğuna inanmaktadır. Ziyaretçiler için yemek pişirme yeri, geceleme için de çadır bulunmaktadır.

Almerek Ata Pınarı (Almerek Ata Türbesinin yakınında bulunmaktadır) ve pınarın etrafına ziyaretçilerce bırakılan paralar. Ziyaretçiler pınar suyunun şifalı olduğuna inanır.

Almerek Ata Pınarı suyuyla yıkanmak için ziyaretçilerin kurduğu çadır.

Domalak Ana Türbesi etrafındaki pınar. Ziyaretçiler pınar suyunda yıkanır, kendileriyle götürürler, suyun şifalı olduğuna inanırlar.

ÖZ GEÇMİŞ

Rinat Kazmukhanov, 28.05.1981 tarihinde Batı Kazakistan Bölgesi'nde doğdu. Oral şehri, Saken Seyfullin adındaki No 11. Yatılı Okul Lisesini 1998 yılında bitirdikten sonra Oral Devlet Gaz, Petrol ve Endüstri Teknolojileri Koleji “Gaz ve petrol boru hatları ile gaz ve petrol depolama tesisleri inşaatı ve işletmesi” bölümünden 2003 yılında mezun oldu. Aynı alanda 2008 yılına kadar çalıştı. 2013 yılında Yabancı Diller ve İş Kariyerleri Üniversitesi “Dintanu” bölümünden mezun oldu. 2015 yılında Abay Adındaki Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi “Dintanu” bölümünden Yüksek Lisans programını bitirdi. 2016 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalında doktorasına başladı. “Türbeler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma (Kazakistan Örneği)” adlı tezini 2021 yılında tamamladı. İyi derecede Kazakça, Türkçe, İngilizce, Rusça bilmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail : Rmk.81@mail.ru

rinatkazmukhanov@gmail.com

Telefon : +905537495081

ORCID İD: 0000-0003-2656-6670